ادبي يادښتونه

عبدالغفور لېوال

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب نوم: ادبي يادښتونه
ليکوال: عبدالغفور لېوال
ناشر: د افغانستان د قلم ټولنه
د نشر شمېر: ۴۸
تيراژ: زر ټوکه
د پښتۍ طرحه: ژکفر حسيني
د چاپ کال: ۱۳۸۸ هـ . لمريز
د چاپ ځاي: د افغان مسلکی مطبعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مقالې

د ادبپوهنې د یوه زده کوونکي په توګه مې وخت ناوخت یو شمېر یادښتونه کاږلي، چې له کښلو یې موخه د ځینو ادبي تجربو بیان، یا د یوې ځانګړې سکالو شننه وه.

په شعر او شاعرۍ کې، چې هر کله له خپلو تجربو یا د نورو په ښکلو شعرونو کې له یوې ځانګړنې سره مخامخ شوی یم نو یې په اړه مې څو کرښې لیکلي، چې د ځوان کول لپاره پاتې شي.

زه په مشاعرو او ادبي ناستو کې د زلمیو لیکوالو او شاعرانو له ډېرې مینې سره مخامخ کېږم، کله کله دا ادبپوهنې د ځینو مسألو په اړه پوښتنې راڅخه وکړي، زه په هغه شیبه کې څه ماتې ګوډې ځرګندونې ورته وکړم، خو چې یوازې شم نو ځان راته اړ او پړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاره شي، بیا کتابونو ته سر ورښکاره کړم، خپلې تجربې راوشاربم او پر هاغو مسألو څه لیکنې وکړم، د همدې لپاره په خپلو دغو لیکنو کې نه د ژورې څېړنې دعوا کوم او نه هم د کوم مهم پرمختګ ډبره پر سینه موښم، بس هسې له خپلو زلمیو دوستانو سره یې صمیمي مشورې ګڼلای شم.

په دغه کوچني غونډ کې د شعر او تصویر په اړه زما یو څو مقالې شته او همدلته یې ښایي یاده کړم، چې په دې اړه زه نورې لیکنې هم لرم، چې یو مهال به یې د یوه ځانګړي څېړنیز کتاب په ترڅ کې خپرې کړم ،انشالله. د پښتو ژبې او ادب د ماسترۍ د دورې ځینې څېړنیزې لیکنې مې هم را اخیستي، چې ماته یې خپریدل ګټور بریښېدل. دا لیکنې د کلاسیکې دورې پر متونو را چورلي. له تاریخ سره د ادبیاتو اړیکې، تل زما لپاره په زړه پورې څه وو، زما ځینې لیکنې ددې دوو بشري پوهنځانګو په برید کې کارېل شوي دي او د تیورۍ له پلوه مې هم په دې اړه څه نا څه لیکلي چې یو دوه یې په همدې غونډ کې درته وړاندې کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس به پوښتنه رامنځته شي، چې ولې دغه لیکنې دلته راغونډې وو؟

ما په ژبو او ادب پوهنځي کې د زده کړې له مهاله د داسې کتابونو کمی احساساوه، چې ځینې ادبي نوموونې او مسایل دې تر بحث لاندې راولي، هغه مهال ما فکر کاوه لږ تر لږه د جدي بحثونو د پیل کېدو لپاره ښایي لومړنۍ لیکنې وشي، په افغان ادبي بهیر او د قلم د نړیوالې ټولنې په غونډو کې زموږ له څو کلنو ناستو ولاړو سره دغه اړتیا نوره هم جدي ښکاره شوه، ما فکر وکړ، چې ابتدایي بحثونه ښایي را پیل کړو، ولو که نیمګړي هم وي، همدا چې یو زلمی محصل را پاڅي او ددغو پیلیزو لیکنو نیمګړتیاوو ته ګوته ونیسي هم موږ به لوی کار کړی وي. ځینې دغه لیکنې چې تاسو یې په دې مجموعه کې لولئ، هلته او دلته خپرې شوي دي او له نیکه مرغه هرې یوې یې زما له زلمیو ملګرو سره یو شمېر پوښتنې او د بحث لپاره تنده را پاروله ده، هغه څه چې موږ یې تمه کوله او کوو یې. نو ښه به وي چې دا ټولې په یوه ټولګه کې راټولې کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما له څو کلونو را په دې خوا غوښتل د خپلو ګڼو ادبي مقالو يوه غونډه برخه په بېلا بېلو مجموعو کې راغونډې کړم، خو د روزګار بوختياوو نه ورپرېښودم، په همدې ورځو کې پرما ګران اجمل تورمان (چې نوښتګر او هڅاند ليکوال، شاعر او رسنوال دی) په ما غږ وکړ، چې ددې ليکنو يوه منځنۍ ټولګه ورته چمتو کړم، چې را چاپ يې کړي او د هغو ځلريشت ساعتونو په موده کې، چې ګران تورمان وخت راکړی و ، ايله مې همدومره راغونډې کړې، دلته ددغه ځوان فرهنګي له هڅو څخه د زړه له کومې مننه کوم.همدا راز له هريوه ښاغلي ژکفر ، ښاغلي همت ، ښاغلي صلاحي او نورو څخه هم مننه چې د کتاب په خپراوي کې يې لاس وکړ.

زما د ادبي اړيکو له کور (د قلم نړيوالې ټولنې) څخه خوښنه، چې ددې مجموعې چاپ يې پر غاړه واخيست او له خپلو ځوانو ادبي دوستانو څخه هم مننه چې د کتاب تر لوستلو وروسته به دا ليکنې په غځېدونکو بحثونو وارزوي، له خپلو مشرانو او استادانو څخه هم هيله لرم چې زما د بحثونو خامۍ او نيمګړتياوې را په ګوته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ګران عبدالواسع ساهو څخه منننه، چې که دده فرهنګي مينه نه وای نو زما په شان د نامنظمه ليکوال يوه ليکنه به هم نه وای خوندي.

ترديږه پر د خپلو ماتو ګوډو کرښو او ستاسو ترمنځ نه خنډ کېږم.

د ملي ادب د ښېرازۍ او ودې په هيله.

عبدالغفور لېوال

۱۹/ثور/۱۳۸۸

کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې د فکر او خیال موازنه

د شعر لپاره یو تر ټولو او سمهالی تعریف دادی: (شعر په لنډه او آهنګینه ژبه د انداو تخییل عاطفي ترون دی)

ددې تعریف له مخې مورد شعر لپاره دوه ډوله لازمي عناصر پېژنو، لومړی د شعر بهرني عناصر او دوهم د شعر داخلي یا محتوایي عناصر. د شعر بهرني عناصر لنډه او آهنګینه ژبه یعنې وزن، آهنګ، ایجاز، قافیه او نور دي، چې تر ډېره بریده د شعر په تخنیکي جوړښت کې ونډه لري. دوهم ډول عناصر چې د شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخلي عناصر یې بولو هغه فکر(اند)، تخییل، عاطفه او نور دي.
په شعر کې یو شمیر نور جوړوونکي عناصر لکه تصویر، سمبولونه
او اساطیر په دوارو برخو یعنې بهرنیو او محتوایي عناصرو پورې
اړه لري.

اوس راځو دې ته چې فکر او خیال په شعر کې کوم ځایونه لري؟
فکر د انساني ذهن او اعصابو د هغه فعالیت نوم دی، چې یو انسان
یې په ارادي توګه د خپلو ورځنیو چارو لپاره کاروي. د دغه فعالیت
متداوم شکل ته تفکر وایي چې تر ډېره د یوې پېښې، شیز،
مفکورې یا غوښتنې په اړه حقایق تر لاسه کوي.

خیال د انساني ذهن د هغه فعالیت نوم دی چې له موجودو
واقعیتونو څخه داسې شه ترسیم او تصویر کړي، چې له همدې
ذهني چاپیریال پرته په حسي محیط کې وجود ونه لري. له هغه ځایه
چې د تخییل جوړونکي عناصر حقیقي او حسي شیزونه دي ځکه
خو ویل کیږي چې هر تخییل په یوه نه په یوه بڼه په حقیقت کې ریښه
لري. د خیال او خوب لیدو تر منځ توپیر همدومره دی چې تخییل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارادي دی او د عقل له خوا رهبري کېږي خو خوبونه غیر عقلي، غیر ارادي او دلاشعور په ساحه کې پېښېدونکي دي.

که موږ احمد پنځه کاله مخکې لیدلی وي او اوس یې بیا وینو، نو د فکر په مرسته یې را په یادوو، چې ددې شخص نوم احمد دی او پنځه کاله مخکې مو په دغه یا هغه ځای کې لیدلی دی. دلته احمد ـ پنځه کاله ـ ځای او پېژندل ټول واقعي حقایق دي، چې د فکر په مرسته تشخصیږي.

خو همدا چې فکر کوو احمد به یو ښه سندرغاړی وي، په یوه ستېژ به ناست وي ښکلې سندرې به وايي، ډېر خوږ غږ به یې وي او خلک به ورته لاسونه پړکوي، دا ټول د احمد په اړه زموږ تخییل دی، دلته هم احمد، سندرغاړی، خوږ غږ، ستېژ او د خلکو د لاسونو پړکول عیني شیزونه دي خو ځرنګه چې حقیقت نه لري او یوازې زموږ د تخییل په ځواک سره یو ځای شوي نو خیالي بڼه لري.

بل ځل موږ وینو چې احمد له یوه ښامار سره جنګ کوي، یا احمد وزرونه پیدا کړي او په اسمان کې الوزي، یا خو احمد له ملا ځخه کوز په یوه کب بدل شوی او په اوبو کې ګرځي، کیدای شي دا خوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي ځکه ښامار، د احمد وزرونه او له ملا څخه کوز په کب بدلیدل په واقعیت کې ریښنه نه لري او یوازې په خوب کې پیښیدلای شي. دا مفهومونه د انسان پیژندنې او اروا پوهنې په ویش کې راتلای شي خو په شعر کې دا سې نه ده. په شعر کې فکر، خیال او خوب ترمنځ ښکاره سرحد او پوله نشته، دا به ډیر ستونزمن کار وي، چې ووایو د یوه شعر په جوړښت کې کومه برخه فکر دی، کومه خیال او کومه خوب. ځکه چې په شعر کې د خیال ساحه دومره پراخه او ځواکمنه ده چې هم فکر او هم خوب لیدل رانغاړلای شي ،دلته کیدلای شي احمد هم یو ښه سندرغاړی وي او هم یو زرین کب یا وزر لرونکی مرغه، خو په دې شرط چې خپل شاعرانه منطق ولري. او دا عقل دی چې موږ ته د شاعرانه منطق حدود ټاکي.

شاعران شعر د خیال بچی بولي، حال دا چې خیال د شعر سینګار کوونکی او د ښکلاییز ارزښت پنځوونکی دی. د شعر اصلي اډانه فکر جوړوي. د شعر محتوا، مفهوم او مانا د فکر له لورې رامنځ ته کیږي یعنې فکر غواړي یو څه ووایي، یوه خبره وکړي خو دا خبره وچه او یوازې خبره وي، تخییل چې ورته راشي دا خبره شاعرانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي سینګار یې کړي او ښکلې یې کړي همدلته ده چې د فکر او خیال له پیوستون څخه د شعر بدن جوړ شي راځئ په دغه شعر کې د فکر او خیال ونډه و پیژنو:

نن دې یادونو لکه مسته پېغله

زما زړګی لکه ښکلو کی ماشوم

په هوس و تخناوه

څومره دې وخنداوه

له ډیره شوقه دې پرې سپین غاښونه ولګول

څومره دې وژړاوه

اوس یې په غېږ کې نیسه

او ښکلوه یې په ناز

رضا کوه یې که رضا دې نه کړ

نادان ماشوم دی زمانې خبروي.

پیر محمد کاروان

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر: د معشوقې یادونه د عاشق زړه په هوس کې اچوي، ژړوي يې او ځوروي يې، که معشوقه د خپل عاشق زړه خوشالوونه ساتي نو د عاشق زړه به رسوايي جوړه کړي.

دا د شعر سناریو، خاکه یا طرح ده او فکر جوړه کړې ده، خو بس یوه طرح ده او لا تر وسه ښکلې نه ده، ځکه شاعرانه نه ده، مګر د فکر له خوا رامنځ ته شوې ده، اوس نو خیال راځي او خپل نقش ادا کوي ګورئ:

خیال: د معشوقې یادونه دومره ښکلي او خواږه دي لکه یوه مسته پیغله چې د عاشق پاک، معصوم او نازولی زړه، چې دیو ښکلي ماشوم په شان دی تخنوي خندوي او بیا له شوق او هوس څخه خپل سپین غابنونه پرې لګوي، له همدې امله ښکلی ماشوم ژاړي اوس نو ددې ښکلې پیغلې وظیفه ده چې دغه ښکلی ماشوم په غیږ کې ونیسي، ښکل یې کړي او رضا یې کړي او که نه د عاشق د زړه ماشوم به ټولې زمانې خبرې کړي.

دلته تشبیهات، استعارې او تصویرونه، چې په واقعیت کې ریښې لري خو حقیقي نه دي، د تخییل په مرسته رامنځ ته شوي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

معشوقې يادونه له مستې پيغلې سره او د عاشق زړه له ښکلو کي ماشوم سره تشبيه شوي، دلته خبره يوازې تر تشبيهاتو پورې محدوده نه ده پاتې دا دواړه (مشبه او مشبه به) د خيال په مرسته ګڼ عاطفي تصويرونه رامنځ ته کوي، په هوس تخنول، له شوقه په غاښول، په غيږ کې نيول دا ټول ښکلي خيالي تصويرونه دي، خو دا هر څه د فکر له خوا په رامنځ ته شوې طرحه کې پېښېږي او خيال د فکر رعايت کوي، په شعر کې د فکر او خيال ترمنځ تناسب او موازنه رامنځ ته کېږي او په نتيجه کې شعر جوړيږي.

شعر کټ مټ لکه انځورګري، د کلماتو په مرسته تصوير جوړوي انځورګر (نقاش) لومړی فکر کوي چې څه انځور کړي مثلاً غواړي چې يوه ښکلې پېغله له يو اوښ سره رسم کړي او د کوچياني ژوند يو تصوير رامنځ ته کړي. هغه تصوير چې له پېغلې، اوښ او کوچياني ژوند څخه شته د انځورګر فکر يې د پنسل په مرسته طرح کوي وروسته فکر ورته رنګونه ټاکي مخ سپين غنم رنګه، شونډې سرې او سترګې تورې خو د ښکلا معيارونه او د رنګونو تناسب د کوچياني ژوند اغېزمنتيا يا تاثير د کوچۍ پيغلې په څېره کې يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه او مرموزه غمجنه غمزه د خیال په مرسته رامنځ ته کیږي چې د هنرمند انځورګر په خیال کې شته. شاعر هم همدا کار د کلماتو په مرسته کوي او د فکر او خیال په عاطفي تړون او آهنګینو کلماتو کې یوه ښکلې انځورګري زموږ په مخ کېږدي.

بې فکره تخیل داسې دی لکه څوک چې یوې سپینې تړوتې ته سره، شنه او ژیړ رنګونه وروشیندي او هیڅ ډول انځور را منځ ته نه کړي. او بې تخییله فکر داسې وي لکه څوک چې په کامره دیوې پیغلې عکس واخلي او موږ ته یې راوښیي. په لومړي کار کې هدف او په دوهم کې هنر نه شته، هغه مهال چې هنري هدف او هنري سینګار د فکر او خیال په مرسته رامنځ ته شي هنري اثر رامنځ ته کیږي. له همدې ځایه ده چې موږ په خپله هنري هستونه کې هم د فکر او هم د خیال موجودیت، توازن او منطقي تړون ته کلکه اړتیا لرو چې ځوان هنرمند شاعران یې ښایي موجودیت او موازنې ته کلکه پاملرنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر او تصوير

تصويري کلام څه ته وايو ؟ کله کله موږ په ورځنيو خبرو کې دداسې مطلب په هکله خبرې کوو ، چې اوريدونکی يې د خبرو اوريدو پر مهال، نه موږ او نه زموږ د خبرو کلېماتو ته توجه کوي، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ د هغې موضوع لړۍ تعقیبوي چې موږ پرې خبرې کوو. دلته دوه ځیزونه زموږ خبرې تصویري کوي، یو دا چې یوازې پر ټاکلې موضوع خبرې وکړو او له ډېرو حاشیو څخه ځان وساتو او بل دا چې د ټاکلې موضوع کیسه په داسې بڼه وکړو چې پېښې، څېرې، اشیاء او حرکات د اوریدونکي لپاره تمثیل شي. د هرې کلېمې شاته یو مفهوم پروت دی، د مفاهیمو منظمې او په ارادي بڼه جوړې شوې مجموعې ته ژبنی تصویر او د کلیماتو مجموعې ته تصویري کلام ویلی شو. مثلاً آس-شنه-ورشو-سهار-منډې وهل، ټول کلېمات دي او په انتزاعي توګه د هرې یوې شا ته یو مفهوم شته اوس که ووایو: "سهار دی او په شنه ورشو کې یو آس منډې وهي" دا جمله یو تصویري کلام دی ځکه موږ ته یو تصویر تمثیلوي. هغه څه چې موږ یې د یوې ذهني پروسې په لړ کې ددغه تصویري کلام له برکته ګورو (مجسم کوو یې) همدا ژبنی تصویر دی، ولې ژبنی تصویر ورته وایو؟ ځکه د کمرې، فلم یا رنګ په وسیله نه دی ترسیم شوی، بلکې د ژبې (کلیماتو او مفاهیمو) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرسته ترسيميږي ځکه يې ژبنی تصوير ګڼو. اوس نو لاندې دواړه عبارتونه داسې تعريفولای شو:

تصويري کلام: هغه دی چې غرض ورڅخه د يو شي، فکر يا پيښې تصويرول، ترسيمول، او ذهن ته رسول وي.

ژبنی تصوير: د مفاهيمو هغه مجموعه ده چې د ژبې په وسيله شی، يو فکر يا پيښه تصوير کړي.

تصويري کلام نثر او نظم دواړه په بر کې نيسي، کيدای شي يوه کيسه، يو حکايت حتی يوه عادي خبره او يا شعر ټول تصويري وبولو، خو له شعر سره د تصوير د مناسبت په اړه د شعر لپاره داسې تعريف غوره کولای شو، چې: شعر د ژبنيو تصويرونو مجموعه ده. يعنې اوس له يو عام تعريف څخه "چې تصويري کلام دی" يو څه خاص تعريف ته ورنږدې شوو.

تصويرونه د شعر خاصيت نه بلکې رغوونکي توکي (اجزا) دي، يعنې شعر له معنوي پلوه له تصويريونو څخه جوړيږي. يوشمېر هغه شعري لوازم چې کلاسيکو بلاغت پوهانو د شعر لپاره نومولي لکه تشبيه، استعاره، مجاز او نور او همدا راز هغه لوازم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې معاصرو لويديځوالو په شعر کې په ګوته کړي لکه سمبولونه، اسطورې او تمثيلونه ټول هغه توکي دي چې د شعري تصويرونو د روښانولو او په زړه پورې کولو لپاره استعماليږي. له همدې امله په شعر کې ګڼ هنري فنون او د کلام صنعتونه د ښو تصويرونو د ايجاد لپاره کاريږي. کلاسيکو شاعرانو هم په خپلو شعرونو کې د ښو تصويرونو د ايجاد لپاره هڅه کوله، دا چې هغه مهال د تصوير مقوله په همدې معاصر مفهوم نه وه مطرح، بيله خبره ده خو د لويو شاعرانو شعوري هڅه دا وه، چې په خپلو شعرونو کې رانږه تصاوير رامنځ ته کړي. دا څو بيلګې به تحليل کړو:

ګوره راته څه وايي دا ستا دواړه چشمان

نور عالم نور ښکار کا، مونږ د دين او د ايمان

مري، چې لينده ويني کارګه ستا د خال د وروځيو

ناست دی تور کارګه، په څو په موټي د کمان

خوشال خان خټک

خان په دغو دوو پرله پسې بيتونو کې لږ تر لږه پنځه بيل بيل شاعرانه تصويرونه پنځولي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـومړی تصـویر: راوي (شـاعر) خپلـې معشـوقې تـه مخـامخ دی، ورسره خبرې کوي د "ګوره" کلېمه.یوازې یوه کلېمه.دغه حالت په بشپړه توګه تمثیلوي یعنې راوي او د هغه مخاطب د خبرو په حال کې. راوي خپل مخاطب مخامخ کتلو یا متوجه کولو ته هڅوي.

دوهم تصـویر: د مخاطب (معشـوقې) دواړه سترګې خبرې کوي: دا ریښتیا ، چې یو ښکلی تصویر دی، تاسو کله د چا د دوو سترګو خبرې لیدلي؟ د سترګو حرکات کله کله بشپړ مفهوم افاده کوي؛ یا غوسه دي یا خوشاله، یا مهربانه او یا هم بې تفاوته همدا خبرې دي، او دا چې تاسو د خوشال بابا د مخاطب د سترګو ځانګړی حالت تصور کوئ حتماً مو په ذهن کې یو تصویر جوړوئ، د شاعر کلېمات د کمپیوټر هغو الکترونیکي جریانانو نه ورته دي چې په سکرین (پرده) باندې د جوړ شوي تصویر یوه برخه ایجادوي، یعنې همدا کلېمات د شاعر له مقصد څخه راځي او ستاسو په ذهن کې یو تصویر جوړوي، د معشوقې د سترګو د خبرو ذهني تصویر.

دریم تصویر: چې د لوستونکو ذهن سمدلاسه د راوي د مخاطب د سترګو له خبرو څخه لرې کوي دا دی چې نو رعالم نور ښکار کا او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغـه سترګې د ديـن او ايمـان پـه ښـکار پسـې ګرځـي، دا د عينـي او ذهني انځور جوړونې يـو ښـکلی تلفيـق دی، عينـي برخـه يـې د "نـور عالم نور ښکار" او ذهني يې د "دين او ايمان" ښکار دی.

څلورم تصوير: چې دوه حرکتونه لري د لـومړي حرکـت پـه نتيجـه کـې دوهم حرکت ايجاديږي يعنې کله چې کارګه (کـارغـه) د معشـوقې د خال او وروځيو ليندی وينې نو مري دلته د لينده ليدل يو تصوير او د کارګه مرګ بل تصوير دی خو خوشـال بابـا لـه منطقـي پلـوه دوهـم انځور د شعري اړتيا له مخې اول راوړی دی يعنې "کارګه مري" کله چې "ليندهويني".

پنځم تصوير: خوشال خان يوځـل بيـا متقـدم تصـوير متـأخر کـوي او هغه کارګه چې مرګ يې په اول حرکت کې تمثيل شوی تعريفوي.

دا کوم کارګه دی؟ هغه چې د کمان په موتي باندې پـه څـو ناسـت دی او له رنګه هم تور دی.

په کلاسيکه دوره کې ـ زمـا پـه نظـر ـ خوشـال بابـا لـومړنی شـاعر دی چې په شعر کې د تصويرونو داسې تلوسه پنځوونکي بافت تـه تـوجه کوي. دا ځانګړنه لږو ډيره په رحمن بابـا ـ حميـد موشـګاف او کـاظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان شیدا کې هم شته چې حمید موشګاف د انځور هستونې ښه استازي دی، دا بیلګه وګورئ، چې د تصویرونو د بیلتون له مخې په تصویري ارکانو ویشل شوې:

خط پر مخ د صنم راغی

که سپوږمۍ شوه په هاله کې

دا یې غاښ په خوله کې زیب کا

که ژاله شوه په لاله کې

دا زما له غمه شین زړه

په کې خیال د یار د شونډو

هسې رنګ زیب و زینت کا لکه مې په شنه پیاله کې

پاس هره بیله لیکل شوې کرښه د یوه ځانګړي راښه تصویر څرګندویه ده.

د کلاسیکې دورې په شاعرۍ کې تصویرونه د وړو انځوریزو قطعاتو په څېر یو د بل ترڅنګ کتاریږي ډېر ځله له موضوعي پلوه یوازې دي او کوم تړون نه لري په یو واحد شعر کې د کوچنیو تصویري برخو له مجموعې څخه یو عمومي تصویر اکثراً نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړیږي او دلیل یې هم د کلاسیکې دورې د شاعرۍ په فورم کې دی، غزل، رباعي، قطعه او نور فورمونه اکثراً په هر بیت یا حتی هره مصرع کې بیله موضوع بیانوي ځکه خو تصاویر هم سره بیل وي او لرغونې شاعري د همدغو فورمونو شاعري ده، په دې کې قصیده (بولله) او مثنوي هغه فورمونه دي، چې کله کله د خپلې موضوع د تنوع له مخې کامل او مجموعي تصاویر هم ارائیه کوي په تیره بیا هغه بوللې او مثنوي ګانې، چې د یوې خاصې موضوع په اړه وي که څه هم په کې د هرې تصویري ټوټې هڅه همدا وي چې د لوی او مجموعي تصویر یوه برخه سازه کا، خو زموږ لرغوني شاعران د انځوریزو ارکانو د تړون پر اهمیت ډیر نه وو خبر. په دې برخه کې بیا هم خوشال بابا سرلاری دی، د هغه ځینې قصاید او مثنوي ګانې او د حمید مومند ځینې تمثیلي آثار دا ځانګړنه لري. په پټه خزانه کې راغلې درې بیلګې د مجموعي تصویرونو د ایجاد لپاره د کوچنیو تصویرونو د مرستې او تړون په برخه کې شهکارې نمونې دي: د غوري ښکارندوی نامتو قصیده:

د پسرلي ښکلونکي بیا کړل سنګارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

ترپايه

دوهم د شيخ متي بابا مناجات:

په لويو غرو، هم په دښتو کې

په لوی سهار، په نيمو شپو کې

ترپايه

او دريم؛ قصه د سوی او د اوښ، چې حافظ عبداللطيف اڅکزي ليکلې ده. سره له دې چې د دريیمې بيلګې انځورونه له فني اړخه پوره دي خو د لومړيو دوو بيلګو په څېر ښکلي نه دي.

په هر صورت راځو اوسمهالې (معاصرې) شاعرۍ ته، دا چې په معاصره شاعرۍ کې ولې آزادې شاعرۍ ته ميلان او پاملرنه ډېره شوه، دليل يې په شعر کې د لويو انځورونو کامل ايجاد او د هغو د عناصرو ترمنځ د کلک هنري تړون موجوديت و، چې دا کار په غزل، مثنوي، رباعياتو، مخمساتو او نورو کلاسيکو فورمونو کې (له قصيدې پرته) ناممکن و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزاد شعر د تصوير جوړونې د ټولو ظرافتونو د کارولو لپاره مناسب قالب دی، دلته د قافيې او رديف نشتوالی او د قراردادي وزني محدوديت د نه موجوديت له امله شاعر کولای شي ډېره پاملرنه موضوعي انسجام ته وکړي او په اصطلاح جدي اثر رامنځ ته کړي. د تصوير جوړونې په اړه به لومړی يو مثال توضيح کړو چې په آزاد شعر کې څومره ځای لري، بيا به د شعر لپاره د انځور هستونې اهميت وڅېړو او تر هغه وروسته به ځينې خاص اصطلاحات تعريف کړو.

بيديا

سپيره بيديا ده پکې پل د بنيادم نشته
يو څو پيرياني دي له پرديو غرو راغلي
بربنډ يړي، ناځي، ناځي
چې تياره شي بيا سينې پر خپلو ميندو سړوي
پر خوارډ خوب پريوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

+++

د زهرو ونه ده ولاړه

پر بيزو ادې يې سيوری کړی

بيزو د زهرو پر ګي خوري هره ګړۍ ورځينې حمل اخلي

د ورځې ديرش، څلويښت بچيان زيږوي

د ورځې ديرش، څلويښت ځوانان شي

بيا قتليږي

خو بيزو ادې پرګي خوري

او لګيا ده هره ورځ نوي بچيان زيږوي

پيريان ګډيږي

د بيزو ادې په وير او پر خواريو خاندي

چې شپه تياره شي

بيا سينې پر خپلو ميندو سړوي

پر خواږه خوب پريوځي

سپيره بيديا ده پکې پل د بنيادم نشته

اسحق ننګيال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا شعر یو دوراني اصلي انځور لري چې د دریو تصویرونو په پیوستیدو سره تکمیلیږي. د شعر د تصویرونو د متحرک خصوصیت له مخې د انځورونو اجزا ډېر د لمس وړ دي او حتی هر جز په خپله یو کوچنی تصویر جوړوي د داسې فضا ایجاد په کلاسیکو قالبونو کې ستونزمن حتی ناممکن کار دی د همدې لپاره د آزاد شعر قالب ورته انتخاب شوی، شعر له ناخودآګاه څخه راوتلي تصورات په یو عیني زمینه کې تمثیلوي یعنې د شعر زمینه عیني او د تصویرونو متحرک اجزا ذهني دي، د نامتجانسو اجزاوو راغونډول په عیني فضا کې د شاعر (اروابناد اسحق ننګیال) د شاعرۍ یوه ځانګړتیا ده چې تر ډېره بریده رواني - سمبولیک اړخ لري.

ولې په شاعرۍ کې انځور جوړونه مهمه ده؟:

پل والري عقیده لري چې: «شعر داسې دی لکه نڅا او نثر داسې دی لکه پر لاره تګ، پر لاره عادي تلل د یو مقصد پر لوروي حال دا چې نڅا په خپله مقصد دی، ځکه د کوم مقصد لور ته په نڅا نڅا تلل به خندوونکی کار وي».

(c) ketabton.com: The Digital Library

که دې مثال ته وګورو نڅا تصويري ارزښت دی، يعنې که تاسو د چا پر لاره تلل د څو شيبو لپاره وګورئ نو درته جالبه به نه وي چې لا هم دغه مزل تعقيب کړئ بلکې ښايي پر دې فکر وکړئ چې روان سړی چېرته غواړي ولاړ شي؟ مګر که د نڅا ليدلو ته ناست ياست دا مو په فکر کې نه ګرځي چې نڅا کوونکی چېرته ځي بلکې تاسو غواړئ په خپله له نڅا څخه خوند واخلئ. په شعر کې تصوير د نڅا کوونکي د حرکاتو حيثيت لري، شعر نڅا کوونکی دی او حرکات يې تصويرونه دي.

بې تصويره شعر د ولاړ نڅا کوونکي په شان دی.

د هنر د اروا پوهنې يو اصل دا دی چې موږ له هر هغه هنري اثر څخه خوند اخلو چې د پرمختګ بهير يې زموږ په ذهن کې دوړاندوينې (پيشبينی) وړ نه وي، يعنې موږ دې ته منتظر يو چې څه به کيږي؟ کټ مټ په نڅا کې دا راز پروت دی، موږ د نڅا له ننداري څخه ځکه خوند اخلو چې د نڅا کوونکي حرکات نه شو پيشبيني کولای، څوک ويلای شي چې اوس به د لاسونو، پښو، سر او سينې حرکتونه څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې تصویرونه همداسې دي، د اسحق ننګیال په پورته شعر کې وینو چې په سپیره بیدیا کې ناڅاپه پیریان بربنډ یږي او ناڅي بیا د زهرو ونه پیدا کیږي او بیزو بچیان زیږوي او بیا پیریان په بیزو پورې خاندي دا هرڅه زموږ له ذهن سره تصادم کوي، یعنې نوښت لري موږ یې د ورانـدوینې ځواک نه لرو. پـه شعر کې تصویرونه زموږ خوبونو تـه ورتـه دي، یعنـې ارادي نـه دي، هیڅ څوک نه شي کولای تصمیم ونیسي چې نن شپه داسې یا هسې خوب ووینې. مثلاً ، موږ پر خپلو خوبونو واکمن نه یو، په خوب کې کله یو ژوندی سړی مړ او یا مړ سړی ژوندی کیدای شي، په خوب کې یو پرهیزګاره سړی بربنډ لیدلی شو یو ځوان هلک سپین ږیری کیدای شي او تاسو به دا هم ومنئ چې څوک دې خپل نیکه په خوب ووینې چې سر یې د آس، بدن یې د مرغه او لاسونه یې د انسان وي. په هماغه لحظه کې چې موږ خوب وینو فکر نـه کوو چې دا تصویرونه دې غیر حقیقي (یعنې دروغ) وي.

شاعرانه تصویرونه د شاعر لپاره ارادي خو د لوستونکي لپاره غیر ارادي دي. په شاعرانه تصویرونو کې بیزو هره ورځ دیرش ځلوینت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بچیان زیږولی شي او پیریان ورپورې خندلای شي، دلته هر څه ممکن دي خو په دې شرط چې خپل هنري منطق ولري.

په پورته بحث کې مو یو شمېر خاص اصطلاحات یاد کړل لکه اصلي تصویر، فرعي تصویر، تصویري توکي (اجزا) او تصویري حرکت، چې دلته به یې بیل بیل تعریف کړو:

اصلي تصویر: دا د شعر عمومي تصویر دی چې په مجموع کې د شعر پر ټولې موضوع حاوي وي، د اسحق ننګیال په پورتني شعر کې د سپیرې بیدیا عمومي تصور د شعر د اصلي انځور له مخې ترلاسه کېږي.

فرعي تصویر: دا هغه تصویرونه دي چې د اصلي تصویر په دننه کې د کوچنیو موضوعاتو پر تمثیل تمرکز کوي، له هر موضوعي بدلون سره د تصویر اجزا بدلیږي او د یوې خاصې برخې اجزا په مجموع کې یو فرعي تصویر جوړوي لکه په راوړل شوي شعر کې چې د پیریانو برخه د بیزو له برخې سره توپیر لري او شاعر د هرې برخې لپاره یو فرعي تصویر ایجاد کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویري اجزا (توکي): هر هغه شی، مفکوره، حرکت او حالت چې د تصویر په جوړولو کې ونډه لري او وجود یې په شعر کې د لمس وړ وي تصویري توکی دی لکه په پورتني شعر کې سپیره بیدیا، پیریان، تیاره، میندې، د زهرو ونه، بیزو، بچیان او نور ټول تصویري اجزا دي.

تصویري حرکت: هر هغه عمل، چې د تصویري توکیو له خوا ترسره کیږي د تصویر حرکت یې بولي. د تصویر حرکت د شعر پیښې پر مخ بیایي او تصویر ژوندی کوي.

په پورتني شعر کې له غرونو د پیریانو راتګ، نڅا، پر میندو سینه سړول، ویده کیدل د بیزو بچې زیږول، قتل، د پیریانو خندل او نور هغه حرکتونه دي چې د شعر د کلیماتو په مرسته زموږ په ذهن کې د موضوع تمثیل کوي او په مرسته یې شعري دوران بشپړیږي.

په شعر کې ساکن تصویرونه د نقاشۍ او متحرک هغه د سینما د یوې صحنې په شان ګڼل کیږي، په معاصرو شعرونو کې متحرک تصویرونه تر ساکنو هغو ډېر پلویان لري د همدې لپاره شعر یو ځل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د ژوند د پېښو تمثیل ته مخه کړي او تمثیلي څه چې آن قصصي شاعري دود شوې ده.

دا چې په شعر کې د فرعي او اصلي تصویرونو تناسب څنګه وي او د شعر حرکت څه ډول د تصویرونو په حرکت پورې اړه لري، یو څه تخنیکي او تشریحي بحث ته اړتیا لري، چې لیکونکی یې د یوې بلې مفصلې مقالې په اوږدو کې د بحث هوډ لري، البته له یو شمېر نورو شاعرانه مقولو لکه سمبول، تشبیه، اساطیرو او تمثیلونو سره د تصویر اړیکې هم د جلا بحث غوښتنه کوي، ځکه خو ددغه بحث نورې برخې هم نبایي بشپړې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې حسي تصويرونه

په شعر کې د تصويرنو په اړه زما د ليکنو په لړۍ کې، ما پر ذهني او عيني تصويرونو بحث کړی و. موږ له دې دوه ډوله تصويرونو پرته يو بل ډول تصويرونه هم لرو، چې هغه ته حسي تصويرونه وايو.يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال د پښتو ژبې پياوړې شاعرې پروين فيض زاده ملال د نويو شعرونو د اوريدو پر مهال په هغو کې ځو حسي واضحو تصويرونو ته متوجه شوم.ما له پخوا څخه غوښتل پر حسي تصويرنو څه وکاږم،د پروين جانې نوي شاعرانه انځورونه مې خوښ شول او فی المجلس مې ورته وويل چې خپل تازه شعرونه راوسپاري چې بيلګې ترې واخلم،زموږ درنې شاعرې په پوره علاقمندۍ هماغه شعرونه راکړل چې اوس ددې ليکنې د کرښو برکت شول.

حسي تصويرونه: هغه دي، چې په شعر(يا په هنري نثر)کې د کلماتو په مرسته داسې حالت ايجادوي چې موږ يې پر خپلو حواسو او عواطفو درکولای شو. موږ په عادي خبرو کې وايو کله چې مې د هغه غږ واوريد نو غوني مې زيږ شو،د غوني زيږيدل د خوشالۍ اضطراب،ويرې،يا خوند په حالتونو کې پېښيږي او تقريباً هر انسان يې تجربه لري،که د خوشالۍ، اضطراب، ويرې، خوند يا بل حالت تصوير د کلماتو په وسيله داسې دقيق بيان شي چې موږ د غوني زيږيدل احساس کړو،په حقيقت کې موږ يو ښه حسي تصوير لرو.په اروا پوهنه کې يو بحث شته چې اروا يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګیزې یې بولي، په ساده ژبه دا د رواني عکس العملونو د ایجاد د پروسو پېژندل دي.په شعر کې د حسي انځورونو درک او پېژندل مخامخ په همدغو رواني انګیزو پورې تړلي دي.موږ وایو د ځړوبي تر څنګ کله چې د اوبو یخه څپه راغله زه وریږدېدم. موږ کله چې دغه کرښه لولو ـ که ډېره شاعرانه وي ـ باید له تصویر سره یې پر خپل پوست د ځړوبي د یخي څپې راتلل حس کړو که داسې وشول نو موږ یو کامیاب حسي تصویر ایجاد کړی دی.د حسي تصویر د پېژندلو پر تیوري به وروسته وغږیږو خو اوس د پروین فیض زاده په شعرونو کې بیلګوته را ګرځم.

زه چې سهار زموږ د کلي د ملا

په خواږه بانګ ویښه شم

وی توبه خدایه

زړه نا څاپه راته وتخنیږي

د دوبي ښکلې ورځ چوغکې په چونړ چونړ

پیل کړي

چې یېلې پښې د یخ کاریز په سړو شګو کښېږدم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدن مې سرترنو که څړيکې وکړي

داسې خوږې داسې پستې څړيکې

لکه زموږ د خان د هسکې کلا

په سروي ناستي دوې (ګو ګو) کوترې

د اوبو شرق مې په مخ لارې لارې

زما د لپو کرښې ولولي

د پښو په تلو کې مې روح د لطافت پاڅوي

بيا د کوټې د چت د تيرد ملانه

دراڅوړند لور لاستی ونيسمه

زه يم لوګره نجلۍ

بيا و پټو ته ځمه

په نيم کښ مخ باندې به لو کومه

پرون تر تير ماښامه

آن د سپوږمۍ په رڼائيو کې ما

لو د غنمو وکړ

پرې سوو وږوېې خوږ وږم لاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه یې راوتو ساوه

دلور په پړق کې به مې سیوری د جانان لیده

لکه سپوږمۍ، سپوږمۍ شیبې وې د چنار په اوږو

لکه د عاد جنت

لکه نګهت د شنو چندڼو او د تور لونګ

لکه وشورد سپین پاولو

لکه و خیال د شهنشاه

لکه قبوله نکاح

زما تربور، زما جانان

زما وسرته ولاړ.

لوګره نجلۍ شعر(ناچاپ)

موږ په دغه ښکلي شعر کې د څو عیني او ذهني تصویرونو ترڅنګ

یو څو واضح او ښکلي حسي تصویرونه لرو چې دا سي یې شرحه

کولای شو:

د دوبي ښکلي ورځ چوغکې په چوڼ چوڼ

پیل کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې يېلې پښې د يخ کاريز په سړو شگو کښېږدم

بدن مې سرتر نوکه ځړيکې وکړې...

لوستونکی دا احساسوي چې داوړي په يوه ورځ د سوړ کاريز پرلمدو شگو باندې لوڅې پښې گرځيدل څه ډول خوند لري، وگوری زموږ شاعره په څومره نوښت سره دغه حس موږ ته را انتقالوي، کلمات د دغه انتقال وسايل دي دغه ښکلی حسي تصوير عيني زمينه لري مگر موږ يې په لوستو سره خپل حواس د شاعرې (ياراوي)له حواسو سره منطبق کوو او له شعره کيف اخلو د شعر بله برخه وگورئ:

د اوبو شړق مې په مخ لارې لارې

زما د لپو کرښې ولولې

د پښو په تلو کې مې روح د لطافت پاڅوي

دا د شاعرې تجربه ده چې د اوړي په ورځ کله چې د يخ کاريز اوبه مخ ته اچوي هر څاڅکی يې پر مخ رارغړي او په لپه کې د يخو اوبو ساتل څنگه حس توليدوي، پر شگلنه سړه ځمکه د بربنډه پښو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تماس او د ستړي روح لطیف لذت دا ټول په شعر کې د حسي انځورونو شهکار بېلګې دي چې موږ یې وینو.

دا اړینه نه ده، چې ټول حسي تصویرونه دې موږ (لوستونکي یا اوریدونکي) چې د شعر مصرفوونکي یو، هم کټ مټ د شاعر په څیر احساس کړو یا دې کټ مټ هماغه تجربه په ژوند کې ولرو، خو د شعر دننه هغه برخه چې د شخص شاعر یا شخص راوي حسي تجربه تمثیلوي او تعریفوي همدا پخپله د حسي انځور هدف او غایه ده.

د همدې شعر یوه بله برخه ګورو:

پرون تر تېر مابنامه

آن د سپوږمۍ په رڼائیو کې ما

لو د غنمو وکړ

پرې سوو وږویې خوږ وږم لاره

زړه یې راوتو ساوه

مابنام مهال کله چې د لو شویو غنمو د پرې شویو ډنډرونو وږم د راوي زړه توسوي دا یو خاص حالت دی، موږ یې نه په ذهني ځواک

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصور کولای شو اونه هم د عیني توکیو د یوې مجموعې په حیث د هغو تصور ممکن دی یوازې همدغه وړم باید احساس کړو او یا د راوی (شاعر) احساس باید درک کړو.

دغه ښکلی شعر په یوه عجیب حسي تصویر پای ته رسیږي:

... زما تربور، زما جانان

زما وسرته ولاړ

دیوې لوګرې پیغلې محبوب، د غنم لو پر مهال تیر ماښام د هغې شاته ولاړ دی، او یا یې دا وجود احساسوي، کیدای شي دا یو نامرئي (نه لیدل کیدونکی) احساس وي یعنې د محبوب یا د هلته وي، یا لوګره پیغله د خپل محبوب تاوده نفسونه د خپل څټ پر پوټکي احساسوي، دغه مرئي یا نامرئي احساس ډیر جالب دی او داد شعر قوت دی چې موږ ته یې رالیږدوي.

د پښتو ژبې یو بل معاصر شاعر په سمندر کې یوه سره شپه د بیړۍ پر عرشه تمثیلوي چې له خپلې معشوقې سره ولاړ دی د محبوبې په څیره کې حیرانتیا، ویره او خوشالي سره جمع شوي دغه حواس کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې راڅرګند شي او دا د حسي انځور جوړونې لپاره يوه ښه وسيله ده. خوشال بابا وايي:

چې راڅرګنده ده. د حسي تصويرونو يوه نوې مجموعه د لوستونکي تر مخ ږدي.

پـه کلاسيکه شـاعرۍ کـې هـم مـوږ د حسـي تصـويرونو بيلګـې موندلای شو، حسي تشبيه چې د تشبيه يو ډول ده پخپله د حسي انځور جوړونې لپاره يوه ښه وسيله ده، خوشال بابا وايي:

تور اوربل به يې و چاوته غوړيږي
په وصال به يې د چا تتر سړيږي
د لبانو له بوسي به يې بس نه کړم
په خوږو نباتو کله ځوک مړيږي

د محبوبې په وصال د تتر سړيدل حسي انځور دی همدا راز له خوږو نباتو سره د يار د لبانو د تشبيه د درک لپاره د حواسو مرسته په کار ده او دا د حسي انځور جوړونې توکي دي. په کلاسيکه شاعرۍ کې داسې خوږې بيلګې ډيرې دي.

مګر معاصره شاعرۍ چې تر تفننه زيات پر تصويري اصالت تکيه لري د ډول ډول تصويري برخو بشپړول موږ له شعر څخه خوند اخسيتو ته ورنږدې کوي. د حسي انځورونو ښې بيلګې پـه معاصرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزلونو کې هم موندلای شو ،د پیاوړي غزل سرا ښاغلي محمد صدیق پسرلي دغه بیت وګورئ:

ژمي کې نرې سیورې هم په سرې پیتۍ شي
سوړ زړه به دبل حکم څرنګه او ځله وړي

د ژمي په پیتاوي کې د سیوري پیتۍ کیدل، یا له سیوري څخه د پیتي احساس کول یو شاعرانه تصویر دی چې موږ یې د حواسو په مرسته تصور کولای شو ،موږ ګورو چې د غزل په څېر په تنګ قالب کې هم ښه حسي تصویرونه ځاییدای شي.

په معاصرو شاعرانو کې اروا ښاد اسحق ننګیال، عارف خزان نور محمد لاهو او درویش دراني هغه شاعران دي چې ډیر ښکلي حسي تصویرونه یې ایجاد کړي ـ البته دا څو نومونه یوازې د بیلګو په څیر یادوو ګنی زموږ ځوان کول اکثر د داسې بیلګو خاوندان دي ـ د درویش دراني دغه ممتازه بیلګه وګورئ:

زړه مې درد کوي له زړه ورپسې ژاړم
دښمنان چې مې وې مړه ورپسې ژاړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه دردکول او د زړه له کومې ژړل موږ ته یو څه مجسموي(دلته زړه یا دوینې د پمپ کولو وسیله درد نه کوي) خو دغه حالت څنګه احساسولای شو کله چې شاعر د دغه کار دلیل وایي یعنې د دښمن مرګ یې هم ځوروي د شعر په مصرفوونکي کې یو څه ماتیږي، عجیبه ده د انتقام او زړه سوي ګډولـه احساس باید وپیژنو. درویش د زخمونو او څړیکو ګڼ تصویرونه روزلي دي.

حسي تصویرونه کله د راوي (شاعر) پټ احساسات، وسواس روحي عکس العملونه بې دلیله خوشالۍ او حتی د ځانګړې ښکلا خوښونې حس هم تمثیلوي. کله کله حسي تصویرونه ډیر فردي وي یعنې ودې شي چې یوازې یوه شخص ته د درک وړوي، دا لـه رواني پلوه غریزي لاملونه درلودای شي. د افریقې یو شاعر لیکي:

ژباړه:

تا کله د سترګي آس پرتوده ډډه مخ ایښی دی؟

څومره چې د هغه د خولو بوی تاته آرامي ښښي

هومره هغه ستا په مهرباني باور لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ وینو چې روا ی د سترګي آس پرتوده او خولجنه ډډه سر بېدي او خوند تر ې اخلی، دی حتی له خپل دې حرکت څخه هغه لذت هم حس کوي چې آس یې احساسوي، کیدا ی شي دا په دنیا کې د بل وګړي لپاره مطبوع حالت نه وي، حتی کیدا ی شي د چاور څخه بد راشي مګر په هر صورت دا یو مکمل او شاعرانه حسي تصویر دی، شاعر بریالی دی، خو تصویر به د ځینو په نظر ښکلی نه وي.

کیدا ی شي زموږ درنو لوستونکو به نتیجه اخیستي وي چې حسي تصویرونه هغه دي چې درک یې د انسان په پنځه ګونو حواسو پورې مربوط شي یعنې یا یې واوري، یا یې ووینی، یا یې وڅکي، یا یې بوی کړي او یا یې هم لمس کړي. مګر دا ددې برخه تصویرونو یوه برخه ده، په کلیت کې ډیره برخه حسي تصویرونه په هغو عواطفو پورې اړه لري چې شعر یې لیږدوی او ښایي موږ یې په خپل یوه حس هم لمس نه شو کړای، بلکې یوازې په عاطفي حالت کې ورسره شریک شو یعنې هماغه روانې انګیزه چې د شعر هستوونکی یې بیانوي موږ هم هغې ته ورته انګیزه ولرو، د بیلګې په توګه د یوه اروپایي شعر دغه برخه وګورئ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې بيږۍ خپل بادبانونه ورپول

او ما نورد هغې پر څنډه د خپلی مسا پرې محبوبې لاس ښورول نه

ليدل

او کله چې زه ډاډه شوم چې هغه ولاړه

که څپو هر څومره اوبه راوشيندلې

خو زه د يوې ترخې خدای په امانۍ ويرې هېښ کړی وم........

موږ که د دغې ترخې خدای په امانۍ په عاطفي حالت کې شريک

شو او لکه شاعر د محبوبې خدای په امانۍ ته هېښ شو دا هغه

عاطفي ګډون دی چې له پنځه ګونو حواسو څخه يو هم نه شي

کولای هغه درک کړي.

د همدې لپاره ده چې حسي تصويرونه موږ په خپل عاطفي توان او

رواني عکس العمل درکولای شو نه يوازې په پنځه ګونو حواسو.

دلته زموږ ښه بېلګه د درويش درانی هاغه بيت دی چې وارله مخه

مو هم خبري پرې کړي دي.

له هنري پلوه حسي تصويرونه تر ذهني او عيني هغو، ځکه ډېر

اغيزمن دي چې مخامخ د انسان عاطفه تر تاثير لاندې راولي، نوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدي پلوه په هغو شعرونو کې چې جدي مفکوره، کيسه يا پيام نه ليږدوي د داسې تصويرونو ايجاد د شعر محتوا يې نيمګړتيا پټولای شي.

موږ په شعر کې د عاطفي حالت د ايجاد لپاره د داسې انځورونو جوړولو ته اړتيا لرو ځکه خو ځوانو شاعرانو ته بويه چې د خپل هنري صميميت د ښوولو لپاره د حسي تصويرونو پر پيژندلو سربيره د هغو تکنيکونه او پر ځای کارول هم زده کا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعر کې د حالت تصویر

د حالت تصویر په کیسه کې مهم دی. د ریالیستیکو کیسو یوه ځانګړنه د حالتونو د دقیقو انځورونو ارائیه وه. لیکوال په داسې کیسو کې د یوې پېښې یا زمانې شیبې ټول جزیات، حرکتونه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځبرېږي او مکاني ځانګړنې تصويروي. په کيسه کې، چې د نثر ژبه په کې کارېږي او د لږو کلماتو د کارولو اړتيا ډېره زياته نه وي، دغه کار ممکن دی. د شعر د ژبې لومړۍ ځانګړنه لنډوالی دی، د شعر کلمات په ډېر اقتصاد او اختصار کارول کېږي، په شعر کې د وزن او آهنګ قيد هم دا التزام رامنځته کوي، چې له شمارلو او ټاکليو کلماتو څخه کار واخيستل شي دا ټول د دې لامل ګرځي چې په شعر کې د حالت تصوير پنځول ستونزمن او مشکل کار وګڼل شي. په شعر کې د کلماتو او مفاهيمو له سبموليک رول څخه کار اخيستل کېږي او په تصويرونو کې هم د کلماتو له سمبوليک او ذهني موقعيت څخه استفاده کېږي، ځکه خو د يوه کامل تصوير د درک لپاره د شعر د لوستونکي ذوق او پوهه هم مهمه ده. په شعر کې ترکيبي مفاهيم لږ کارېږي هغه صفتونه او قيدونه چې په نثر کې کارول کېږي کټ مټ په شعر کې نه شي راتللی مثلاً، د کاريګر چاودې، خيرن او زيږه لاسونه په شعر کې په اسانه نه شي تصويرېدلای شاعر يوازې د کاريګر لاسونه يادوي او انتظار لري چې د دغو لاسونو په څرنګوالي دې لوستونکی پخپله پوه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز دا به ستونزمنه وي که تاسو په شعر کې ولیکئ چې نجلۍ په مکیز میکز، کړه وړه په لاره روانه وه، پستې زلفې یې پورته پورته غورځولې او نرۍ ملا یې تاووله را تاووله... ددې تولو له یادولو څخه ښکاري چې د حالت تصویر په شعر کې ډېر نه کاریږي خو شته داسې شعرونه چې د حالت د بریالیو تصویرونو لرونکي دي او داسې شاعران شته چې په شعر کې د حالت تصویر ځایولای شي البته پرته له دې، چې د شعر ښکلا او هنري جوړښت ته یې زیان ورسیږي. همدا څه موده مخکې د ښاغلي محمد عاشق غریب له همداسې یوه شعر سره مخامخ شوم، چې تر کره کتنې مخکې یې لومړی تاسو لوستلو ته رابولم، د شعر متن داسې دی:

چېرته مو خړ کارتن کې

څو واره دولس میاشتې

هره ورځ دوه کرته

ساړه بې خونده خواړه

خپلو بچیانو سره

خدای خبر څه شي پنیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرو مايانو سره

په ټيټو سترګو په اشتها خوړلي

د برو المان کې خامخا خوړلي

* * *

دلته تور رنګ لکه تور کار داسې

ګناه ده دوی ته

ځکه نو !

زوی مې په تور د تورو سترګو

چې ثواب وګټي

د تورو سترګو کسي

لکه زمورډ د پنجشير

له زمردو جوړې

د فرانسې د کليسا مينارې

په شنو غمو سينګار کړې

* * *

لور مې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تور په بهانه

د خدای کعبې ته ورته

په خپلو تورو زلفو

د هغه لمر چې ورک له شرمه وي تل

زرینې وړانګې په ماشین کې جوړې

لکه سالو خورې کړې

* * *

ما هم په هغه جمعه

چې لمونځ قضا و رانه

د الماني پاسپورت د راکړې په شوق

هره شېبه شمېرله

او په مېرمن مې دریشي

دوهم ځلي او توکړه

ما ویل ښاروال د سیمې

پاسپورت د ګلو

له ګیډیو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپلو سپينو لاسو

نن راکوي په خير

الماني کېږمه زه

نور نو همدوی ته ورته

جرمني کېږمه زه

* * *

خو ښارولۍ کې يوه عجيبه چوپتيا

لکه تياره خپره وه

نه د ښاوال پته وه

نه هم د ګلو ګېډۍ

خو د اتمې ګوټې

له وره په ګونځې ټنډه

او دوه نريو ګوتو

چې يې نوکان تر ګوتو ډېر اوږده وه

د کوه قاف شيشکې

راته پاسپورت ونيوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

* * *

ځان راته سر تر پښو

تک زېړ جرمن برېښېده

او هېڅ تو پیر مې نه لید

څو ځل مې پټ په زړه کې

زه الماني یمه نور

زه جرمني یمه نور

سندره غبرګه کړله

* * *

بیا مې د ترن تم ځایه پورې

په وار وار بیا ویله

ما ویل په ترین کې ناست

دا ټول المانیان

هم خبر شوي رانه

چې جرمنی یمه نور

* * *

بیا مې همدوی ته ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کبرجنه هوا

په ترین کې ځای ونیوه

په بل تم ځای کې د ترین

له بیرو ډک الماني

له دوو خلتو او خپل

خیرن سپي سره

ترین ته را پورته شولو

بلا په ښه خواري یې

ځان او خلتې ورسره

ځو سیټه واړوله

سپي دده شاته

زما مخکې کېناست

* * *

بیا په دریم تمځای کې

د ډېرو نورو ترمنځ

لکه پري یو چټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترین ته را پورته شوله

موږ ته نږدې خالي سیتهونو تر څنګ

یو ځلې بیا یې ماته او بیا سپې ته

ښه په ځیر وکتل

لاړه د سپي په څنګ کې

کېناستله

د سپي له سترګو یوه اوښکه راغله

لکه چې زما لپاره

تاسو ولېدل، چې دغه شعر له هماغه پیله په زړه پورې انځورونه لرل، شعر د ترخه طنز ترڅنګ، د سمبولونو جالبه کارونه هم لري؛ تور رنګ، پاسپورت، خیرن سپی، د سپي اوښکه او نور. که څه هم شعر خپل پیغام مخامخ او خورا په صراحت بیانوي او د ایماژ او هنري ابهام غوتې په کې نه شته مګر د دغه ډول شعرونو ځانګړنه همداسې ده، شاعر غواړي د یوه کډوال د ژوند څو شیبې تمثیل کړي، د هویت له لاسه ورکول، د اهانت احساس او پردي توب!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما په کمو پښتو شعرونو کې د حالت (یا حالتونو) دومره بریالي تصویرونه موندلي دي، ځکه خو مې په دې اړه لیکل ددې شعر په ترلاسه کولو پیل کړل او غواړم بیلګې هم یوازې له همدې شعره روا اړم. لومړۍ تصویري ټوټه:

په خړ کارتن کې ناپېژندلي خواړه، په ټېټو سترګو، له ماشومانو سره د ورځې ځو ځله او هغه هم د هر کډوال لپاره. دا برخه موږ چمتو کوي، چې د شعر منځپانګې ته ورننوزو او آن له پیله مو پوهوي، چې له څه ډول یوه شعر سره مخامخ یو.

بیا یوه بله تصویري برخه چې د کډوال (راوي) د کورنۍ غړي ددې لپاره چې له (تور) والي خلاص شي څه ډول د خپل هویت هېرول پیلوي، د شعر دا برخه موږ د موضوع بدنې ته ورننباسي او شاعر خپله خبره پیلوي. په دوهمه تصویري ټوټه کې نوي، ښکلي، په طنز لړلي او د حالت مطابق تشبیهات شته: لکه د پنجشیر زمرد او بیا هغه هم د فرانسې د منارو په څېر د سترګو شین سینګار، او د لور زلفې چې د خدای د کعبې په څېر تورې وې د هغه لمر له وړانګو زرینې شوې چې ماشیني اصالت لري، دا تصویر د لوستونکي ذهن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سینما د پرله پسې خو لـه ښـلا ښلو مکـاني تصـویرونو څخـه را اخیستل شوي ترکیب ته ورته ننداري ته بولي، چې د تفکر زیگزاگ رامنځ ته کوي، په جرمني کې لور، د کعبې پـه څېر زلفې، ماشیني ورانگې او بیا سالو، شاعر بله تمثیلي برخه له خپل تصور څخـه پیلـوي، فکـر کـوي چـې پاسـپورت بـه څنگـه ورسـپاري هغـه پاسپورت، چې دده نوی هویت دی او د شعر لـه سترې طنز څخـه ښکاري چې راوي ورتـه ډېر ترې دی، د پاسپورت ترلاسه کولـو د مراسمو لپاره پر مېرمن د دریشي بیا بیا اوتوکول دا حالت بشپړ را پېژني او د رواي هیجان په ښه بڼه تمثیلوي.

تردې وروسته د ښاروالې د پېښې د تمثیل وار دی چې پـه شعر کـې د حالت لومړنی بشپړ او پـه زړه پـورې تصـویر دی: د جرمني د کـوم ښار ښاروالې د رواي شاعر د گومان پـر عکـس چوپـه او سړه ده، لـه ده څخه هر کلی هم دده د توقع پر خلاف دومره گرم نـه دی، یـوازې لـه اتمـې کـوټې څخـه د اوږدو نوکـانو څښـتنه پـه کبـر او غـرو ورتـه پاسپورت ورکوي خو ولـې (اتمـه کوټـه) پـه زړه پـورې ده! لـه کوټې سره د عدد ذکر موږ ته څو حالتونه بیانوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. راوي سرګردانه دی او څو ځلې يې له چا پوښتنه کړې بالاخره يې اتمه کوټه موندلې او شمېره يې په ياد ده.

۲. شاعر غواړي ټول حالت تمثيل کړي او موږ (لوستونکي) پر خپل صداقت باوري کړي. دا حالت د وانګوګ د نقاشۍ پر پرده د هغه ناست مچ په څېر ده چې نندارچيانو يې څو ځلې د شړلو هڅه کړې وه خو وروسته پوه شوي وو، چې د نجلۍ پر لاس ناست مچ رښتيونی نه بلکې نقاشي شوی دی.

۳. اتمه کوټه د ښاروال دفتر نه، بلکې کومه عادي کوټه ده، چې د يوې ماموري له خوا کډوال ته پاسپورت ورسپاري، اضافي حقارت!

۴. او دوو نريو ګوتو

چې يې نوکان تر ګوتو ډېر اوږده وو

د کوه قاف شيشکې

راته پاسپورت ونيوه

په زړه پورې طنز، مبالغه او غير عادي مکان (شيشکه او هغه هم په کوه قاف کې) چې انتظار کېږي ښاپيرۍ په کې وي، همدا د طنز

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړنه ده، (خر په شودیاره کې ترلی دی) دا عادي خبره ده، خو (خر د تدریس په ټولګي کې) غیر عادي مکان دی او طنزي بار لري.

په کوه قاف کې جرمنۍ شیشکه چې تر ګوتو یې نوکان اوږده دي، موږ ته کټ مټ هغه احساس راکولای شي چې راوي د خپل پاسپورت د ترلاسه کولو پرمهال درلوده.

تردې وروسته بله تمثیلي برخه هم په زړه پورې ده:

ځان راته سرته ښکاره شو...

تک زیړ جرمن ښکاره شو...

زموږ خلک له اروپایانو څخه همدا تصور لري، چې کوم انګریز یا جرمن ورته یاد کړې نو لومړی به یې په ذهن کې ژیړ یا سره ویښتان او شنې سترګې تداعي شي، دا که تحقیر ګڼئ یا صفت خو د کوم چا چې ویښتان او سترګې رنګینې وي اکثراً ورته د انګریز یا جرمن طنز کارول کېږي. له رواني پلوه د پاسپورت په اخیستلو ځان ته تک ژیړ جرمن ښکاریدل که څه هم ظاهراً د خوشالۍ خبره ده خو تر شایې د ترخه حقارت نښې له ورایه ښکاري، دغه حقارت د شعر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو کرښو کې ځان را څرګندوي کله چې په ټرن کې شاعر څو نور رانېه او په زړه پورې د حالت تصویرونه پنځوي.

په ټرن کې دننه (په کبرجنه هوا کتل)، (له بیرو ډک المانی له دوو خلتو سره او د هغه خیرن سپی)، (په خواری له ځان سره د خلتو اړول) هغه تصویري ټوټې دي، چې په بشپړ بریالیتوب د شاعر مدعا حالت تمثیلوي. خو کله چې شاعر وایي:

سپی دده شاته

زما مخکې کېناست

دغه موقعیت کاملاً سمبولیک دی. یعنې د څو بریالیو تصویرونو تر څنګ د حالت یوه سمبولیک تمثیل شعر نور هم په زړه پورې کوي.

سپی د خپل جرمن خاوند شاته کیني ځکه تر شا کیناستل یې زده کړي او باید ځانته اجازه ورنه کړي چې تر خپل خاوند وړاندې کیني، مګر حتی همدا سپی هم ځانته اجازه ورکوي چې تر هغه چا وړاندې کیني چې نوی یې جرمني پاسپورت اخیستی خو له معنوي پلوه لاهم جرمن نه دی(!).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته همدا دوه کلمې (شا) او (مخکې) له تاسو سره یو عالم خبرې کولای شي. وروستی لوی متحرک تصویر چې پخپل منځ کې څو وړې تصویري ټوټې لري د شاعرانه تصویر جوړونې یوه بشپړه بریالۍ بیلګه ده وګورئ:

بیا په دربیم تمځای کې

د ډېرو نورو ترمنځ

لکه پري یو چټه

ترین ته راپورته شوله

مور ته نږدې خالي سیټونو ترڅنګ

یو ځلي یې ماته او بیا سپي ته

ښه په ځیر وکتل

لاره د سپي په څنګ کې

کېناستله

د سپي له سترګو یوه اوښکله راغله

لکه چې زما لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجلۍ نه غواړي د ناجرمني نارينه ترڅنګ کيني، تر هغه د سپي څنګ ته کيناستل غوره ګڼي او سپی چې دا حالت ويني د ناجرمني انسان لپاره د حقارت او خواشينۍ اوښکه بهوي. تاسو له شعر نه نور څه غواړئ؟ !

دغه شعر کولای شي له پيله تر پايه لوستونکی په هماغه ذهني فضا کې وساتي چې راوي (شاعر) يې انځوروي آن ويلای شم چې په هغه ډول فضا کې مو ساتي چې د شعر لومړی پرسوناژ په کې دی. د کرکټر پر فکري حالتونو برسېره مکاني حالتونه هم دقيق انځور شوي دي، موږ لوستونکي کولای شو د پېښو موقعيت ومومو، چېرته؟ په اتمه کوټه کې، په ټرن کې او يا هم په کور کې او له دې پرته د انځور فرعي اجزا هم ښوول کېږي چې د شعر په څېر ستونزمن ژانر کې يې ټول رعايت خورا ستونزمن کار دی او عجيبه خو داده چې دغه ستونزمن کار ښاغلي محمد عاشق غريب په خورا برياليتوب ترسره کړی دا سې ځوک چې د شاعرۍ ډېرې بېلګې يې موږ (يا لږ تر لږه ما) نه دي لوستي، ځکه خو کله چې په يوه مشاعره کې ما د هغه دغه شعر واورېد ورته هېښ پاتې شوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میخایل الکساندروویچ شولوخوف نامتو رومان (آرام دن) د کره کتونکیو له نظره، له دې اړخه هم د پام وړ دی چې د پېښو حالتونه په کې په خورا دقیقه ژبه انځور شوي دي. د کرکټرونو څېرې، د یو ځانګړي موقعیت تصویري اجزا، رنګونه، چاپېریال او حتی وخت د کلماتو په وسیله تمثیلېږي، د دن آرام په څېر په څلور ټوکیز رومان کې دا ممکنه ده خو په دوه مخه شعر کې خورا ستونزمن کار بریښي. په مجموع کې د دا ډول انځور پنځوونې په اړه نظریه داده چې د هنرمند په فردي تجربو پورې مخامخ اړه لري، د هغه ذهني چاپېریال اجزا چې هنرمند یې غواړي انځور کړي، په عادي حالت کې څومره د پام وړ دي؟ خو د هنرمند ذهن یې ثبتوي او کله چې د همداسې انځور جوړونې وخت راشي دغه ټول ذهن ته سپارل شوي توکي په کارېږي.

په شعر کې د داسې تصویر هستوونې اړتیا په منظومو (کیسه یې نظمونو) او یا هم هغو شعرونو کې ډېر لیدل کېږي چې محتوا یې د بناغلي غریب ددغه شعر په څېر د دقیقې انځورهستونې اړتیا ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لېريکو غزلونو، او زړو فورمونو کې د داسې تصويرونو راوستل يوځه ستونزمن کار دی. اصلاً په شاعرۍ کې نوي يا آزاد فورم ته د مخه کولو يو منطق هم دا و، چې په تنګو او محدود قالبونو کې د خيال ټول تصويري اړخونه نه ځايېدل، د بيلګې په توګه که ښاغلي عاشق غريب غوښتي وای چې د خپل شعر همدغه محتوا په يوه اوږده قصيده کې ځای کړي، ګومان نه کوم چې دومره به بريالی وای.

ځوان شاعران که غواړي چې په شعر کې د خورا مهم جوړښتي عنصر (انځور) ډولونه وپېژني او بريالۍ کارونه يې زده کړي نو دې ته اړ دي چې بريالۍ بيلګې هرومرو ولولي او پر تخنيکونو يې ځان پوه کړي، چې د ښاغلي غريب دغه شعر له همداسې بريااليو بيلګو څخه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ساده انشا رنګينه د رحمن کړې

(د رحمن بابا د شاعرۍ ښکلاييز اړخ)

د ادب تيوري پوهانو پښتو کلاسيکه شاعري د شکل او موضوع له مخې په دريو کټګوريو ويشلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱.ديداکتيک نظمونه

۲.فورماليستي اشعار

۳.او قصصي شعرونه

۱ـ ديداکتيک نظمونه هغه دي چې موخه او هدف يې يوازې د موضوع او پيغام رسول وي په هغو کې له وزن او قافيې پرته د شعري صنعت نورې ارتياوې په پام کې نه نيول کيږي.

چې د پير روښان، ميا فقيرالله جلال آبادي او اخوند رشيد نظمونه په دې ډله کې راځي.

۲.فورماليستي شعرونه هغه دي چې تر ډېره په کې شکلي ښکلا، ژبنی سينګار، بديعي صنايع او په يوه کلمه کې (شعريت) ته ډېر پام ساتل کيږي چې د حميد مومند، کاظم خان شيدا او پيرمحمد کاکړ شاعري يې بيلګې دي.

۳ـ قصصي شاعري هماغه کلاسيکې منظومې دي چې کيسې او حماسې د نظم په ژبه ارائيه کيږي او غوره بېلګې يې د عبدالقادر خان ختک (يوسف وزليخا) د صدرخان (آدم و درخانۍ) د حميد مومند (نيرنګ عشق) او نور دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوي د پښتو کلاسیک شعر دوه ستري څېرې خوشال خان خټک او رحمان بابا دا چې په دې شعري وېش کې د دوی ځای کوم دی تر یوه بریده د پام وړ خبره ده، ارواښاد استاد محمد صدیق روهي د خوشال بابا سیاسي، ټولنیز او اخلاقي شعرونه په دیداکتیکو نظمونو کې راولي خو نوره غزلیزه او لیریکه برخه یې په غوره فورمالیستي هغو کې. (۲-۱۹۹)

او په رښتیا چې ستر خوشال د دواړو ډګرونو نومیالی پهلوان دی.

خو د رحمان بابا په هکله استاد روهي په دې نظر دی چې: (د رحمان بابا پر اشعارو باندې هم (دیداکتیکیزم) خپل سیوری غوړځولی دی او نیمه دیداکتیکه بڼه لري. ۱۱ (۴-۱۹۹) د شعر د ښکلاییز اړخ څېړنه په تیره بیا په کلاسیکه دوره کې له همدې سرلیکونو څخه پیلیږي.

ښکاره ده چې استاد روهي د رحمان بابا شعرونه دوه ډوله بولي د هغه دیني موعظې، ټولنیز او نصیحتي نظمونه په دیداکتیک وېش کې راولي او ښکلې غزلیزه شاعري یې په فورمالیستي هغه کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا د مهال له پلوه د ګڼو بديعي او ښکلاييزو بيلګو لومړنی راپيلوونکی دی:

بيا دې نوي شراب څښلي دي پوهيږم
په رخسار دې ګل کرلي دي پوهيږم
که هزار ځله لاس سره کړې په نکريزو
تا زما په وينو وللي دي پوهيږم
معرکه زما د مرګ نه ده نور څه ده
رقيبان چې تا بللي دي پوهيږم
څه حاجت دی چې دې خط په ملا لولم
چې زما په باب دې کښلي دي پوهيږم
ته خپل جورو جفا څه وايې وماته
ما همه واړه ليدلي دي پوهيږم
چې رقيب او تا غوږونه بل له وروړه
ما هغه ساعت ژړلي دي پوهيږم
رقيبان ځکه تيری په رحمان کاندي
چې تا خوا پورې نيولي دي پوهيږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غزل ښيي چې رحمان بابا څوا کمن انځورګر دی یعنې په شعر کې د تخییل د ځواک په مرسته دا سې تصویري پارکي زموږ په مخ کې ږدي چې تر ده وړاندې یې لږې نورې بیلګې شته.

پوهاند ډاکتر محمد رحیم الهام د رحمن بابا په شاعرۍ کې د خیال د صورتونو په هکله لیکلي:

(د رحمان بابا په شعر کې.... د خیال د صورتونو دغه ټول ډولونه موندلای شو د رحمن بابا په زیاترو بیتونو حتی د یوه غزل په ډېرو بیتونو کې د خیال د صورتونو بیلا بیل ډولونه په ډیره خوندوره، ساده او طبیعي شانته ژبه څرګندیږي) (۱ـ ۸۹)

د رحمان بابا په شاعرۍ کې دغه ځانګړنې ترسترګو کیږي چې کولای شي دهغه کلام ښکلی کړي.

لومړی خو دا چې دده شعر ډېر ځله له بې ځایه تکلف، تصنع او ابهام څخه لرې دی او شعري خوځښت یې په اشنا ذهني موقعیتونو کې ترسره کیږي او په عامو پښتنو کې دهغه د شاعرۍ د ډیرې طرفدارۍ یو لامل همدا ساده توب او رواني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چې رحمن بابا له ښکليو تشبيهاتو، استعارو او سمبولونو څخه کار اخلي او دا په کلاسيک شعر کې د تصوير هستونې لومړني شرطونه دي.

زه رحمان په زړه نرى کړم هغو نجونو
چې يې ملا وې د ويښته په دود نرۍ دي

د دغه بيت دوهمه تصويري برخه د تشبيه د ښکلې کارونې په مرسته ذ بر ژر په ذهن کې تداعي کيږي، دى هغه نجونې يادوي چې ملا وې يې د ويښته په شان نرۍ وي لوستونکي که لږ څه مکث وکړي او داسې نجونې د شاعر د تشبيه په مرسته له ځان سره تصوير کړي نو خامخا به له ټول بيت څخه خوند واخلي ځکه شاعر هغو نجونو په زړه نرى کړى دى چې ملا وې يې د ويښتو په څېر نرۍ دي.

ستا د عشق حرفونه تور نه دي ګلګون دي
هم په دا چې نوشته په جګر خون دي
تش به نه شي هغه خم د عشق له ميو
چې يې خاورې د فرهاد او د مجنون دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا چارې همه واړه فاني دي

دا دستا جورو جفا ولې افزون دي

مقتولان ستا د غمزو دي لاله نه دي

چې په سره کفن له زمکې را بیرون دي

چې یې هیڅ بها زلمیو څخه نه شته

جونه نه دي سکه ګنجونه د قارون دي

د رحمان د زړه خوناب مګر قبول شه

چې مخونه د دلبرو پرې ګلګون دي

د رحمان بابا په شعر کې یو بل ښکلا ییز کمال دادی چې دغه شاعر د خپل شعر اشیا ، تشبیهات او تصویري اجزا له خپل محیط او چاپیریال څخه انتخابوي، څکه خو یې لوستونکو ته د هغو درک، منطقي پیوند او له ځان سره تصویرول آسانه کار دی و ګورئ دا بیلګه:

ګوره بیا به څوک ادا کا په زړه غونډه

چې دا هسې مسته درومي مخ بربنډه

ته چې ګل د آشنا یې له باغه غواړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرزده کړه د هجران له خارو خنډه

ما رستم د زمانې ولید په سترګو

چې د یار له جوره ژاړي لکه کونډه

... زه رحمان د هغه حسن ثناخوان یم

چې جرګه د عاشقانو وې پرې پنډه

د شرقي ادب په منظومه برخه کې تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز او د بیان یو شمیر نور صنایع د شعر د ښکلا لپاره د سینګار توکي دي خو اوس،اوس یو شمېر نوي اصطلاحات لکه تصویر، سمبولونه او اساطیر هم مطرح کیږي دوا ړه ډوله اصطلاحات په خپلو کې ټینګ مانیز اړیکي لري مثلاً ډیر ځله تشبیهات ښکلي تصویري شعرونه رامنځ ته کوي، مګر په ګڼو اوسمهالیو(معاصرو) شعرونو کې پرته له دې چې د بدیع او بیان یاد شوي ظرافتونه وکارول شي نګه تصویري برخې د شاعرانه کلماتو په مرسته رامنځ ته کیږي، چې په یوه عاطفي او فکري چاپیریال کې حرکت کوي او موخه ورڅخه د شاعرانه ښکلا بشپړ تمثیل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو عجیبه داده چې څو سوه کاله مخکې زموږ صوفي شاعر رحمن بابا همداسې نګه ښکلي شاعرانه تصویرونه رامنځ ته کړي دي. دا بیلګې وګورئ:

په لیمه کې مې مدام

عکس ګرځي د ګلفام

توري سترګې مې ګلګون شوې

په آرزو د ګل اندام

یا:

ستا دې خواب آلودو سترګو خواب راڅخه یووړ

شونډو دې لذت د مې ناب راڅخه یووړ

کړی ما رحمان په زړه کې نقش د محراب و

ستا ابرویو نقش د محراب راڅخه یووړ

رحمان بابا په ډیره توانمندۍ سره د ذهني او عیني انځورونو منطقي تړون په پام کې ساتلی، په لومړۍ بیلګه کې د ګلفام عکس عیني انځور دی خو کله چې دا عکس د عاشق په لیمو کې تل ګرځي یو مجموعي ذهني انځور جوړوي چې کلک هنري منطق لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداراز په دوهمه بیلګه کې، په زړه کې د محراب نقش کول ذهني انځور دی چې له نورو عیني انځورونو سره ډېر ښه اړخ لګوي او دا زموږ د کلاسیک شاعر د انځور جوړونې لوړ کمال ښیي.

په شعر کې د ښکلا او صمیمیت د رامنځ ته کولو لپاره عاطفي ځواک ته پام ساتل ډېر رول لري رحمان بابا له اروايي پلوه یو عاطفي شاعر دی خو د هغه په شعر کې هنري عاطفه او صمیمیت کله کله په ښکاره ښه ځان را څرګندوي.

خراب زړه مې د دلبرو هوا یووړ

د هوا له وړیو چازده چې چا یووړ

ګوښې ګوښې ښایسته چې زړه وکاږي

زه وکوم یوه ته وایم چې تا یووړ

چې مې زړه لره د تورو زلفو ځای غوښت

هغه زړه راڅخه تورې بلا یووړ

هیڅ ناحق پرې شوی نه دی که حق وایم

معشوقې د رحمان زړه په رضا یووړ

یا خو دا بیلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تا چې رنګ د میو ورکړ د لبانو

اوردې پورې کړ په کور د میخوارانو

چې دې جوړه کړه لینده د کږو ورځو

خود به ښکار کړې په حرم د غزالانو

چې دې اسم د زنځیر په زلفو کېښود

معطر دې کړ دماغ د د یوانګانو

سور پیزوان دې په سرو شونډو هسې زیب کا

لکه جیم په قلم ښکلی کاتبانو

د سرو ټیک دې شهزاده په جبین پروت دی

شینکی خال دې محاصل په بندیوانو

دواړه لیچې دې وکښلې مصری توری

در پوهیږم سربه پریکړې د خوارانو

ستا له غمه په ځان زړه د رحمان سوزي

لکه شمع په زیارت د شهیدانو

که خپلې خبرې را لنډې کړو ویلای شو چې رحمان بابا د نګه ښکلا

د هستونې په نیت له لومړنیو فورمالیستو شاعرانو څخه دی چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیـد اکتیکو ښېلګـو تـر څنـګ یـې پـه شـعر کـې د انځـور هسـتونې، ښـکلیو بدیعي ظرافتونو او عـاطفي چاپیریالونو د ایجاد لپاره د خپـل مهـال پـه انـډول ګڼـې نـوې تجربـې هـم کـړې دي چـې تـر هغـه وروسته د پښتو ادبیاتو په بهیر کې د نورو شاعرانو لـه خوا پالـل شوي دي او وده یې کړې، چې په پایله کې یې نن سبا پښـتو ادبیات د شعر پـه برخـه کې د شـهکارو بیلګو د شـتوالي شـهادت ورکـولای شي.

سرچینې:

۱ـ الهام، پوهاند دکتور محمد رحیم، د عبدالرحمن بابا مومند یـاد (د سیمینار ټولګه) ـ د رحمـان بابـا پـه شعر کې تخییـل او تصویرـ مقاله ۱۳۶۹د کابل پوهنتون خپرونه ـ کابل

۲ـ روهـي، کاندیـد اکاډمسـیین محمـد صـدیق، ادبـي څېړنـې، ۱۳۶۰ خپرونکی ننګرهار پوهنتون، کابل چاپ

۳ـ ټـول غزلونـه د رحمـن بابـا لـه دیـوان څخـه اخیسـتل شـوي، چـې د استاد بېنوا د نسخې له مخې په جیبي کچـه پـه کـال ۱۳۶۱المریز کې خپور شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلې

پټه خزانه د پيړۍ کتاب ګڼل شوی، يعنې د شلمې پيړۍ له نوادرو څخه دی. په دې کتاب کې له ګڼو تاريخي او مانيزو خزانو څخه يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د پښتو تر ټولو طبيعي او سوچه شاعرانه قالب دی چې بدله نومیږي.

دا قالب د لنډيو، نارو، سندرو، چاربيتو، بګتيو، سروکو او نورو بومي پښتني قالبونو په څېر د پښتو ژبې له موسيقايي جوړښت سره سم خورا زوړ او مترنم قالب دی، چې زموږ نيکونو او اناګانو به وايه او غالبا چې زړې سندرې هم له همدې څخه جوړېدلې، د همدې قالب نوم ښايي وروسته دومره عام شوی وي چې اوس ګڼ شمير پښتانه د موسيقۍ پارچې (سندرې) ته هم بدله وايي. تر دې مخکې چې يو شمير عربي قالبونه لکه غزل، قصيده، مثنوي او ترکيب بندونه پښتو ته راشي موږ خپل بومي قالبونه درلودل چې بدله يې يوه ممتازه بيلګه ده. بدله لومړی څلور يا دوه هم قافيه مسرې (نيم بيتۍ) لري چې تردې وروسته څلور څلور يا تر څلورو ډېرې مسرې دا سې راځي چې لومړۍ درې ـ که څلور وي او که زياتې وي ټولې لومړۍ مسرې له وروستۍ جفتې څخه پرته ـ بيله قافيه او وروستۍ (څلورمه) يې له لومړيو څلورو مسرو سره ورته قافيه لري. هندسي جوړښت يې په لاندې بڼه انځورولای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

________	X	________	X
________	X	________	X
________	O	________	O
________	O	________	X
________	I	________	I
________	I	________	X

ترپایه.

د مسرو اوږدوالی او لنډوالی قید نه دی او د شاعر له غوښتنې سره سم په لنډو او اوږدو بحرونو کې لیکل کیدای شي.

لوی استاد علامه حبیبي په پټه خزانه کې د لومړنۍ راغلې بدلې - چې د شیخ بستان بړیځ (رح) ده - په حاشیه کې دغه فورم داسې معرفي کړی دی:

«بدله: نوع مخصوصی است از اشعار پښتو که بالحان مخصوصی خوانده وسروده میشود، وبدله در ابتدا یک معیار عروضی مخصوصی داشته که آنرا کسر گویند، وتمام بدله باید برهمان معیار برابر باشد، وبعد از هر بند تکرار میگردد اوزان بدله بسیار است. قوافی اجزای غزل بصورت متحد یا مختلف می آید. مثلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

درین بدله هر مصراع با جزو متعلق خود قافیه مخصوصی دارد ، تاکه بکسر میرسد و هر بند بدله که با ستاره ها ازهم جدا شده باصطلاح پښتو یک مسری است»

د استاد حبیبي په پیژندنه کې موږ وینو ، چې د بدلې د وزني ارکانو شمیر قید نه دی او د هغه په ژبه د بندونو د مسرو شمیر هم ټاکلی نه دی یعنې د بندونو شمیر په بندونو کې د مسرو شمېر او د مسرو اوږدوالی او لنډوالی د شاعر په خوښې پورې اړه لري، ددې تر څنګ د اروابناد علامه حبیبي په تعریف کې ګورو چې بدله د خپل موسیقیت له مخې ځانګړی تون (لحن) لري. زموږ اروابناد علامه داهم زیاتوي چې بدلې ګڼ وزنونه لري یعنې د لنډۍ یا کاکړۍ غاړو په څیر د کوم ټاکلي څپیز واحد چوکاټ تابع نه دي.

د بدلې یوه ځانګړتیا داده چې په اسانۍ سره د موسیقۍ په یوه بڼکلې پارچه بدلیدای شي او تر ټولو غوره بیلګه یې هماغه د بهادر خان بدله ده چې د هېواد نامتو سندرغاړي احمد ولي ورځخه یوه ښکلې موسیقي جوړه کړې:

بیلتون دې زور دی تر لیمو می سهارنم څاځي لکه شبنم څاڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا سره یاقوت مې په لمن کې ستا په غم ثاڅي په غم الم ثاڅي

بدله د غزل او قصيدې په څير عربي روح نه لري او قالب يې تنګ نه دی، تر ډيره يې موضوعات عشقي دي او په پټه خزانه کې يوه وعظيه بدله هم شته. بدله د لنډيو په څير له تصنع او تکلف څخه پاک قالب دی او د وينا وال سوچه احساسات او طبيعي ولولې ليږدوي، مترنم جوړښت لري او لوستل يې سړی د پښتنو بې آلايشه او ښه ژوند ته بيا يي

د تورې او قلم ستر سپه سالار سيد ال خان ناصر هم يوه ښکلې بدله لري چې د جوړښت او موضوع له نظره ډيره ښکلې نمونه ده. لوی استاد علامه حبيبي د دغې بدلې په اړه ليکلي:

«اين بدله که از طرف يکنفر سپه سالار معروف ودلاور، سروده شده است، از حيث بحر وعروض از نوادر ادبی زبان ملی است، وبحر مخصوصی دارد، که دربين اشعار پښتو که اکنون در دست است، کمتر ديده شده، وحفظ اين وديعه ادبی از غنايم اين کتاب (پټه خزانه) است».

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیدال خان ناصر د بدلې جوړښت دا سې دی، چې لومړی څلور لنډې مسرې لري بیا شپږ مسره یې بندونه راغلي خو په هر بند کې دریېمه او څلورمه مسره تر دا نورو اوږد بحر لري چې دا په ریښتیا سره یوه نادره بدله ګڼل کیدای شي.

(ددغې لیکنې په پای کې تاسو دغه بدله لیدلای شي)

د بدلې په اړه ددغه لنډکي بحث په پایله کې دوه وړاندیزونه:

۱ ـ د پټې خزانې تر څنګ که د ادب استادان او ځوان څیړونکي د ځینو څېړنیزو پروژو په لړ کې دا دنده واخلي چې نورې زړې او نوې بدلې بیا ومومي ثبت او چاپ یې کړي نو زموږ پر بډای فرهنګ به یوه ښکلي زیاتونه وشي.

۲ـ زموږ ځوان شاعران دې د ځینو کلاسیکو قالبونو تر څنګ دغه ښکلی قالب وپالي او خپل وس دې په کې وآزمويي کیدای شي دغه زوړ بیا ځوان شي او موږ په راتلونکي کې د ښکلیو بدلو یوه ارزښتمنه خزانه ولرو.

اوس دا تاسو او دا هم په پټه خزانه کې د راغلیو بدلو بیلګې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر چې بدله يې بولي:

اوښکې مې څاڅي پر ګرېوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د مينې اور دې زما زړګی وريت په انګار کينا

ښې تار و نار کينا

خود به ويلېږم چې مې زړه پر تا مفتون کينا

ځان مې زبون کينا

اوښکې مې څاڅي پر ګرېوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

وکه نظر زما پر حال چې پروت رنځور يمه زه

په وير ناسو يمه زه

له زړه مې څاڅي وينې سور په وينو خپل يمه تل

په اور جلبل يمه تل

اوښکې مې څاڅي پر ګرېوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

له درده سوزه تل نارې او غلبلې وهمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کربړې سورې وهمه

یو آن مې چیرې نه آرام نه ټیکاو نه وینم

نه راحت کړنه وینم

اوښکې مې ځاځي پر ګریوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د خوږو زړو له حاله ته یې اې باداره آګاه

یې د بې وزلو همراه

د خپل عزت په روی بستان ته کړه د مهر ښندل

کړې له ګناهه ګوابنل

اوښکې مې ځاځي پر ګریوان یو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د ملا باز توخی د بدلې نمونه:

راسه پر څنګ راسه لیلی، ته مې نږدې سه له دل

یمه زخمي چې مې ونه نجتې په خوږ د زړه منګول

راسه پر څنګ، راسه لیلی ولې له ما کړې بېلتون؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ستا له غمه مې زړګی دی په سرو وینو ګلګون

که هر څو تښتم نه پرېږدي مې ستا د عشق شواخون

زه نه خلاصېږم له غمازه په لېږدنه په تلل

راسه پر څنګ، راسه لیلی، چې دې زړه کم ملهم

دا ستا په عشق کې مې تا شا کا د دنیا واړه غم

حساب کتاب مجلس مې واړه کا ستا مینې برهم

لاړ ورته نسته چې دې کښېنوم درون په ګوګل

راسه پر څنګ، راسه لیلی چې دې په زړه کم پورې

کجل دروا خله دواړې سترګې به دې زه کم تورې

لیدل به ستا د مخ کوم، اند ښېنې نه کم نورې

په کار مې نه دی ستا بې مخه د جنت زېړی ګل

راسه پر څنګ، راسه لیلی چې سره وکړو خواله

پر تامین یم بې له تا مې نسته هیڅ اند ښنه

زه د غرو «باز» وم تا بندي کړمه قفس کې پر څه؟

یو وار مې خلاص که، چې بیا زده کړم د وزر خپرول

محمد ګل مسعود:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې جانان په نیمه شپه کې بېل شو

اور را باندې بل شو

چې رانه لاړې نو دې غم له ما نه مل شو

اور را باندې بل شو

ښکلې لیلى له مانه لاړه، زه نسکور یمه

سوى په اور یمه

د بېلتانه سوړ اړ کې ورک مرض مې جل شو

اور را باندې بل شو

رب دې ښایست در پورې اور کې زه دې سکور کړمه

وریت دې په اور کړمه

دا سپى رقیب مې ستا په ورد مینې غل شو

اور را باندې بل شو

راشه د خداى د پاره غور کړه ((محمد ګل)) ژاړي

تا ته تل ـ تل ژاړي

دا ستا د عشق په واویلا کې لکه نل شو

اور را باندې بل شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوران بهادر خان:

بېلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم ځاځي

له شبنم ځاځي

دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم ځاځي

له غم الم ځاځي

ګوره ليلی باران د اوښکو ستا په چم ځاځي

څنګه پرچم ځاځي

راغله ليلی په شينکي خال نڅا په ګلو کوي

په سرو منګولو کوي

سهار چې وزي سيل کا ، رنغ په بلبلو کوي

ګل په اوربلو کوي

ملالۍ ستر ګې يې کاته په ويرژلو کوي

زېب په کجلو کوي

د ژوبل زړه وينې په هر ګړي هر دم ځاځي

لکه شبنم ځاځي

ښکلې نجلۍ ! د باغ په لور مه ځه نڅا مه کوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاشق رسوا مه کوه

وریت سوی زړه مې دی مین پورې خندا مه کوه

راشه جفا مه کوه

زه یم پتنګ ته یې ډېوه ما جلبلا مه کوه

نور ظلم بیا مه کوه

یم ستا له عشقه لېونی پر ما ، ماتم څاځي

غم او الم څاځي

ملا محمد صدیق پوپلزی:

لکه بلبل چې بېله ګله بل ارمان نه لري

هسې بې یاره بله هیله عاشقان نه لري

چې ژړا کاندم بېله یاره بل مطلب نه لرم

چې هسې سور یمه په وینو بل سبب نه لرم

بې یاره نور څه نه غواړمه نور مطلب نه لرم

چې څوک مین سي بېله یاره بل ارمان نه لري

تر تا چې ځان قربانومه اې نیازمنه یاره

تل دې غمونه ګلومه اې نیازمنه یاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سترګو اوښکې تويومه اې نيازمنه ياره

زړه مې بېتا په يو ساعت دمه او توان نه لري

که ته مې وژنې، که پرېږدې اختيار خو تا لره دی

غم دې پيدا نه دی بل چا لره خاص ما لره دی

زړه له راغلی دی مېلمه سبا بېګا لره دی

د زړه له کوره څخه تګ په هيڅ_هيڅ شان نه لري

د ملا محمد حافظ بارکزي د بدلې نمونه:

که بخته مه کړه پر دنيا ډونګونه

که دې زړه غواړي د جنت ګلونه

کم بخته ! موږ يو مېلمانه پر دنيا

وطن مو بل دی آخر ځو په رښتيا

هم به ښه بد سي رامعلوم په عقبا

نو له سره اورکئ په امان ځانونه

کم بخته ! مه کوه حرام چې بد دی

چې کړې حرام هغه باطن کې د د دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعمال يې تول په عقبا کې رد دي

په لويه ورځ به يې وې تور مخونه

کم بخته مه کوه حرص، قرار سه

ثنا د رب کوه صبور په کار سه

توښه د دين وړه په دې کاروبار سه

چې بيا توښې نه سې پيدا سودونه

کم بخته مه ځه د حرام په لورې

خدای به وتا ته په غضب وګوري

که دې زړه غواړې ښايستې حورې

ببځايه مه ږده بې پروا پلونه

د سيدال خان عالي مکان بدله:

ياره ما له هسې ګران سو

را تېر تر تول جهان سو

نور نه وينم په سترګو

جهان تول راته جانان سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوې زلفې دې اوږدې کړې

پر مخ دې راخپرې کړې

سرې اشرپۍ دې په تندي باندې سپرې کړې

ګرزې په باغ کې په ګلونو کې نخرې کړې

په اور دې وسوم یاره

راته اور تازه بوستان سو

مین چې آشنایي کا

شپه ورځ په ګریاني کا

شهۍ ده ستمګاره خوشحال زړونه به زخمي کا

لښندۍ لري د ورځیو، د باڼو غشي کاري کا

پرهار مې ګوره خلقه

د دلبر د تیر ننښان سو

مین پر لویو غرو ځي

سر تور په نیمو شپو ځي

ووزي له وطنه، وطن پرېږدي پر چولو ځي

فریادو نارې وکا، په نارو غلبلو ځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وصال یې نصیب نه سو

ګوره زړه ډک په ارمان سو

نارې وهم عالمه !

د شپې تر صبحدمه

ناتوانه د بېلتون یم یو ګړی نه لرم دمه

بېتا مې نفس خېژي راځه زما د زړه همدمه

نظر پر ما غریب کړه

چې تا خون مې ستا په ځان سو

شبنم پر ګلو ښکاري

زما او ښکي داري

خوناب ځي ستا له غمه زما په مخکې لارې۔ لارې

تمامه شپه کم تېره په ژړا په نارې۔ نارې

ښکاره سوه چې مجنون یم

لېونتوب مې اوس عیان سو

بوستان ښکلی زیبا دی

رنګین په اوښکو زما دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه پر هار ګلګون دی، چې بلبل په تماشا دی

په مینه مې زړه وچاودی ته وایې په خندا دی

نتلی د بېلتون یم

زه ((سیدال)) دا مې بیان سو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رابعه او بکتاش منظومې

یو شمېر هنري ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رابعه او بکتاش منظومه، چې درې سوه کاله وړاندې مهين خليل راژباړلې، د پښتو ادبياتو په تاريخ کې د ګوته په شمار هغو منظومو په کتار کې راځي چې دد غه شعري صنف اطلاق پرې کيداى شي.

منظومه د شعر په ژبه د يوه داستان داسې بيان دى چې د کيسې د پيښو او څېرو د پيژندنې ترڅنګ د شعر هنري او شکلي ارزښتونه هم ولري. د شعر هنري ارزښتونه خوږه او عاطفي ژبه، تصوير نګاري، او ښکلا هستونه دي. شکلي ارزښتونه يې د ټاکلي شعري قالب د ځانګړتياوو مراعت، وزن، د ژبې لنډون او آهنګين والى دى. په کلاسيکه شاعرۍ کې هم دواړه ارزښتونه د وزن پوهنې او بديع و بيان په علومو کې خلاصه کيدې. خو د منظومه ليکنې لپاره، يوازې پر همدې دوو ځانګړتياوو برلاسى کافي نه ده. د يوې برياليې منظومې د ليکلو لپاره د کيسې ليکنې پر رموزو پوهيدل هم ضروري دي، شاعر د خپلې منظومې کرکټرونه پيښې هنري ليدلوري او حتى د کيسې تلوسه داسې ټاکي چې په شاعرانه تصويرونو کې له خپلو ټولو جزئياتو سره ځاى شي يعنې د شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلازمات نه ښايي داستان نيمګړې کړي او نه هم د داستان جوړښت، ډيالوګونه او د پيښو منطقي تړون د شعر پر کيفيت ناوړه اغيزه وکړي، منظومه ليکونکی په يوه لاس دوه هيندوانې ليږدوي.

په شعري صنفونو کې منظومې ډرامې ډېر زوړ تاريخ لري، په لرغوني يونان او هند کې ډرامې د شعر په ژبه ليکل کيدې، چې هغو بيا ډيرې باريکۍ درلودې څکه د ستيژ پر سر به لوبيدې او شاعريې بايد د داستان، شعري ارزښتونو او تياتري ځانګړنو خيال ساتلای وای د سوفوکل پاچا اديپ، د يورو پيدس د ټرای ښځې، په هند کې د کاليداس شکونتلا او نور داسې په لسهاوو مثالونه يادولای شو. د هومر ايلياد او اډيسې، د فردوسي شهنامه د ګويته د فاوست تراژيدي، د دانته الهي کميدي او نور داسې نړيوال شهکارونه ډېر دي چې د منظومو په قالب کې ليکل شوي دي.

په پښتو کلاسيکو ادبياتو کې هم ځينې منظومې له پاړسي ادب څخه راژباړل شوي او ځينې ولسي نکلونه نظم شوي او آن تر دې چې سندرغاړو د ټنګ ټکور په مجلسونو کې د ولسي کيسو خوږې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظومې ویلې دي. د ځینو مشهورو عشاقو کیسې هم پخوانیو شاعرانو په نظم کړي دي.

رابعه او بکتاش یوه همداسې ژباړل شوې منظومه ده چې ښایي هنري ارزښتونه یې د کلاسیکو ادبي معیارونو په تول وتلل شي.

اجازه راکړئ په همدې پیل کې یې ووایمه چې ماته دغه ژباړه یوه آزاده ژباړه ښکاره شوه، مهین خلیل د شیخ فریدالدین عطار په الهي نامې کې دغه کیسه لوستې او بیا یې په پښتو نظم کړې ده، یعنې د کیسې طرح، اډانه یا خاکه د عطار ده خو په پښتو شعر کې یې هنري بیان د مهین خلیل دی، لنډه دا چې کلمه د کلمې یا بیت د بیت ژباړه نه ده.

له همدې امله یې د هنري ارزښتونو یوه برخه د مهین خلیل ملکیت ګڼلی شو. په منظومه کې د شاعرانه تصویرونو لپاره د ایجاد بسترونه دوه دي چې یوه برخه یې په داستان او بله یې په شعر پورې مربوط دي. داستاني تصویرونه هغه عیني موقعیتونه دي چې پیښې او څیرې په کې انځورېږي. او شعري انځورونه، دواړه عیني او ذهني تصویرونه دي چې شاعر یې د ښکلا په خاطر ایجادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه بیلګې به د رابعه او بکتاش په منظومه کې وګورو، یو شاعرانه انځور:

کج ابرو یې هسې ضم وو
چې خوبان ډېر ورته خم وو
چې یې نوې میاشت کتله
میاشت به ټیټه ښنبید له
چې به نمر په مشرق سر که
دې به ښخو پرې نظر که
له هیبته په لړزان شه
په وریځ کې به پنهان شه
کج بانه ددې دراز وو
ګویا جوړ ناخون د ناز وو

وګورئ دا برخه چې د رابعې د ښایست توصیف دی د داستان له پرمختګ سره کومه مرسته نه کوي، مګر د شعر د هنري تمثیل لپاره او دا چې اوریدونکی د رابعې ټول ښایست درک کړای شي، کارول شوي دي. دا برخه، د منظومې د شاعرانه انځور هستونې یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه وه. مګر لاندېنی تصویر جوړونه د منظومې په داستان پورې اړه لري وګورئ:

الغرض باد شاه رنځور شه
درست جهان په ده تنور شه
امیران یې واړه ټول کړه
چپ و راس یې تر ځان شپول کړه
شهزاده یې وبالنه
نصیحت یې ورته کنه...
نور یې لاس د لور په لاس کړ
شهزاده په لاس یې پاس کړ
هم ژړل، هم یې سپارله
چې پرده باندې کېدله

دا د کیسې یوه صحنه انځوروي، لوستونکي کولای شي دغه داستاني برخه د سینما د پردې په څیر په خپل ذهن کې تصویر کړي، داسې تصویر هستونه د شعري ضرورت په خاطر نه، بلکې د داستان د عاطفي بیانولو لپاره ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر په کلماتو کې داخلي موسيقي د څو سره ورته حروفو راوستل دي چې هم په کلاسيکو او هم په معاصرو شاعرانو کې دود دی، دا کار که په لوی لاس وشي تفنن او تصنع ته خبر وځي خو که په طبيعي ډول راشي د ژبې ښکلاييز صفت ګڼل کيږي.

مهين خليل په خپلې دغې منظومې کې داسې برخې لري چې ترڅنګ يې ځينې بديعي صنعتونه هم کارولي دي، وګورئ:

نام، ناموس يې د پلار هېر شه

ناست ولاړي په بل سپر شه

عين يې عقل د سر ورک که

قام قبيل يې واړه سپک که

شين چې شرم ترې بدر که

نوم يې بد د خپل پدر که

اول خو د (نام ناموس - ناست) (عين - عقل) (قام - قبيل) (شين - شرم) کلمات د شعر د داخلي موسيقي له نظره جالب ځايونه لري او په دوهم قدم کې (عين) هم د الفبا يو حرف په توګه چې د عقل په پيل کې راځي او هم د سترګې په مانا، چې دلته د سترګو نظر له

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي عقل ورکوي، له کلماتو سره ښکلې لوبه ده همداراز شين د شرم د سرحرف او همداراز د شين رنګ په مانا ښکلي کارول شوي دي.

د مهين د منظومې ژباړې د منظره کشۍ قوت هم د پام وړ دی، سره له دې چې دغه شاعر ساده ژبه کارولې ده او تر ډيره حده يې د کيسې تصويرونه داسې تمثيل کړي چې په کلاسيکه شاعرۍ کې رواج وو، خو د عيني تصويرونو په رامنځ ته کولو کې يې هغه ميتودونه مراعت کړي چې په معاصره شاعرۍ کې دود دي. د مثال په توګه د عمومي يا اصلي او په بله ژبه د لوی تصوير د رامنځ ته کولو لپاره يې واړه يا فرعي تصويرونه بشپړ کړي او بيا يې يو د بل ترڅنګ په تنظيمولو سره لوی تصوير ورڅخه جوړ کړی، دا په منظومه ليکنه کې يوه مهمه تخنيکي مسئله ده. راځئ د دې ادعا د ثبوت لپاره د مهين د منظومې يوه برخه راواخلو چې د بلخ د پاچا د ماڼۍ او باغ يو ژوندی تصوير ارائيه کوي او همدا لوی تصوير له ګڼو وړو انځوريزو برخو څخه رامنځ ته شوی دی.

د بادشاه د کوره وړاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عظیم باغ و جوی ترې لاندې

په دنیا چې وو ګلونه

همګي په ده کې وونه

ښې خوږې ونې بارداري

هم په ده کې وې نامداري

چې په دوی پورې مېوه وه

تر مصري نبات خوږه وه

مېوې د ېرې چینار هم وو

په هر لور پکې ولې وې

ولې نه جوړې بیلې وې

منقشې په کنار وې

فوارې پکې بې شمار وې

د جنت په ترا جوړ و

جنت لوی دا ځینې ووړ و

څو بنګلې پکې عظیم وې

مرصع په زر و سیم وې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منقش پکې مرغونه

ښه ځوانان خوبرويه جونه

مصفا واړه ښه شان وې

پورته لوړې په ايوان وې

چې سړی به پاس پرې شنه

خاص ديوان به يې ليدنه

تماشا په باغ دننه

د بادشاه د خور دستورو

دا د ستورې مشهورو

چې به باغ له مدام تلله

تماشا به دې کوله

سهيلۍ به ورسره وې

په هر باب کره سره وې

هم به زنګ هم داريالونه

هم سرنا هم به ډولونه

په هر وقت به غريدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې به جشن هورې کنه

دې به کړه د سوز بیتونه

دوی ویل په الحانونه

چې الحان به دوی آغاز کړ

بلبلانو به پرواز کړ

یا به ناستې وې چپ غلې

تر آوازې شرمېدلې

هم شراب هم به کباب و

هم پیالې هم به رباب و

په هر لور به شوې نوشلې

صراحۍ به خندېدلې

باغ به جوړ ارم جنت شه

ترې به، به په هر زینت شه

زما له نظره د مهین خلیل دغه منظومه ژباړه د پښتو شاعرۍ په

کلاسیکه دوره کې د شعري تصویرونو د مطالعې لپاره یوه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلګه ده او موږ کولای شو په پښتو شاعرۍ کې د دغې برخې په تاریخي څېړنه کې ورځخه یو شمېر بیلګې انتخاب کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو شعر د عَلم بردار نقد

ګڼ شمیر ادب پوهان خوشال بابا د پښتو شاعرۍ لومړنی نقاد بولي او دا ځکه چې یو خو د یو جلا ادبي مکتب بنسټ اېښودونکی دی او له بله پلوه لومړی شاعر دی چې په ښکاره خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

معاصر او تر ځان وړاندې شاعران تر نقد لاندې نيسي. د خوشال بابا نامتو قصيده چې د خپل شعر په ستاينه کې يې ليکلې ده، د دې ادعا ګواه ده:

په پښتو شعر چې ما عَلَم بلند کړ

د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ

خان د هندي سبک يو شمير پيروان چې د روښاني مکتب لاروي دي يو د بل پسې يادوي وايي:

د ميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي

مسخره مې ارزاني خيشکی زمند کړ

درويزه مې له مخزنه سره ونغړ

پير روښان مې ياوه ګوی سره مانند کړ

که دولت وُکه واصل و، که دا نور و

په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ

د خوشال بابا دغه ادعاوې ځکه خپل ځای لري چې تيره شاعری له خپل ځان سره مقايسه کوي او ګوري چې په خپله ده پښتو شاعري يوازې له صوفيانه عوالمو او عارفانه مدارجو څخه د پښتون قوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځني ژوند ته راکوزه کړي او د هغه مهال ورځني ژوند ، واقعات، ټولنيز حالات، تاريخي پيښې او د لمس وړ ښکلاوې يې بيان کړي دي. دده په نظر پښتانه شاعران تر ډيره د هندي شاعرۍ سوليدلي ترکيبونه اړوي رااړوي او يوازې د تصوف او عرفان په تکراري مفاهيمو کې خپل قلمونه آزمويي مګر خوشال د خپلو خلکو د ژوند هر اړخ ته پام ساتي له ښکار نيولې تر طبي مشورو ، د ښځينه جنس له خصوصيتونو نخه د پښتنو تر اجتماعي اروا پوهنې او اتنولوژيکو خصوصياتو پورې هرڅه څيړي، ددې ترڅنګ خوشال لومړی شاعر دی چې د حقيقت او مجاز پولې ړنګوي او خپله هغه معشوقه ستايي چې مخامخ ورته ناسته ده او لاس يې ور رسيږي:

د بوستان ونې مې واړه پيوندي دي
حقيقت مې له مجاز سره پيوند کړ

ځکه خو يو بل ځای وايي:

زه خوشال کمزوری نه يم چې به ډار کړم
په ښکاره ناري وهم چې خوله يې راکړه

خوشال په خپل شعر کې نوښت ته داسې اشاره کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

قتلمې مې ورته سازې کړې د قندو

د اوربشو په ډوډيو چې چا شخوند کړ

او دا په ښکاره هغه موضوعي نوښت ته اشاره ده چې د خوشال بابا د شاعرۍ يو لوی امتياز ګڼل کيږي.

خوشال بابا په داسې عصر کې ژوند کوي چې د پښتو شعر(سره ورته) جريان د مقايسوي نقد پر مهال پرته له خپلې شاعرۍ د بل ښه موډل او بيلګې سراغ نه لري ځکه خو مجبور دی د خپل معاصر شعر خامي له خپل شعر سره مقايسه کړي او دا وښيي چې د نوښت لاره کومه ده:

په تازه تازه مضمون د پښتو شعر

په مانا مې د شيراز او د خجند کړ

خوشال بابا لومړنی شاعر دی چې د پښتو شعر دواړو اړخونو (مضمون) او (شکل) ته پام ساتي، مانا دا چې هم د محتوا له نظره او هم د وزن، او بيلابيلو صنعتونو له نظره د نوښت راوستلو ادعا کوي وګورئ:

هر کلام مې واردات دی يا الهام دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې موزون مې په تقطیع د بحر و بند کړ

په تشبیه او په تمثیل په نزاکت کې

عزوبت مې د خبرو چند در چند کــړ

خوشال بابا پر الهام او شهود ډیره تکیه کوي او خپل حساب له هغو ناظمانو څخه بیل ګڼي چې په وچ زور شعر لیکي، خوشال بابا ځو ځایه ټینګار کوي چې شعر ورته راځي او دی هیڅ کله نه دی پسې تللی په همدې قصیده کې یې ولولئ:

نه مې سود نه مې مقصود شته په دا کار کې

محبت زما په غاړه دا کمند کړ

که نور سود د شعر نه لرم دا بس دی

چې حاسد مې د حسد په اور سپند کړ

او بل ځای وایي:

زه د شعر په کار هیڅ نه یم خوشال

ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال

نه په فکر نه په ذکر رابرسیر شي

ناګهــان لکه اوره د پشــکال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنګ زما د شعر هیڅ سره ساز نه دی

لکه سپی را پسې ګرځي په دنبال

خوشال د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې بیا هم لومړنی شاعر دی چې د شعر په اشراقي او الهامي جوهر ټینګار کوي او تصنع او تکلف نه خوښوي.

زموږ شاعر د خپل عصر د شاعرۍ یوې بلې کمزورۍ ته هم ګوته نیسي، د هغه په نظر په شعر کې د چا مدح یا ذم کول ددې باعث ګرځي چې شعر خپل طبیعي مسیر پریږدي او د چا خبره د زړه په زور یې خلک منلو ته اړ ایستل شي.

نه اندوه د مدح و ذم نه هغه کس یم

چې د زړه په زور مې شعر د چا پسند کړ

خوشال بابا د مغولو د دربار او د محلي امیرانو په دربارونو کې مداحان لیدلي وو، چې څنګه د شعر دردانې په زرو پلوري، ځکه خو دغې نیمګړتیا ته ګوته نیسي او څرنګه چې خپله شاعري له دې اړخه بې نیازه بولي نو فکر کوي چې خلک به د هغه شعر د زړه په زور نه بلکې په خپله خوښه لولي، اوري او خوند به ورڅخه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په خپلې دغې قصيدې کې دوه ځلې دې ته اشاره کوي چې عشق يې د شعر اصلي مضمون جوړوي:

نه مې سود نه مې مقصود شته په دا کار کې

محبت زما په غاړه دا کمند کـړ

او

عشقه ته تر اورنګزيب بادشاه بهتر يې

چې خوشال دې په عالم کې سربلند کړ

له دې څخه ښکاري چې دده په نظر شعر د معنويت د تمثيل وسيله ده او عشق د معنويت جوهر جوړوي. خوشال باور لري چې کـه شاعري د معنويت په جوهر، يعني عشق، آراسته وي تلپاتې کيږي. څلور پيړۍ وروسته او لا تر نن ورځې د خوشال شاعري په ټوله نړۍ کې لوستل کيږي او خوشال همدا اوس هم له هرچا سره خبرې کوي خو اورنګزيب يوازې د تاريخ په کتابونو کې يادېږي او بس، هم خوشال او هم د هغه لوستونکي دا مني چې عشق او شاعري ددغه ابديت او سربلندۍ عوامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د خپل عصر شاعران اور اورکي ګڼي او ځان د سهيل ستوری، دده په نظر نور شاعران لکه اور ورکي د کمې مودې لپاره رڼا له بلې سرچينې څخه اخلي او بلاخره د شپې په تياره کې ورکيږي مګر دده شاعري لکه د سهيل ستوری نه يوازې خپله د رڼا منبع ده بلکې د سهار د راتلو زيری هم له ځانه سره لري:

مدعي د تورې شپې اور اورکی و

د سهيل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

خوشال بابا کله چې د ځان په اړه قضاوت کوي ريښتينتوب يې هغه مهال لا پسې څرګنديږي چې کله خپله پارسي او پښتو شاعري سره پرتله کوي:

په پارسي ژبه مې هم ژبه ګويا ده

په پښتو ژبه مې خلک بهرمند کړ

يعنې په پارسي، د دوهمې ژبې په حيث، هماغومره حاکميت لري چې ژبه يې پرې ګويا ده خو په پښتو ژبه د شاعرۍ مړوند يې هيڅ څوک نه شي تاوولی او ټول خلک ورڅخه بهرمند شوي:

چا زما مړوند ټينګ نه کړ په دا کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما د هر سړي نه خلاص په زور مړوند کړ

په ادبي کره کتنه کې له زماني پلوه هم عصره نقد نظر دې ته، چې خو پيړۍ وروسته په کومې ادبي دورې نقد وشي، ډير ارزښت لري ځکه د يوې زمانې شاعر او منتقد دواړه په مشترک اجتماعي او فرهنګي چاپيريال کې ژوند کوي له همدې امله که د پښتو شاعري پر کلاسيکه دوره نقد کيږي نو خامخا به د هغه مهال همزولي آثار کتل کيږي چې د هغه وخت په ادبي دورې کې د شاملو شاعرانو په اړه څه ډول قضاوت کيده ځکه خو د خوشال بابا دغه قصيده او نور نقدآميزه نظريات د تاريخي کره کتنې په بحثونو کې ډير ارزښت لري او بايد د منتقدينو د پام وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال بابا په رباعياتو کې

د موضوع تنوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په خپلو کلیاتو کې د نورو شعري قالبونو ترڅنګ یو ګڼ شمیر رباعیات لري ،چې تعداد یې د پښتو ټولنې چاپ مجموعې د شمیر له مخې تقریباً (1674) ته رسیږي. دغه رباعیات د معمول رباعي وزن په قالب کې لیکل شوي او تر ډیره بریده یې وزني جوړښت سره ورته دي، خو د ځینو رباعیاتو وزن یې توپیر هم لري. د اکاډمیسین پوهاند رشاد له نظره د خوشال رباعیات زیاتره په هغه وزن کې دي چې لومړنۍ مصرعې یې لنډې او دوې وروستۍ مصرعې یې اوږدې دي او داسې تقطیع کیږي:

ل ل ل-ا ل ا ا ل ل ل-ل ا ا

اووه اسمانه اووه یې ستوري

دوولس برجونه دي پکښې ښوري

غم جن دې طمعه د ښادۍ کاندي

د شمې څښتن دې سحر ته ګوري (لس مقالې ۵۷ مخ)

موږ په دغه بحث کې غواړو د خوشال بابا د رباعیاتو پر معنوي اړخ خبرې وکړو یعنې د موضوع د رنګارنګۍ او تنوع له نظره پر دغو رباعیاتو کتنه وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي د هرې ژبې د لنډو شعرونو په شان يو داسې فورم دی چې يوه فکري واحده مسئله په لنډه وينا کې ارائيه کوي، ډير ځله رباعي پر يوې واحدې موضوع باندې حاوي وي. يعنې په دغه لنډ فورم کې د ګڼو مسايلو مطرح کول ناممکن يا خو مشکل دي، کله کله په رباعي کې يو بيت د مسئلې طرح او بل بيت يې د ثبوت لپاره راځي لکه خوشال بابا چې وايي:

خوارېږه د مينې نه راپېښېږي
وارېږه په مينه سره غښتېږي
مينه په مثل نافه د مښکو ده
نافه د مښکو چيرته پټېږي

وګورئ دلته خوشال بابا غواړي ووايي چې د مينې لذت او خوږوالی نه شي پټيدای او په بل بيت کې د مښکو د نافې مثال راوړی چې عطر يې هر چيرې ځان راڅرګندوي ګويا ددې مثال په مرسته يې ثبوت ته رسوي.

د خوشال په موجودو رباعياتو کې د عشق او ښکلا تر څنګه فلسفي، اخلاقي، تاريخي او اجتماعي مضامين هم ډير تر سترګو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږي دی د خپل عصر حالات او پيښې، د نړۍ، انسان او ژوند په هکله خپل طرز فکر او آن د طبيعت او معشوقې ښکلاوې په دې قالب کې بيانوي.

د خوشال اعجاز په دې کې دی چې لويه عقلي او يا هم جمالياتي خبره په يوه واړه قالب کې په ډېر مهارت ځايوي دلته به د هر مورد لپاره يو شمير بيلګې ذکر کړو:

د خوشال بابا په رباعياتو کې عشقي مسايل: رند خوشال د غزل او نورو شعري فورمونو په څېر، په رباعياتو کې هم عشقي او ليريک مسايل په خورا ښکلې او لنډه بڼه مطرح کړي دي دا څو بيلګې وګورئ:

زړه مې په تن کې په ډېر آشوب شي
چې ښکلي ياد کړم کله مې خوب شي
زوړ شوم لا خيال لرم د مهوشانو
په سپينه ږيره هم عاشق توب شي
***
زړه مې زخمي دی وينې ترې څاڅي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژاړم له درده څړيکې ترې پاڅي

تيريې خوړلی د هسې ليندۍ دی

چې په آواز يې تار دژۍ ناڅي

***

زړه مې له ښکليو سره بيا بيوورغواړي

ګوره و ځان ته بلا په زور غواړي

زلفې چې تاو کا په مخ يې پريږدي

جنون پرې زور شو بيا رنتهبور غواړي

***

زلفې چې تاو کا په مخ يې پريږدي

ښکلی ګلونه په بارخو کيږدي

زړه مې بلبل شي ورباندې راشي

له ډيره شوقه ورباندې ريږدي

***

چې مې په غيږ کې يې ساعت همدا دی

بيلتون دې بلې لمبې په ما دی

پاڅه وردرومه په سر دې ويره کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه یې سبا ګڼم وخت د سبا دی

***

بارخو یې نه دی ګل د ګلاب دی

زلفی یې طعن د مشک ناب دی

راشه که دواړه شونډې یې ګورې

چې پرې مستیږی هغه شراب دی

***

د بڼو تیر دې په څو تیره دی

واړه لګ شوی زما په زړه دی

دا د نکریزو نګار پرې نه دی

د خوار په وینو یې ورغوی سره دی

***

د خوشال بابا په عاشقانه رباعیاتو کې له عشق څخه شکوه هم شته او د معشوقې وصف او توصیف هم، د عشق د رنګینیو ستاینه هم لري او عشق کله کله د ژوند جوهر هم ګڼل شوی دی. په ځینو عشقي رباعیاتو کې تصویر هستونه، تشبیهات او ښکلي سمبولونه هم کارول شوي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقه ستا واړه چارې اوترې دي

چې زورور يې واړه بهترې دي

تر مرګه پورې سره نظر لري

ځلمي بازونه نجونې کوترې دي

فلسفي افکار: فلسفه په ختيځ کې کوم علمي ـ سيستماتيک تاريخ نه لري او د کوم بيل علم په توګه نه ده مطرح، د نړۍ ګڼ پوهان په دې عقيده دي چې مدام فلسفي افکار په ختيځ کې له ادبياتو، دين، الٰهياتو، تاريخ او حتیٰ هنر سره ګډ وو او فلسفي فکرونو تر ډيره بريده په شعر کې ځان راښکاره کړی چې ښې نمونې يې د عمرخيام رباعيات دي، شايد رباعي د لنډو فلسفي فکرونو د بيان لپاره ښه فورم وي ځکه نو خوشال بابا هم خپل ګڼ افکار په همدې قالب کې بيانوي، د زاړه يونان يوه مشهوره خبر ده چې "نيکمرغي په ناپوهۍ کې ده" او دا خبره سوفوکل د پاچا اديپ له خولې هغه مهال کوي کله چې د خپل برخليک په هکله په هرڅه پوهيږي، هغه وايي "کله چې وپوهيدم، بدمرغه شوم" خوشال همدا خبره داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خبردار شوم له دې جهانه

څه مسخرې کا په هر چا جانه

هوښیار لا هومره په ځان خوښ نه وي

لکه نادان کا خوښي له ځانه

سره له دې چې خوشال د جبر د فلسفې پلوي دی او ډیر ځله قسمت، بخت او طالع د انسان د برخلیک ټاکونکي ګڼي یا په بله وینا د برخلیک لیکه له پخوا څخه کښلې ګڼي:

په تا که راشي ډیر محنتونه

یا راحتونه فراغتونه

ته یې په نورچا حواله مکړه

چې ازلي دي دا قسمتونه

خو کله کله د نویو اګزستنسیالیستانو په څیر انسان په آزادۍ محکوم ګڼي او په دې باور دی چې دا انسان دی چې خپل ماهیت ټاکي وګورئ:

جهان کمر دی څخلی ته یې

فعل دې ږغ دی ږغ کړونی ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې ږغ کړې هغه به وا ورې

را شه خبر شه که خبر نه يې

د خوشال له ژبې کله کله د جبر په وړاندې د انسان مسئوليت د مسئلې پوښتنه هم راولاړيږي او دا هغه مسئله ده چې ختيزو منطقيونو ډېره شاربلې ده، که انسان مجبور خلق شوی نو ولې بيا د هغو ګناهونو لپاره مجازات کيږي چې په قسمت کې يې ليکل شوي دي:

خالق زما يې په دا پوهيږم

حکم دې حق دی منم ګروهيږم

چې دې ظلوم او جهول پيدا کړم

په بد مې نيسی دا اندوهيږم

خو ډير ژر خپل ځواب بيا مومي او وايي چې د خلقت راز د ښه او بد په پيژندلو کې دی:

خبر د دهر په مکر دروه شوم

دا څه چې ښاد شم يا په اندوه شوم

نه يې ښادي شته نه يې اندوه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه فساد دی چې ښه پرې پوه شوم

اجتماعي نظریات: خوشال بابا د یوه ځیرمن مفکر په توګه د ژوند هره تجربه په دقت څیړي او غواړي نور ورڅخه پند واخلي ډیر ځله د ژوند همدا سې تجربې او اجتماعي نظریات د هغه په رباعیاتو کې راغلي دي.

د مال دولت، خاني او مشرۍ، کورني ژوند، د ښځو خصوصیت او د قوم دود دستور دا ټول یې په رباعیاتو کې بیلابیلې جلوې لري د خوشال دا سې نصیحتي رباعیات په شمار کې تر نورو ډیر دي، یو څو بیلګې یې وګورئ:

ګومان د نیکو تل په دوستانو کړه
ګومان د بدو په دښمنانو کړه
د جاهلانو سره قرین مه شه
صحبت یک لخته له عاقلانو کړه

***

له قامه ولاړ شوم لېرې په کروهه
خالي ارمان دی وروستنۍ پوهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو چارو پسې ارمان کړم

اوس مې څه سود دی له دې اندوهه

***

ما د دانا کړه دا وینا خوښه

ړانده دې نه ځي بې عصا کشه

تمه مرغونه په دام بندی کا

سړی خوار یږي له خپله اشه

***

ښځه که هرڅو په مخ زیبا ده

په هر هنر کښې پسندلې دا ده

ظاهر یې مه ګوره باطن یې ګوره

هاله یې ستایه که دا پارسا ده

تاریخي او سیاسي مسایل: خوشال خان خټک د یوه لایق پوځي مشر، قومي رهبر او سیاستمدار په حیث د خپل عصر او د چاپیریال ګڼې پیښې، اشخاص او ستونزې په خپلو رباعیاتو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاد کړي دي او په دې توګه یې دغه حوادث د پښتنو په تاریخ کې لـه ورکیدا ژغورلي دي:

د بیلګې په توګه ډیر ځله له مغلي واکمنو، خپلو زامنو، پښـتنو او ناپښتنو رقیبانو څخه سر ټکوي:

زویو مې خوی د ختټکو نور کړ
زما په نقش یې پورې سور اور کړ
وخت د ګټنې د نام و ننګ و
بدو زامنو را څخه خور کړ

***

زویه که هسې وي لکه چې زه لرم
که هر څو ډیر دي یو زویه نه لرم
یو یحیی خان نه شو یو اکوړی نه شو
څنجو منجو دی پټ به یې څه لرم

***

پورې په خونه د ایمل خان شو
په سول د خونې خان خانان شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اورکه و نه مړ دا یم ناري وهم

په وار وار پورې په درست افغان شو

***

بادشاه سني دی خلک حیران شو

درافضیانو دور اوان شو

که څوک په ملک کې یو شاه ظلمی وي

توره تر ملا کا وخت د افغان شو

***

بخت د مغلو پښتانه نه پرېږدي

چې اتفاق وکا په توره زړه کېږدي

ګنه څه هومره پښتانه نه دي

چې یې په یاد کا د مغلو زړه رېږدي

***

کال د غفج و خیبر کې هورې

مغل بندي وو ، هم کونډې بورې

مومند شینواري څو اپریدي وو

واړو وهلې د یادو تورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

خوشال له دې مسایلو پرته په خپلو رباعیاتو کې د ښکار، باز ساتنې، جګړې، خانۍ او سردارۍ مهارتونه هم شرح کوي، د ښځو او جنسي مسایلو په اړه خپل تجارب بیانوي، حتیٰ د فصل، هوا او اقلیم په اړه هم خپلې تجربې څرګندوي یوه بیلګه:

سهیل چې وخیژي اوړی تمام شي

زیرمه د ژمي د سرانجام شي

په اته میاشتې هسې هوا وي

چې د ځوانانو پکې هر کام شي

د خوشال تر یو نیم زرو زیات رباعیات سلګونه موضوعات په ځان کې نغاړي، دا په تیره هغه مهال چې پښتني ټولنې د حکمت او پند موجزو وجیزو او مقولو ته اړتیا درلوده د خورا لوی اجتماعي - ادبي او تاریخي ارزښت لرونکي دي چې د پښتو ژبې او ادب یو په زړه پورې او بډایه ګنجینه یې بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پټه خزانه کې

د سبکونو هراړخيزه رنګارنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه خزانه د هوتکي پاچا اعلیحضرت شاه حسین هوتک، د عصر نامتو لیکوال محمد هوتک د داود خان هوتک زوی هغه تذکره ده چې په (۱۱۴۱-۱۱۴۲ هجری ق.) کلونو کې لیکل شوې او د پنځوسو پښتنو شاعرانو او لیکوالو ژوند لیکونه یې د تاریخ د خاورو په زړه کې ساتلي دي. دغه اثر په کال ۱۳۲۲ لمریز کې لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی وموند او له پارسي ژباړې سره یې خپور کړ. د ((پټه خزانه)) له برکته د پښتو ادبیاتو تاریخ ډیرې ورکې خو نامتو څیرې رابرسیره شوې او دا زبات شوه چې پښتو ژبه لرغوني ادبیات لري خو د وخت ناخوالو، پیښو او جګړو ورڅخه ډیر څه خوړلي دي. که څه هم د پټې خزانې تر خپریدو کلونو وروسته یوشمیر پښتو دښمنو او پردي پالو عناصرو پر دغه کتاب هوایي او له غرض و مرضه ډکې نیوکې هم وکړې او ځینو خو ځانته دا جرأت ورکړ چې دغه کتاب ته (جعلي) ووایي.

زما له شخصي نظره: قلندر مومند او د هغه شاګردانو ددغو عواملو پر بنا پټه خزانه جعلي ګڼلې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ علامه حبيبي د (پټه خزانه) پر رابرسيره کولو سره د پښتو ادبياتو په تاريخ کې د يوه داسې څېړونکي په حيث وپيژندل شو ، چې د پښتو ژبې تاريخ يې راژوندی کړ، ټولو پښتنو د علامه دغه هڅه هومره وستايله چې د ځينو ځانته غره ليکوالانو او محققينو حسادت او رخه يې راوپاروله، ځکه خو يې په علامه حبيبي او پټې خزانې پسې راواخيستل. دوی فکر کاوه چې په دې کار به هماغومره شهرت وګټي لکه علامه حبيبي چې د پټې خزانې په موندلو او خپرولو سره ګټلی و.

۲ـ د پټې خزانې تر خپريدو پورې داسې ګومان کيده چې پښتو ادب له بايزيد روښان، خوشال بابا او رحمن بابا څخه راپيليږي او دوی ټول د پېښور د حوزې يا لږ تر لږه د لوی افغانستان د هغې برخې اوسيدونکي وو چې اوس يې کوزه پښتونخواه ګڼي. حال دا چې پټې خزانې ثابته کړه چې تر دې ډير پخوا د غور ـ کندهار، زابل او کوټې په علاقو کې ستر شاعران تير شوي دي، له بده مرغه دغه حقيقت هم د پټې خزانې مخالفينو ـ چې د ټولو پښتنو نه بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې د خپلې سیمې او د خپل شهرت په اړه فکر کوي ـ ونه شو زغملای او پته خزانه یې جعلي وګڼله.

۳ـ د شلمې پیړۍ له پیله چې د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره یو ملي غورځنګ راپیل شو او یو شمیر فاضلو استادانو د دغې ژبې د ادب د تاریخ تیاره ګوټونه روښول دې مسئلې د ګاونډیو فرهنګونو یو شمیر متعصبو کړیو ته خوند ورنه کړ، د هغوی په نظر پښتو د غرو د خلکو یوه وحشي ژبه ده او که د فرهنګ نړیدلي ځلي یې ودان شي نو پښتانه به مدني ژوند ته متوجه شي او بلاخره به یې ملي شعور لوړ شي چې په پای کې به سیاسي واک هم په لاس کې ونیسي، ددې پروسې د مخنیوي لپاره ایرانیانو او پنجابیانو په یو شمیر دسیسو جوړولو پیل وکړ چې یوه یې هم د پټې خزانې د جعلي والي ډنډوره وه، له بده مرغه یو شمیر پښتانه لیکوال هم یا مخامخ یا په غیر مستقیمه توګه ددغو ډنډورو ښکار شول.

دا و، زما له شخصي نظره، له پټې خزانې سره د دښمنۍ عوامل.

خو ولې پټه خزانه له دومره دښمنیو سره سره لا هم د افغاني فرهنګ پر هسک د لمر په شان ځلیږي؟، ځکه چې دغه کتاب که له علمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوه وڅېړل شي ګڼ شمير داسې نه انکار کيدونکي اسناد پخپله د کتاب په متن کې شته چې د دغه کتاب پر اصالت ګواهي ورکوي، له دې دلايلو څخه يو هم په پټه خزانه کې د راغليو شعرونو د سبکونو هراړخيزه رنګارنګي ده چې هيڅ کله هم زموږ د پيړۍ د يوه يا حتى څو تنو محققينو پر لاس نه شي ايجاديدلای او که څوک ډېر لږ هم د هنري ارزښتونو پر رموزو پوه وي پر دې پوهيدلای شي چې د داسې متفاوتو هنري ارزښتونو رامنځ ته کول د تاريخ په بيلابيلو پړاوونو کې د بيلابيلو شرايطو او تاريخي موقعيتونو په نظر کې نيولو سره، نه د منحصر به فرد سبک لرونکو شاعرانو کار دی، نه د يوه يا څو تنو څېړونکيو.

تر دغې مقدمې وروسته د پټې خزانې سبکي ويش له لاندينيو اړخونو څخه ترسره کيدای شي؛ له تاريخي پلوه د پټې خزانې د سبکونو توپير، له موضوعي پلوه د سبکونو پيژندنه او د هغو شکلي بدلون. په لاندې کرښو کې به د هرې موضوع لپاره بيل بحث وکړو.

۱ـ په پټه خزانه کې د سبکونو تاريخي رنګارنګي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساساً پټه خزانه له (۱۰۰) هجري ق. کال څخه تر (۱۱۰۰) هجري ق. پورې د پښتني فرهنګ بیلابیلې تاریخي دورې په ځان کې رانغاړي له همدې پلوه ټول هغه متون چې په پټه خزانه کې ثبت شوي د خپل وخت له پلوه د بیلابیلو منځپانګو لرونکي دي.

عجیبه دا ده، چې د پټې خزانې فاضل مؤلف (محمد هوتک) هم په دې تفاوتونو پوهیدلی او پټه خزانه یې په درې برخو (پخوانیو شاعرانو، د مؤلف معاصرو شاعرانو او ښځینه شاعرانو) باندې ویشلې ده.

تر ټولو زوړ شعر د امیرکروړ هغه تاریخي ویاړنه ده چې له تاریخي پلوه د خورا ارزښت خاونده ده چې د ویلو تاریخ یې (۱۳۹) هجري ق. ته ورګرځي:

زه یم زمری، پر دې نړۍ له ما اتل نشته
په هند و سند و پر تخار و پر کابل نشته
بل په زابل نشته
له ما اتل نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ویاړنه هم د لغاتو له نظره لرغونې ده او هم د شکل له نظره ځکه تر ډېره حده په هغه وخت کې د پښتو معمول وزن او جوړښت لري چې د دغه میړني ولس زیږیدنه ده او له هیڅ پردي قالب څخه تقلید شوې نه ده.

لـه تـاریخي پلـوه د پټـې خزانـې د متونـو بـل اهمیـت دا دی چـې د یوشمیر قدماوو پـه متونـو کـې ګڼ تـاریخي ارزښـتونه، پیښـې او حوادث ثبت شوي چې بل ځای نه شي موندل کیدای مثلاً د بابا هوتک په سندره کې:

پر سور غر بل راته نن اور دی
وګړیه جوړ راته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
هم په غزني هم په کابل راغی

چې په هغه وخت کې له مغلو سره د پښتنو د جګړو یو انځور ارائیه کوي او په کې د هغه وخت تاریخي پیښې ثبت شوي دي. د سبکونو له مخې څرنګه چې هر شاعر او ویـونکی د بیـل ډیـپ او شخصیت خاونـد دی شعرونه یـې هـم پـه بیلا بیلـو سـبکونو ویشـل کیـږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرکرو ړ اساساً یو امیر او جنګیالی دی، پهلوان دی او له تورې او ننګ سره سر و کار لري ځکه یې شعر ویاړنه ده حماسي رنګ لري او په هغه کې پر خپله پهلواني نازیدلی دی، چې خپل سیال په کابل او زابل نه ویني، بابا هوتک د یو قومي ملي مشر، مدبر شخصیت او بانفوذه وګړي په حیثیت د ویاړنې او حماسې ترڅنګ د دښمنو (مغلو) وحشیانه اعمال غندي او د خپلو زلمیو جنګیالیو ویاړونه او شهامت ستایي او هغوی جګړې ته هڅوي:

غښتلو ننګ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
ترآخره

د ملکیار بابا هغه سندره چې ترنک سیند ته یې ویلې همداسې یوه تاریخي ارزښتمنه هستي ده چې هم د شکل له مخې او هم د هغه وخت د ټولنیزو ځانګړنو ښه سند یې ګڼلای شو. ددې په مقابل کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا هغه مهال چې تصوف او عرفان په پښتو کې ډیر دود شو او پیري مریدي په کې معموله شوه صوفي شاعران وځلیدل او د عرفان ډیرې جلوې یې په پښتو ادبیاتو کې خوندي کړې. په دې دوره کې له شیخ متي او شیخ رضی لودي څخه رانیولې آن تر رحمن بابا پورې ګڼ شمیر نور شاعران راځي چې د دغې تاریخي دورې ځانګړنې په کې خوندي دي. په دې لحاظ د تاریخي دورو رنګارنګي یو له هغو معیارونو څخه دی چې په پټه خزانه کې د بیلابیلو شاعرانو سبکونه پرې بیلولای او ویشلای شو.

۲-له موضوعي پلوه د پټې خزانې د متونو تفاوت:

د پټې خزانې خوندي کړي شعرونه د موضوع له نظره خورا بډای او رنګارنګ دي، ویاړنې، عشقي موضوعات، ویرنې، حماسي شعرونه، د طبیعت د ښکلاوو ستاینې، فلسفي مسایل، عرفان او تصوف، د تاریخي پیښو ثبت او نور موضوعات په کې ارائیه شوي دي. مثلاً د ریدي خان مهمند د محمودنامې هغه برخه چې په پټه خزانه کې راغلې د افغانستان د ویاړلي تاریخ یوه مهمه برخه رانغاړي او د موضوع له نظره ډیره ارزښتمنه ده، یا هم د شیخ اسعد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوري بو لله (قصيده) چې ښايي په شرق کې تر ټولو ممتازه او عالي

ويرنه يې وبللی شو:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

زمو لوی هرګل چې خاندي په بهار

هر غټول چې په بيد يا غوړيده وکا

ريږوي يې پاڼې کاندي نار په نار

ترآخره

او په همدې توګه د ښکارندوی غوري هغه شهکار قصيده چې د

پسرلي ښکلاوې يې په پوره مهارت ستايلي دي:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړه سنګارونه

بيا يې ولونل په غرونو کې لالونه

مځکه شنه، لاښونه شنې، لمنې شنې سوې

طيلسان زمردی واغوسته غرونه

ترآخره

د ښکارندوی ددغې قصيدې لويه برخه د نچرليزم (طبيعت پالنې)

يو نړيوال شهکار دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د موضوع له نظره بيا د شيخ بستان بړيڅ بد له بيخي متفاوته ده:

اوښکي مې ځاځي پر ګريوان يو وار نظر که پر ما

راسه ګذر که پر ما

د مينې اور دې زما زړګی وريت په انګار کينا

ښې تار و نار کينا...

ترآخره

دا بيا د عشق سوز او ګداز په هغه ژبه شرح کوي چې د يوه ښه ليريک شعر خصوصيت دی. په پټه خزانه کې د موضوع رنګارنګي دومره پراخه ده چې آن له پند و عبرت څخه ډکې کيسې يا منظومه ګۍ هم په کې شته او يوه ښه نمونه يې د حافظ عبداللطيف اڅکزي د سوی او اوښ کيسه ده:

غوږ ونيسئ يارانو دا د اوښ او سوی قصه سوه

خورا ډيره خوږه سوه

ترآخره

د موضوع له پلوه د هر شاعر سبک دومره متفاوت دی چې سړي ته د پښتو لرغونو ادبياتو د بډاينې او پراخوالي په اړه حيرانتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیښوي چې څنګه زموږ نیکونو د هرې ټولنیزې پیښې، پدیدې او ارزښت لپاره ادبي ایجاد او هستونې کړې دي او په دې اړه یو لوی ګنج (پټه خزانه) د ثبوت ښه شاهد دی.

۳ـ له شکلي پلوه د پټې خزانې د سبکونو رنګارنګي:

پټه خزانه د پښتو شاعرۍ د بیلابیلو فورمونو یوه لویه ګنجینه ده. د معمولو قالبونو لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعی، ترکیب بند، ترجیع بند، قطعه، او نورو پرته د هغه مهال پښتو معمولو قالبونو موجودیت هم خورا په زړه پورې دی، په دې کې بدله، ناره، سندره او نور محلي قالبونه دومره خواږه دي چې له عربو څخه راغلي یوشمیر ادبي قالبونه ورسره سیالي نه شي کولای او له دې څخه دا ثرګندیږي چې هغه مهال د پښتو ځانګړي فورمونه ښه په کلکه پالل کیدل او په ولس کې ډیر منلي او په زړه پورې وو.

زه غواړم دلته پر همدې موضوع یو څه تم شم؛ غزل، قصیده، مثنوي او نور قالبونه له خپل عربي خصلت سره ډیر وروسته پښتو ادب ته راغلل او تر دې پخوا پښتنو خپل بومي شعري فورمونه لرل.

د ادب د تاریخپوهانو له نظره د لنډۍ یو تاریخ نه دی معلوم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرګونو کاله پخوا ته رسيږي همداراز بدلې چې په طبيعي توګه د پښتو ادب يو ممتاز فورم دی، دغه فورم نه يوازې په ولسي او فولکلوريکه بڼه په خلکو کې، بلکه له نيکه مرغه په پټه خزانه کې هم خوندي پاتې شوی دی.

بدلې يو له بلې سره له وزني پلوه يو څه تفاوتونه لري خو د هندسي جوړښت له مخې ګډ قالب لري، لومړۍ مسرې يې اوږدې او دوهمې يې لنډې وي. دوه دوه بيتونه سره همقافيه وي او په ځينو بدلو کې اوله مسره تر دوو بيتونو وروسته تکراريږي. بدله عالي موسيقيت لري او ښکاري چې زموږ لرغونيو شاعرانو به په ترنم ويلې، ځکه خو يوشمير دغه بدلې اوس هم په اسانۍ او خوږلنۍ سره د موسيقي په پردو کې راتلای شي. بدله د پښتنو له اجتماعي فطرت سره په طبيعي توګه مطابق فورم دی او که ځوک وغواړي کره کتنه وکړي نو نظر غزل ته له موضوعي پلوه ډيرې پوره او بشپړې دي ځکه په بدلو کې وزني او قالبي محدوديتونه هيڅکله د يوه شاعرانه تصوير د ناقصې ارائيې، باعث نه ګرځي. په پټه خزانه کې د شيخ بستان بړيڅ، د سيدال خان ناصر او نورو ګڼو شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوږې بدلې د يادولو وړ دي او د موسيقيت لپاره يې د بهادر خان دغه خوږه بدله د يادولو وړ ده چې زموږ د زمانې ښه سندرغاړي احمدولي ډيره خوږه سندره ورځخه جوړه کړې:

بيلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم څاڅي

لکه شبنم څاڅي

دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي

په غم الم څاڅي

ترآخره

پايله:

له پورتنيو يادونو څخه دا زباتيږي چې پټه خزانه له تاريخي - موضوعي او شکلي پلوه د بيلابيلو سبکونو يو رنګينه خزانه ده چې په هيڅ ډول د يوه يا حتی څو ذهنونو حاصل نه شي کيدای او ددغه کتاب د منکرينو په حدس هيڅ کله يو جوړ شوی (جعلي) کتاب نه شي کيدای ځکه چې د دومره ډيرو رنګينو ـ متفاوتو او عالي سبکونو رامنځ ته کول په هغه مهال (۱۳۲۲) لمريز کې هغه هم د يوه شخص له خوا د نه منلو وړ خبره ده. زما په نظر دا مسئله لا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څېړنو ته اړتيا لري، ځکه د پټې خزانې د متونو رنګيني او عالي سطح او دقيقه پلټنه په خپله د دغه ارزښتمن کتاب حقانيت او لرغونوالی ثابتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثو يادښتونه:

له ادبياتو سره د تاريخ

او افسانې په پوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشري تاريخ په بهير کې، چې څومره شاته ځې نو په ګډه حافظه کې شته انځورونه داسې شي لکه يو ماشوم چې په سپينه پاڼه ډېر څه انځور کړي خو تناسب يې په پام کې نه وي نيولي، د ماشوم په تابلو کې به تاسو يو کوتره وګورئ چې له پيل څخه غټه ده او بيزو به په کاچوغه ډوډۍ خوري خو الوتکه به بيا د کوتې دننه الوزي... لويان چې دا تابلو ګوري هڅه کوي د ماشوم په هنري منطق پوه شي او د هر انځوريز عنصر سرحد وټاکي. د تاريخ حافظه زرګونه کاله وړاندې همداسې ګډه وډه ده، له لرغونپوهنې پرته څومره چې په تاريخي روايانو پورې اړه لري موږ له همداسې ګډوډۍ سره مخامخ کېږو. (دلته دا يادونه اړينه ده چې لرغونپوهنه د تاريخ مادي توکي تر ساينسي څېړنې لاندې نيسي او کار يې پر تجربه ولاړ دی ځکه نو لږ اشتباه کوي، خو د تاريخي پېښو په اړه ځينې روايات چې ساينسي اساس نه لري ډېر د باور وړ نه دي).

يو مهال تاسو يو شمېر تاريخي روايات له ادبياتو، افسانو، اساطيرو او مذهبي متونو سره ګډ موندلای شئ، په دغه ځای کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو سخته ده چې د هرې برخې پوله بېله کړئ. راځئ یو مثال یاد کړو.

ګېل ګمېش چې تر ټولو زړو اساطیري موندل شوی متن دی موږ د ادبیاتو، تاریخ، افسانې او مذهبي روایاتو له همداسې ګډون سره مخامخ کوي.

ددغې زړې حماسې دولس ګونې لوحې چې لرغونپوهانو یې متن ترلاسه کړی دوه ارزښتونه لري، یو خو پخپله لوحې دي چې د لرغونپوهنې له نظره یو خاص ځای، ځانګړې زمان او مادي جوړښت پورې اړه لري، لرغونپوهنه یوازې د لوحو په لرغونوالي او څرنګوالي کار لري خو د متن محتوا او تاریخ یې بېل ارزښت دی. د ګېل ګمېش په کیسه کې له محتوايي پلوه د بشري ژوند هره ځانګړنه بېلول خورا سخت کار دی. ګېل ګمېش یو قهار، ځواکمن، مستبد او پرځان مین قهرمان دی، هره ناوې چې ود بږي باید اول له شپه له ده سره تېره کړي.

اودی په خپل ځواک کې چاته تن نه ورکوي. له بلې خوا انکېدو نیمه انسان او پرخوی ځناور هغه پهلوان دی چې د ژویو شودې روي او له غولانو سره په بېدیا کې څري، ددې لپاره چې انساني خویونه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غریزې پیدا کړي د برخلیک پر حکم د معبد یوه ښکلې کنچنۍ ورځي او شپې ورځې ورسر ځان لوبوي، انکېدو چې د نجلۍ خوند ګوري نو ښار ته راځي او له ګېل ګمېش سره تر پهلوانۍ وروسته ملګرتیا پېل کوي دا ملګرتیا پر مخ ځي تر دې بریده چې دوی دواړه د ځنګلونو د ساتونکي هېولا جګړې ته ملاتړي او په دې جګړه کې انکېدو وژل کېږي. ګېل ګمېش د خپل ملګري مړینه نه شي زغملای، ژړا او انګولا ډېره کوي او څوک نه پرېږدي چې وژل شوی ملګری یې خښ کړي تردې چې د هغه له پوزې څخه چینجیان راخوځېږي او ګېل ګمېش دا مني چې ملګری بېرته نه راستنېږي، دا پېښه په ځان غره پهلوان ته دا لوست ورکوي چې مرګ حتمي دی او یوه ورځ به دی هم مړ شي، له مرګ څخه ویره او تلپاتې ژوند ته د رسیدو تلوسه ګېل ګمېش دې ته اړ باسي چې بلې دنیا ته سفر وکړي.

او هلته له (اوته نه پېش تیم) څخه، چې د کیسې د روایت له مخې له لوی توپان څخه ژوندی وتلی، د تلپاتې ژوند د راز پوښتنه وکړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو بالاخره په دې پوهېږي چې مرګ حق دی او هر ژوندی مخلوق په مرګ محکوم دی.

دا کیسه که تاریخ ته واړوې نو دومره څه درته ویلای شي چې د زاړه بابل (اوسني عراق) په نینوا کې د ګېل ګمېش په نوم پاچا تېر شوی دی.

که د کیسې افسانوي اړخ وګورې نو ډېر څه د اسې شته چې له تاریخي ارزښت څخه یې افسانوي ارزښت پیاوړی کوي: د ګېل ګمېش، انکېدو، د ګېل ګمېش مور او نور کرکټرونه عادي بشر نه دي بلکې ډېر د ماشومانو په ذهن کې دیوانو او هیولاوو ته ورته دي، کیسه خپل ادبي ارزښت هم لري، په دې کیسه کې کرکټرونه، پېښې، غوټې، تلوسه او پای داسې راغلي چې د یوه هنري روایت ځانګړتیاوې لري او د ژباړې له ژبې څخه ښکاري چې په کیسو کې تشبیهات، استعارې، سمبولونه، تصاویر او نور هنري ارزښتونه هم ښه ډېر دي.

په کیسه کې د اوته نه پیش تیم له خولې داسې روایت دی چې کټ مټ د حضرت نوح علیه السلام کیسې ته ورته ده، نړۍ توپان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوبوي او دی له يو شمېر نورو ژوندويو موجوداتو سره په خپله جوړه کړې بېړۍ کې ژوندی پاتې کېږي دلته نو کيسه مذهبي اړخ خپلوي.

ښه اوس نو زموږ ددې ليکنې اصلي پوښتنه رامنځ ته کېږي او هغه دا چې: « دغه کيسه په ادبياتو کې راځي او يا ميتولوژي (اساطير) يې وګڼو، تاريخ دی يا د مذهبي متونو يوه برخه؟».

ددې پوښتنې ځواب په تاريخپوهنه، انتروپولوژۍ، ادبپوهنه او ميتولوژۍ کې لټولای شو، خو د سپيناوي ځای يې دغه ليکنه نه ده.

دلته به د تاريخ او افسانې د قلمرو پر پوله او په دې کې د ادبياتو په دريځ خبرې وکړو.

لرغونی ادب له افسانې، اساطيرو، حماسو، عقايدو او تاريخ سره ګډ دی، ويدي سرودونه ګاخونه (ګيتونه) او په مجموع کې اوستا، مهابهارت، شهنامې، په لويديځ کې ايلياد او اډيسې، او نور لسګونه آثار يې بيلګې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر ځله تاریخ لیکونکو د خپلو لیکنو پرمهال د تاریخي پېښو د ګونګو څنډو روښانولو لپاره د هغې دورې ادبي آثارو ته سر ور ښکاره کړی او کله کله خو یې د استناد تر بریده باور پرې کړی دی.

ادبیات چې له تخییل سره ټینګې اړیکې لري، بلکې ډېر ځله د تخییل مولودوي، په علمي برخه کې استناد نه شي پرې کیدای، خو له شکه پرته چې د لرغونو انسانانو د افکارو، ژوند پېښو، عقایدو، باورونو، ارزښتونو او ټولنیز ژوند په اړه تر ټولو پراخ معلومات را رسولای شي، نو له همدې پلوه لرغوني ادبیات د لرغونو انسانانو د پېژندلو لپاره خورا په زړه پورې سرچینې دي.

هره هغه ټولنه چې داسې لرغوني بډای ادبیات لري نو د مدني ژوند له پلوه په ښه وضعیت کې وي، اروپایي مدنیت د خپلې روښانتیا ریښې د زاړه یونان او روم په فرهنګ کې وینې، چې رومي او یوناني ادبیات یې غوره برخه ده که څه هم د منځنیو پیړیو تیارې دورې او د کلیسا حاکمیت دې فرهنګ ته خورا لوی زیان ورساوه خو ویې نه شو وژلای بلکې پخپله یې هومره تر اغیز لاندې راغلل، چې زاړه ادبیات یې د نوی عیسوي اروپا فرهنګ ته هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورننوتل. چین، هند، مصر، عراق او زړه آریانا هم همداسې د ر واخله، سره له دې چې پر آریانا باندې د مغولو پراخ هجوم هرڅه درې وړې کړل خو نورو بیا تر یوه بریده وساتلای شول.

پښتانه د هر تولنیز، چاپېریالي یا جوړښتي لامل له مخې چې و، په دې بریالی نه شول چې خپل لرغوني ادبیات په لیکنۍ بڼه وساتي د زړې پښتو لرغوني روایات یا په شفاهي کیسو کې تیت شوي او یا هم ځینې غاړې او ناړې ورڅخه پاتې شوې، چې دې پېښې د لرغوني بډایې ادبي زیرمې له لرلو څخه محروم کړل. داسې ادب چې د تاریخ او افسانې پر پوله ودریدای شي او له نړیوالو آثارو سره سیالي وکړي.

څو عشقي حماسې او افسانې طبعاً چې زموږ د ولسي ادب غوره بیلګې دي، مومن خان او شیرینو، آدم خان او درخانۍ، موسی جان او ګلمکۍ، فتح خان او رابیا او نور داسې نکلونه دي چې زموږ ولسي ادب تر یوه حده د تاریخ او افسانې پر پوله درولای شي مګر له لرغوني مدون ادب څخه مو داسې پانګه ورکه شوې ده، یوه نیوکه چې موږ یې تل په خپل معاصر ادبي بهیر لرو هغه د لفظي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویاړونو او شعارونو افراط دی چې نه خو یې حماسي آثار ګڼلای شو او نه حتی ویاړنې، بلکې کلیشه یي نارې سورې دي.

زموږ د تاریخي ابهت او عظمت د بیا احیا لپاره د دغو شعارونو پر ځای هم داسې بډای آثار ښایي وپنځول شي چې زموږ راتلونکو نسلونو ته د حقیقي میراني، مدني ژوند ،ملي ویاړونو او تاریخي جلال لاسوندونه او سرچینې شي.

زموږ ډېر معاصر ادب د داسې یو څو بیلګو خاوند دی، خو لا غځول یې پر زلمي نسل د افغاني هنر او ادب یو پور وګڼئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاڅونه (ګاتهونه، ګاتونه)

د افغاني فرهنګ يوه لرغونې

پانګه

ګاڅونه د پښتون روحاني مشر سپين تمان زردښت د مذهبي سرودونو هغې مجموعې ته ويل کيږي، چې د اوستا تر ټولو لرغونې برخه جوړوي. که څه هم دغه سرودونه په زړه پهلوي کې د ګاثونو په شکل ليکل شوې خو د (ګاته له تلفظ څخه ښکاري، چې دا هماغه د (ګاڅ) د اصلي تلفظ او ښتی شکل دی ځکه نو موږ په دغه ليکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې له ګات، ګاتهـ، ګات او ګاڅ څخه وروستی هغه غوره کوو ځکه تر ټولو دقیق تلفظ په نظر راځي.

معاصر ژبپوهان او د تاریخي ـ مقایسوي ژبپوهنې متخصصین باور لري، چې پښتو تر ګردو هندو اروپایي ژوندیو ژبو څخه ډېره اوستا ته نږدې ژبه ده او مخامخ ورسره ارتباط لري دوی په خپل نظر تردې حده ټینګار کوي، چې که هر څوک غواړي اوستا زده کړي، یا یې وڅېړي نو هرو مرو بنایي اول پښتو زده کړي. له همدې امله زموږ په فکر پښتنو لیکوالو او څېړونکو ته دا په زړه پورې او د اشنایي وړ مسله ده، چې د اوستا په یوه خورا مهمه پانګه یعنې ګاڅونو خبر شي. ګاڅونه په ټوله اوستا کې هم هنري ارزښت لري او هم د منځپانګې له نظره فکري او تاریخي بډایه زېرمه ګڼل کېږي.

لکه مخکې، چې ورته اشاره وشوه ګاڅونه زاړه زردښتي سرودونه دي، چې خپل ځانګړی وزن لري. ددغو سرودو قطعات په څپېزو خجیزو ټوټو ویشل کېږي، چې د پښتو ژبې له وزنې سیستم سره پوره ورته والی لري. ټول ګاڅونه ۱۷ هایې (فصلونه) **۲۳۸** قطعې **۸۹۶** شعرونه او **۵۵۲۰** کلیمې دي (پور داود ـ ګاتها ـ چاپ بمبیي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ فصلونه پيل او پای ته لري او ښکاري، چې يو شمير سرودونه د تاريخ له حافظې څخه هير شوي دي.

کلک شواهد وجودلري، چې ټول ګاثونه د زردښت خپلې وينا وې دي، چې د هغه د مريدانو له خوا را غونډ شوي دي ځکه په ګڼو قطعاتو کې دی په خپله د لومړی متکلم شخص په توګه نور مخاطبوي.

د زمان له پلوه د ګاثونو د ليکلو نېټه په خپله د زردښت د ژوند د زمان په څير د ابهام په ګردونو کې پټه ده. پور داود څه کم اتيا کاله وړاندې د ګاثونو په هغې مجموعې کې، چې په بمبيي کې چاپ شوې ده، له يوناني مورخينو څخه نقل کوي، چې په يوه روايت ۱۰۸۰ کاله تر ميلاد مخکې زردښت ژوندی وا و د ګاثونو سرودونه هم په همدې کلونو کې رامنځ ته شوي دي (۲۲مخ) نوموړی دا هم رانقلوي، چې زردښت په بلخ کې زيږيدلی او همالته يې خپل عقيدوي او فلسفي افکار خپاره کړي. نوموړی په پوره انصاف د خپل کتاب په ۲۲ مخ کې ليکي، چې: «زردتشت... خود را در گاتها زرتشتر مينامد وگاه نيز اسم خانواده را که سپيتمه باشد افزوده،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میشود زرتشتر سپیتمه این اسم اخیر را امروز سپنتمان ویا اسپنتمان گویم ظاهرا معني آن از نژاد سفید و یا خاندان سفید باشد»

سپین تومن له دوو پښتو کلماتو څخه جوړشوی صفت دی، چې دهغه دواړه سپین (سفید) تومن (نژاد) اوس هم معمول او ژوندي کلمات دي. ګاڅونه، چې په پینځه ګونو ګاڅونو هم ویشل شوي دهرګاتا نوم دادی: اهنود ، اشتود ، سپنتمد ، وهو خشترا او وهیشتواشت.

دلته به ښه وي، چې له ګاڅونو څخه څو قطعې په پښتو راوژباړم، البته دیادونې وړ ده، چې دغه څو قطعې په ازاده توګه ژباړل شوي دي او هیڅکله ټکی په ټکی ژباړه نه ده:

- اوهاغسې چې دلومړۍ ورځې په ژمنه کې حکم وشو، څښتن به له دروغجن اوریښتیا پال سره وړ چلند وکړي. همدا راز له هغه چا سره، چې کړنې یې دبدیو اوښېګڼو ګډوله وي، هم حساب کیږي، چې څومره یې سم او څومره یې ناسم دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اهنود ګاث سینا -1-33»

- هغه څوک، چې له دروغجن سره پخپله ژبه یا فکر یا لاسونو وجنګېده او یا یې خپل ملګري دنیکۍ دین ته راوبلل هغه به دمزدا اهورا خوښي دخپلې ژغورنې لپاره راوپاروي

(اهنود ګاث یسنا -۲۳۳)

- خو هغوی، چې دبد کرداره واکمنو فرمانونه مني، د هغوی کارو خیال وایمان توراو تباه دی، اروا وې په دوزخي وهم پردروغجن راځي او د دروا غو په دنیا کې به تر ټولو اول ځای د دوی وی.

(سپنتمد ګاث -۱۱)

- کومې خاورې ته ورشم، چیرې ځان پناه کړم؟ مشران او لارښوونکي دې له ما مخ واړوي او له بزګرانو هم خوشاله نه یم، د ښار له واکمنو څخه هم خوابدی یم، چې دروغ پلوي دي نو اې مزدا تا به څنګه خوشاله کړم؟

(اشود ګاث یسنا -۴۶-۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مولانا خادم او نشنلیزم

نشنلیزم Nationalism یا ملت پالنه د یوې سیاسي مفکورې په توګه د یوه ملت د تشخص، پرمختګ او پر ځان متکي کېدو لپاره د یوه سیاسي تمایل ترڅنګ یو فردي او رواني تمایل هم دی، یعنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یوازې سیاسي مفکوره نه بلکې یوه رواني غریزه هم ده. دغه رواني غریزه هغه مهال د یوې سیاسي مفکورې په بڼه را څرګندېږي چې د سیاست پوهنې، ټولنپوهنې او ولسپوهنې له معیارونو سره سم په ځانګړو چوکاټونو، کړنلارو او منظمو خوځښتونو کې ځای شي.

فرد له ځانه سره مینه لري له کورنۍ سره د تړلو مزي ټینګوي ځکه د ځان تر ټولو نږدې اړیکې یې له دوی سره وي د روحي تړون دغه اړیکه په مخروطي بڼه له ځانه پیل بیا کورنۍ، قوم او بلاخره ملت ته پراخېږي، زه غواړم ووایم چې له خپل ملت او ولس سره مینه سیاسي نه بلکه رواني تنده ده.

د تیرو دېرشو کلونو په اوږدو کې سرو ـ شنو انقلابونو د ډېرو افغاني او ملي ارزښتونو ترڅنګ د افغانانو دغه روحي غریزه هم وځپله او زموږ د افغاني نشنلیزم هغه محرکه قوه چې د هېواد د ودانۍ او د ملت د سوکالۍ د حل لاره کېدای شوه په دې او هغه نامه تر برید لاندې راغله. انقلابونو ډېر بنه او محبوب نومونه او اصطلاحات وسولول او بدنامه یې کړل، انقلاب، ګوند، آزادي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله، پوهاند ، پروفیسور، رهبر، دیموکراسي، تنظیم او ببلا ببل ایزمونه ځینې هغه اصطلاحات و چې تر سیورو لاندې یې جنایتونه وشول او اوس یې حتی یادول زموږ د بیچاره خلکو خوا راګرځوي. یو له همداسې بدقسمته اصطلاحاتو څخه نشنلیزم یا ملتپالنه هم وه، چې کله ارتجاعی او کپیټالیستي تمایل او کله کله د کفر او غیر اسلامي تمایل په نامه وځپل شوه، حال دا چې له خپل ملت او خلکو سره مینه او د ملت د سوکالۍ او هوساینې لپاره هلې ځلې نه ارتجاعی عمل و او نه هم کفري او غیر اسلامي کار.

د خپل هېواد، ملت او خلکو قدر هغه وخت زیاد شو چې افغان سرګردانه مهاجر په هر اسلامي او غیر اسلامي هېواد کې روحاً وځپل شول، وشړل شول، خوار او فقیر د پردیو په دروازو کې ودرېدل او ایله په دې وپوهېدل چې خپل هویت څومره ارزښت لري، ددې وطن هر او سیدونکی له ملکه بهر اول افغان دی بیا احمد یا محمود او د کلبي یا مقصود زوی.

ښه نو چې داسې ده، د ملت پالنې غریزه هغه څه ده چې د ملت جوړونې او هېواد جوړونې لومړۍ خښته یې ګڼلی شو. او دا هغه څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې ترسرو او شنو انقلابونو ډېر پخوا زموږ یو سترګور، ویښ او متبحر دیني عالم اروابناد مولانا قیام الدین خادم ورته متوجه شوی و. عجیبه داده، چې پر ملت پالنې معتقد ډېر افغان مشران له آره دیني عالمان وو، له پینځو ستورو یې راونیسه تر استاد عبدالله خدمتګار بختاني پورې چې لوی خدای «ج» دې یې تر ډېره راته ژوندی لري.

زموږ په مشرانو کې استاد خادم هغه څوک دی چې نه یوازې پخپله یو عملي ملت پال شخصیت و، بلکې د ملت پالنې یا نشنلیزم پر تیوري او علمي اړخونو، پېژندنه او څېړنه یې کار هم کړی او دغه تمایل یې افغانانو ته ور معرفي کړی هم و.

اروابناد استاد خادم په خپله یوه لیکنه « د ملیت علمي تشریح» کې پر ملیت او بین المللیت باندې بحث کوي او د هغه مهال په فکري چاپېریال کې د دغو اصطلاحاتو تعریف لټوي، استاد یو ځای لیکي:

« د شملې پیړۍ په ابتدا کې لومړی ځل د ملت پرستۍ پلوشې وطن ته راولویدې. د ملت پرستي رڼا د افکارو تنویر د وطن میدان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

راووت. تعليم او تربيه، نشريات او تبليغات ورو ورو شروع شول... د قوم پرستۍ بنا د ملت پرستۍ خواته توسعه وميندله تر څو چې لومړی ځل د ملت پرورۍ عالي او مقدس روح د استقلال په جنګ کې مجسم تبارز وکړ».

په پورته کرښو کې هغه باور له ورايه ليدای شو چې استاد خادم يې پر افغاني نشنليزم او د هغه پر نتايجو لري. استاد د نشنليزم يا ملت پالنې پر اغيز غږېږي او نتيجه اخلي چې که د افغان ولس د افغانيت مينه او حب نه وای دغه ملت به څنګه تر نورو ولسونو وړاندې خپل استقلال ګټلای وای.

بل ځای د يوه نشنليست انسان ځانګړنې داسې شماري:

« ملت پرور د ملي سعادت او لوړتيا په مخه کې د وطن د ارتقا او برم په لار کې له کور، کلي او قوم څخه تېروي، ملي ګټې ته له هرې يوې بلې ګټې نه ترجيح ورکوي. دا حس چا کې نه شي پيدا کېدای، تر څو چې پوه نه شي، سترګې يې خلاصې نه شي په خپل او د جهان په احوال خبر نه شي.»

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا کټ مټ هماغه حس دی چې نن ورته د آب حیات په څېر اړتیا شته د سرو او شنو انقلابونو په بهیر کې شخصي، ګوندي او ډله ییزې ګټې دومره مهمې وې چې افغانستان خو پرېږده حتی د انسانیت او اسلامیت آرونه هم هېر شول د وطن چور او ورانول ځکه مباح ګڼل کېدل چې په سیاستبازانو کې د ملت او وطن د مېني حس نه و.

هر چا خپله ګټه لټوله او ددې لپاره یې د افغان وینه داسې اسانه بهوله لکه د خوړ اوبه.

ددې لیکنې هدف دادی چې د نشنلیزم په اړه د مولانا خادم نسخه همدا نن هم او سبا ته هم ددې ملت رنځ دوا کولای شي.

اول دا چې که نشنلیزم د کفر معادل وای نو ولې د مولانا خادم په څېر ګڼ دیني عالمان او روحانیون پرې معتقد وو؟

دوهم دا چې د استاد خادم په څېر افغانستان دوسته او افغان دوسته شخصیتونو کې د نشنلیزم د حس قوت ډېر طبیعي و، نه سیاسي. هغه مهال د ایډیولوژیو دیکته او تحمیل لا رواج نه و، د استاد خادم د سیاسي مفکورې او تمایل روزنه هغه پخپله کړې وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ډېر فکر کړی و، چې د وطن او ملت د ژغورنې لاره کومه ده؟ او بلاخره دې باور ته رسېدلی و چې اول دې له وطن او ملت سره مېنه تعریف کړي او بیا دې په ټولو افغانانو کې وروزي. ښایي استاد خادم او د هغه همزولی روڼ اند ه نسل د لومړي ځل لپاره متوجه شول چې یوازې په ادبیاتو او سندرو کې د وطن دوستۍ او وطن پرستۍ چیغې سورې کفایت نه کوي بلکې افغانان باید عملاً خپله وطن پالنه او ملت پالنه زبات کړي. په اوسنۍ نړۍ کې په دې اړه د قضاوت معیار بدل شوی دی، تاسو نړیوالو ته یوازې په شعارونو او ترانو کې ځان ملت پال او وطن دوست نه شئ ثابتولی بلکې اوس د هر ملت لپاره د وطن دوستۍ معیار د هغه ملت د آبادۍ، پرمختګ، رفاه او نړیوال اعتبار سطح ده که یو هېواد ډېر آباد او پرمختللی وي نو ملت یې وطن دوسته دی او که یو هېواد وران، ویجاړ وروسته پاتې او فقیر وي نو ملت یې وطن دوست نه شي ګڼل کېدای، ولاو که هر څومره یې په شعرونو او سندرو کې د وطن دوستۍ ډېرې پر سینه وهلې وي. لوی کار د همدغې مفکورې تعمیم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه واړه ستوري په تېره بیا استاد خادم، استاد الفت او استاد بېنوا هغه مشران دي چې پخپلو خوږو نثرونو او لیکنو کې یې د پښتونولۍ اصل ته پام کړی دی.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمایې کې که څه هم د افغانستان سیاسي وضعیت ثبات درلوده خو عامه شعور او اجتماعي پوهه خوار ټیټ وو، د بې سوادۍ کچه لوړه وه، اقتصاد کمزوری و او خلک له سیاسي – ټولنیز فرهنګ سره ډېر نه وو آشنا له همدې امله د نشنلیزم په څېر اصطلاحات خلکو ته ناآشنا وو. د استاد خادم په څېر منلو پوهانو او لیکوالو ته ډېر کار په کار و چې دغه اجتماعي ارزښتونه معرفي کړي، استاد خادم او د هغو همزولو لیکوالو یو امکان درلوده او هغه دا چې د خپل اجتماعي موقف، دیني پوهې او ولسي شخصیتونو له برکته په عامو خلکو کې منلي وو، او د هېڅ ډول بهرني سیاسي ایزم ټاپه نه وه پرې لګېدلې او خلکو پرې باور کاوه.

استاد خادم څنګه نشنلیزم خلکو ته وروپېژانده؟ عجیبه ده، د اجتماعي اصطلاحاتو پېژندنه ځانګړي میتودونه لري او استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خادم هغه مهال پردې میتودونو پوهېده. په نړۍ کې د نورو موډلونو معرفي او بېلګه يې شننه د دغه کار يوه برخه ده، استاد خادم پخپله يوه ليکنه کې چې د مليت حس نوميږي د نشنليزم موډلونه معرفي کوي. استاد د امريکا، هندوستان، پښتونستان او نورو ملتونو مثالونه معرفي کوي او د خپلې ليکنې په پای کې داسې نتيجه اخلي:« دا طبيعي ده چې د بشر يو فرد هغې ژبې سره علاقه او محبت لري چې هغه يې مورنۍ ژبه وي او همدا ژبه له ټولو ژبو څخه مرجحه ګڼي او هغه وخت ځان مسعود او نيک بخت ويني چې خپل قومي غرور د تاريخ په پاڼو کې ملاحظه کړي. مليت په هر نسل کې خپل موجوديت ساتي او په يوه ځلانده څېره سره ظهور کوي.»

په نوې اروا پوهنه کې له فردي اروا پوهنې ورها خوا يوه اصطلاح شته چې قومي اروا پوهنه يې بولي، قومي اروا پوهنه د هغو ګډو ارکيټيپونو مجموعه ده چې له ارثي پلوه له يوه نسل څخه بل ته لېږدي او آن په فردي تحت الشعور کې يوه لويه برخه جوړوي، فردي شخصيت د ودې په بهير کې په کلکه د لاشعور له دغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوبي خاطراتو څخه اغیز مني. له کورنۍ، مورنۍ ژبې، قومي جوړښت، نژاد، ملت او هېواد سره مینه مخامخ په همدغو ارثي اخیستنو پورې اړه لري. تاسو د کارل ګوستاو یونګ په بحثونو کې د کلتوري او قومي ارزښتونو د انتقال او د قومي تمایل د رواني اړخونو ګڼ شمېر مثالونه کتلای شئ. ځکه خو موږ ددې کرښو په پیل کې یاده کړه چې نشنلیستي تمایل غریزي او رواني بنسټ لري، زموږ استاد خادم کلونه پخوا دې ته متوجه شوی و، د استاد دغه کرښې ولولئ.

« که څه هم ځینې مورخان او فلاسفه د ملیت او نشنالیزم مفکورې سره مخالف دي او په امحا کې یې زیار باسي خو سره ددې دوی نه شي موفق کېدلی چې د ملیت حس له منځه یوسي. ځکه چې دا کار د افرادو په ذاتي تمایلاتو متکي دی او لکه څنګه چې خلک د خپل موروثي هېواد «مسقط الراءس» سره بې دلیله محبت او علاقه لري. همدارنګه یې د خپل ملیت سره هم لري نو په دې لحاظ ویلی شو چې ددې مفکورې په ضد هر رنګ مقابله کول تاثیر نه شي کولای».

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېره دې نه وي چې له خپل ملت سره مينه او خپل ولس او هېواد ته کار هېڅکله د بل ملت او هېواد يا قوم پر ضد ګام اخيستل نه دي.

د نړيوال کېدو يا (Globalization) په عصر کې هم ملتونو خپل جوړښت ساتلی، د اروپا په لويه وچه کې چې اوس د يوه هېواد په څېر سره يو ځای شوې ده فرانسوي پر خپل فرانسوي توب نازېږي او جرمن پر خپل جرمنوالي وياړي، ملت ملت دی، له ملت سره همدا ليونۍ مينه وه چې له نړيوالې جګړې څخه را وتلې ټوټه ټوټه او ويجاړه جرمني يې د ېر ژر د اروپا په لومړي اقتصادي ځواک بدله کړه.

افغانستان هم له جګړې څخه راوتلی، د نړيوالې ټولنې د مرستو د ميليونونو ډالرو بهېر هم ورته را روان دی خو لا هم نه جوړېږی، ځکه موږ له خپل ملت سره مينه نه لرو او د نشنليزم حس مو کمزوری دی.

که څوک دا بهانه کوي چې موږ خو بهرنيان نه پرېږدي چې جوړ شو، دا «عذر بدتر از ګناه» ده ځکه ولې بهرنيانو ته اجازه ورکوو چې موږ له آبادۍ څخه منع کړي او يو بل را باندې ووژني، موږ که پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد او ملت مين وای او د هر سياسي حرکت هدف مو د افغانستان او افغان هوساينه او آبادي وای بيا خو بهرنيو دا لوبې نه شوې را باندې کولای.

نشنليزم له بل سره دښمني نه ،بلکې د ځان آبادي ده. د نشنليزم بل منطق دادی چې تر هغو ټول قوم نيکمرغه نه شي فردي نيکمرغي ناممکنه ده. تاسو به ښکلی کور ولرئ، په ښکلي موټر کې به ګرځئ، په بانک کې به ډېرې پيسې ولرئ خو همدا چې ښار ته راووځئ او د سوالګرو کتار وګورئ نو وجدان به مو وځورېږي چې د ښار سړک ويجاړوي نو ستاسو ښکلي موټر ته به تاوان ورسوي او ستاسو ښکلې جامې به په ختو شي، خاورې به تنفس کړئ او په يوه ويجاړ روغتون کې به مو علاج ونه شي.

دا په دې مانا چې فردي نيکمرغي هم په ملی نيکمرغي کې نغښتې ده او د ملي نيکمرغۍ د رامنځته کېدو لپاره هاند او هڅې د نشنليزم او ملت پالنې د روحيې پر اساس رامنځته کېږي هغوی چې په سروشنو انقلابونو کې ځانونه وپړسول او نړيوال بانکونه يې له خپلو پيسو ډک کړل دغه اصل ته نه دي متوجه شوي، چې تر څو يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک نه وي نیکمرغه شوي دوی او کورنۍ یې نه شي نیکمرغه کېدای، او دادی د افغاني نشنلیزم حکم.

له پورتني بحث څخه داسې پایله اخلو:

استاد خادم د یوه متبحر دیني عالم په توګه نشنلیزم را پېژنده او د ملتونو د نیکمرغۍ او رفا لپاره یې د هغو معنوي سرچینه ګڼله، استاد باور درلوده چې هېوادونه یوازې د دوستۍ په شعارونو نه بلکې له ملت او هېواد سره د کلک محبت او مینې پر اساس د عملي هلو ځلو په پایله کې ودانېږي.

ملت پالنه کومه را تپل شوې سیاسي ایډیولوژي نه بلکې په افرادو کې یو ذاتي تمایل او رواني ځواک دی. ځکه خو انسان فطري ملت پال او هېواد دوست وي.

اوس چې افغانستان له ملي پلوه ډېرې ستونزې لري او خدای مکړه بېرې یې ډوبه ده، یو ځل بیا ډېرو ملي مرشدانو ته اړتیا لرو چې د استاد خادم په څېر را پاڅېږي، په قلم، قدم او درهم ملت راویښ کړي، رالوییدونکی نسل په دې وپوهوي، چې دوی هم یو هېواد لري چې افغانستان نومېږي، دوی هم یو ملت لري چې افغان ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایي او دوی باید د افغاني نشنلیزم پر ګانه سینګار د ودانۍ معرکې ته ور ګډ شي. افغان نسل ته په تېر تاریخ تش ویاړونه روزي نه ورکوي او په ادبیاتو او سندرو کې د ملت پالنې او هېواد دوستۍ شعارونه کافي نه دي بلکې د افغاني ملت پالنې پر روحیه سمبال نسل باید یو شمېر داسې عملي میکانیزمونه رامنځ ته کړي چې د هغو پر اساس وران افغانستان ودان او ځوریدلی ملت هوسا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت يو نثر، يوه دنيا خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت پر نثري ليکنو ګڼې ليکنې شوي، زه غواړم د بيلګې په توګه د هغه يو نثر راواخلم او د بلاغت او اجتماعي پېغام رسولو د کمال له نظره پرې يوه لنډه تبصره وکړم، ځکه موږ د تاريخ په يوه داسې مرحله کې ژوند کوو چې تر هر څه ډېر ټولنيزې اصلاح او د اجتماعي شعور لوړولو ته اړتيا لرو، زموږ ډيرې بدبختۍ زموږ د ګډې شعوري سطحې له ټيټوالي څخه رازيږي. ادبيات او په ادبياتو کې د استاد الفت په څېر د يوه دراک ليکوال پاخه، منطقي او بليغ نثرونه د داسې اصلاح تر ټولو ښه وسايل دي، نن سبا د عامه پوهاوي Public Education لپاره داسې مواد په نړيواله سطح اهميت لري. ممتاز ادبي نثرونه يوازې د ښه پيغام رسولو له نظره اهميت نه لري، بلکې هنري ارزښت يې په دې کې وي چې د نظر وړ پيغام څنګه رسوي، په بله ژبه په کومو ادبي ارزښتونو يې پسولي. زما د نظر وړ نثري ټوټه (جګ برجونه) نوميږي چې دلته يې رانقلوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلا برجونه او دېوالونه ډېر جګ و، د کلا شا وخوا ته خندق ډېر ژور و، له دغه ځکوالي سره دغه ټیټوالی تړلی و او د لوړتیا راز په همدغه کنده کې پټ و، تر څو چې یو ځای ډېر ژور نه شي د چا برجونه نه جګېږي. دیوه لوړېدل او د بل ټیټېدل یو له بله تړلي دي، دا جګ برجونه هر چا له لرې لیدل مګر دا لویه کنده له لرې چا نه لیده او د نژدې خلکو هم ډېر پام ورته نه و.

زموږ سترګې له ډېر لرې ځایه لوړ ځلي او جګ برجونه ویني مګر ژورې ځاګانې او لویې کندې څو قدمه هغه خوا نه ویني.

د دې هسکو دېوالونو او لوړو برجونو خټه له همدغه ټیټ ځایه اخیستل شوې ده، دا خټه د سندا له پښو لاندې پخه شوه او ډېرو خلکو په لتو ووهله بې له دېنه دا دېوالونه او برجونه نه لوړېده.

یوه لوړ مقام ته رسېدل دغه راز کارونه په مخکې لرې او ټیټ همدغسې جګېږي، د دنیا جاه و جلال عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي، چې سرګذشت یې له ډېر ټیټ ځایه شروع کیږي. کوم سر چې د ډېرو خلکو په مخکې په تعظیم ټیټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټیټېږي، هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاس په نامه نه دریږي، دا هغه پور دی چې سړی یې یوه ته ورکوي او له بل نه یې غواړي.

که دا خبره تاسو منلې نو راشئ، د خان نوکران وګورئ! هغه چې د خان په مخکې خپل سر ډېر ټیټوي په نورو باندې تفوق لري او درجه یې لوړه ده هغه آس چې د ارباب د سپرلۍ د پاره په کمند کې ولاړ دی له نورو اسونو نه ډېر قدر لري او میتران یې ډېر ښه خدمت کوي.

که موږ حقیقت ته ځیر شو عزت ډېر ځله په ذلت ګاټه شي او باداري د غلامۍ نتیجه ده، ډېر خلک شته چې د شخصیت د ګټلو د پاره خپل شخصیت له پښو لاندې کوي او د عزت د پاره عزه النفس قربانوي.

څنګه چې دهقانان غنم په خاورو کې شیندي او بیا د غنمو درمندونه اخلي دوی هم عزت او شخصیت له خاورو لاندې کوي او دې ته یې منتظر وي.

په دنیا کې ډېر لږ کسان دي چې خپل فطري او طبیعي لوړوالی په بل شان ساتي او د لوړو برجونو غوندې نه دي بلکې د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا له قديمه دود و ، چې د لوړو دېوالونو خاوندو کلاګانو به په خپله شا او خوا کې خندقونه هم درلودل، خندقونه به د دښمنانو د يرغل پر مهال دهغوی مخه نيوله، د لويو بالاحصارونو پر شا او خواهم لوی لوی خندقونه راګرځېدلي وو ، استاد الفت موږ ته د دغه تشبيهی مثال په را په يادولو خپله مفکوره هم را پېژني او وايي چې لوی دېوالونه ځکه لوړ دي چې تر څنګه يې خندقونه ژور دي يعنې هغه خلک چې لوړ شوي خامخا يې ځينې خلک واړه کړي چې نظر هغو ته دوی لوی ښکاري، د استاد الفت د خبرې يوه مانا دا هم ده چې د ځينو خلکو عزت د نورو په ذلت کې وي د استاد الفت هدف هغه مصنوعي وقار او حيثيت دی چې ځينې خلک يې د نورو په ذليلولو او خوارولو کې ګټي، زموږ په ټولنه کې ډېر داسې خلک شته چې د نورو په وژلو ، لوټولو ، ځورولو او خوارولو ، لوی شوي، مهم شوي، او واک و ځواک ته رسيدلي. دا په حقيقت کې هماغه کاذبه لويي ده چې استاد الفت ورته اشاره کړې ده، د استاد الفت د منطق او استدلال يوه ښېګڼه، ځانګړنه او خوږوالی په دې کې دی چې هځه کوي خپل خلک په داسې مثالونو پوه کړي چې د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د پوهاوي ورړ وي، خلک ورسره اشنا وي او په ورځني ژوند کې ورسره سر و کار ولري، آن نالوستي او عام خلک هم پرې پوه شي، وګورئ، برجورې کلاګانې، د هغو تر څنګ خندقونه د سنډا له پښو لاندې د ختو پخېدل او بیا ورځخه د ېوالونه او برجونه جوړول هغه څه دي چې د افغانستان خلک یې پېژني او په اسانۍ سره یې تصور کولای شي، استاد الفت د نیویارک او پاریس ماڼۍ ګانې او برجونه نه دي ښودلي، ځکه بېچاره افغانان له هغو سره نه دي بلد. د استاد نور مثالونه هم محلي او اشنا دي: خان او د هغه نوکران، دخان آس، کمند، میتران، دهقانان، درمندونه او د غرونو جګې څوکې دا ټول د هغه د عالي منطق لپاره ساده او عام فهمه مثالونه او په زړه پورې تشبیهات دي. د استاد الفت استدلال دا دی چې د هېواد او ټولنیزو ازرښتونو اصلي ساتونکي خلک دي، سره له دې چې له لرې څخه یوازې لوړ د ېوالونه ښکاري، یعنې ټول هغه کسان ویني چې په لوړو څوکیو ناست دي، فکر کیږي چې هر څه دوی کوي حال دا چې د کلا (کېدای شي د ازرښتونو سمبول وي) په ساتلو کې نه یوازې د ېوالونه بلکې خندقونه (عادي خلک) چې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليدل کيږي هم ډېر رول او ونډه لري. او عجيب دا ده چې د بوالونه دورانېدو او رالوېدو وړ دي مګر خندقونه تر د بوالونو ډېر د اطمينان وړ دي.

د استاد الفت منطق دا دی چې: ((يو لوړ مقام ته رسېدل دغه راز کارونه په مخکې لري او ټيټ همدغسې جګيږي يا د دنيا جاه و جلال، عزت او منزلت هماغه لوړ برجونه دي چې سر ګذشت يې له ډېر ټيټ ځايه شروع کيږي.))دا خبره دوه ببل ببل پېغامونه درلوداى شي، يو دا چې تر هغو ذلت و نه منې او بل ته ټيټ و پاس نه شې لويې نه شته، په دې کې يو تريخ طنز او اجتماعي انتقاد نغښتی دی، يعنې له بده مرغه زموږ ټولنه په ارزښتونو نه ده ولاړه بلکې غواړه ماري، چاپلوسي او بې ځايه ټيټ و پاس کېدل يو ځای ته د رسېدو وسيله ده، ځکه خو استاد الفت وايي: ((کوم سر چې د ډېرو خلکو په مخکې په تعظيم ټيټ نه شي نور سرونه ورته په احترام نه ټيټيږي. هغه چې بل ته لاس په نامه نه وي ولاړ نور ورته لاس په نامه نه دريږي. دا هغه پور دی چې سړی يې يوه ته ورکوي او له بل نه يې غواړي)) استاد الفت په خپل دې استدلال کې په غير

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقیم ډول وایي چې باید د لویېدو او مقامونو ته د رسېدو وسیله چاپلوسي او ټیټ پاس کېدل نه وای بلکې لیاقت، پاکي، استعداد او تخصص وای، ځکه هغه څوک چې استعداد، توانایي، پوهه او تخصص لري د مصنوعي او په لاس جوړ شویو برجونو غوندې نه دي بلکې((د غرو له جګو څوکو سره شباهت لري)) چې هیڅ ځواک یې نه شي را پرزولی.

خو د استاد الفت استدلال یو بل اړخ هم لري او هغه د دې لیکنې دوهم پیغام دی چې په نامستقیم ډول ورڅخه څرګندیږي، دغه مثبت پیغام داسې تفسیرولای شو چې: ټول ستر خلک او لوړ مقامات یو وخت واړه وو، دوی زحمت او خواري ایستلې، ځان یې ستومانه کړی د استاد الفت په اصطلاح د وخت د سنډاګانو له پښو لاندې یې ځان پوخ کړی څو دغې درجې ته رسیدلي دي، یعنې تر څو خواري، زحمت او کوشش و نه کړو ځان لویو او هسکو موقفونو ته نه شو رسولای استاد په اخرو کرښو کې دې ته هم غیر مستقیم اشاره کوي چې په زحمت، زیار، کوشش، استعداد او تخصص یو ځای ته رسېدل د ختېنو دېوالونو په شان مصنوعي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب لوړوالی نه دی بلکې د غرونو د هسکو څوکو په شان لوړېدل وي چې د زمان هيڅ جبر يې نه شي را پرځولی.

د استاد الفت له دغې ليکنې څخه موږ يو بل واقعيت هم موندلای شو، سره له دې چې ليکوال دې ته هيڅ ډول مستقيمه اشاره نه کوي خو د ښه ادبي اثر ښېګڼه دا ده چې موږ په کې راز راز حقايق موندلای او تفسيرولای شو: موږ افغانان له بده مرغه ډېره سرمايه، بشري قوه، وخت او نور امکانات د لويو لويو کلاګانو او برجونو په جوړولو لګوو، حال دا چې د جريبونو جريبونو لويې کلاګانې موږ ته هيڅ ډول اقتصادي ګټه نه رسوي، بلکې موږ تاواني کوي هم، موږ د سيالۍ او ناسمې همچشمۍ له لاسه لوړې کلاګانې جوړوو خو په کې د ټيټې سطحې ژوند کوو، پوهه مو د ختو له خندقونو څخه هم ټيټه ده، په لوړو کلاګانو او برجونو کې د ژوند ډېر ټيټ امکانات هم نه لرو، کېدای شي په ډېرو لوړو کلاګانو کې محصورې افغانانې د جامو مينځلو يالاس و مخ پاکولو لپاره صابون هم ونه لري او په کلاګانو کې د محصورو ماشومانو لپاره د لوستلو کتاب خو لا څه کوې چې يوه ټوټه کاغذ به هم نه وي چې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورڅخه زده کړي.بله مسئله دا ده چې زموږ برجونه او دېوالونه زموږ د دښمنيو شاهدان دي، له دې ښکاري چې د جګړې، بديو او وژنو ، حملو او دفاع کولتور په موږ کې تر ټولو زورور دی، هر بهرني ته موږ په لوی لاس ثابتوو چې موږ د بديو او جګړو خلک يو ، ډاربږو ځکه نو ځانونه په لويو کلاګانو او برجونه کې ساتو زموږ د کلاګانو برجونه تيرکشونه (د ډزو لپاره سوري) هم لري او دا د دې نښه ده چې موږ له دې تيرکشونو څخه خپل دښمنان په نښه کوو.

د استاد الفت د نثر کمال دا دی چې د دې په شان ګڼ تفسيرونه ور څخه کېدای شي، استاد الفت پخپله نتيجه نه اخلي، هيڅ پايله اخيستنه Conclusion نه ورکوي، بلکې خپل پوخ استدلال داسې ارائيه کوي چې موږ په خپله ورڅخه نتيجه واخلو ، موږ يوازې په همدې تير لنډ بحث کې دوه درې نتيجې واخيستې او هر فکر ورڅخه خپله خپله پايله ترلاسه کړه.

د استاد الفت په نثر کې تصوير نګاري هم د پام وړ ده، استاد الفت خپله ليکنه داسې پيل کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

«د کلا برجونه او د يوالونه ډېر جګ وو، د کلا شا و خوا ته خندق ډېر ژور و.»

د ايو ساده خو روڼ عيني تصوير دى، زمو ږ ذهن مخامخ له يوې دنګې کلا او د هغې له خندق سره اشنا کوي، بيا پرته له دې چې د تشبيه کوم ارتباطي توری و کاروي خپل تز (د بحث اصلي موضوع) را وړاندې کوي:

«له دغه جګوالي سره دغه ټيټوالى تړلى و او د لوړتيا راز په همدغه کنده کې پټ و....»

دوه جملې وروسته استاد د خپلې ليکنې زمانه بدلوي او له ماضي څخه حال ته راځي:

«زموږ سترګې له ډېر لرې ځايه لوړ ځلي او جګ برجونهويني مګر ژورې ځاګانې او د لويې کندې ځو قدمه هغه خوا نه ويني.»

د استاد په دې کار کې هم يو کمال دى، دى موږ (لوستونکى) هم ځان سره شريکوي يعنې ليکنه له يوازې روايتي حالت څخه استدلالي حالت ته را اړوي موږ په دغه اوښتون کې وينو چې ليکوال ناڅاپه موږ هم له ځانه سره شريکوي او د جمع متکلم په

(c) ketabton.com: The Digital Library

استازیتوب بحث کوي. څو جملې وروسته لیکوال موږ مخاطب کوي او لیکي «که دا خبره تاسې منلې نو راشئ، د خان نوکران وګورئ...» په لنډو ادبي نثرونو کې د کلام دا ډول اوښتون یو په زړه پورې تخنیک دی، زه فکر کوم په دې توګه د کلام له تکراري حالت او ساړه روایت څخه مخنیوی کیږي، او متن پخپله د یوه ژوندي متکلم په توګه له موږ سره خبرې کوي، کله موږ له ځان سره ملګري کوي چې شهادت ورکړو، کله خطاب راته کوي او کله کله کیسه راته کوي، د فصاحت په اړه د یوه ښه خطیب کمال د ادی چې خپل مخاطب له ځان سره ولري، کله کله پوښتنه ورڅخه وکړي، کله یې د خپلو خبرو سموالي ته متوجه کړي، موږ کله کله په ورځنیو ډیالوګونو کې خپل مخاطب ته وایو، همداسې نه ده؟ ته څه فکر کوې؟ که ته هم زما په ځای وای... او نور دا د دې لپاره چې خپل مخاطب ته د خبرو جدي والی وښیوو، استاد الفت همدا کار په نثر لیکنه کې کوي او په دومره مهارت یې کوي چې پرته له دې چې د لیکنې عادي بهیر ته زیان ورسیږي لوستونکی له ځان سره ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما له نظره د استاد الفت د نثرونو ډېرې بېلګې د داسې شننو وړ دي، چې زلميو نثر ليکونکو ته د زده کړې تر ټولو عالي مواد دي، موږ کولای شو د اروا ښاد استاد له راپاتې ميراث څخه د ښو ليکنو ډېر کمالات زده کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا «د تخت غمی» یوه حماسه ده؟

((د تخت غمی)) د اروابناد مصطفی جهاد هغه ناول دی چې په ۱۳۶۹ لمریز کال کې د لیکوالو ټولنې له خوا خپور شوی دی، دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناول د ۱۳۶۸ لمريز کال لومړۍ درجه ادبي جايزه هم ګټلې ده، او له ځو اړخونو د تبصرې او نقد وړ دی، خو زه غواړم د دغې تاريخي کيسې پر جوړښت له يوه اړخه وغږېږم او هغه دا چې د معاصرې ادبپوهنې له نظره دغه ناول يوه حماسه ګڼلی شو که نه؟ د يوه اثر د حماسه ګڼلو يا نه ګڼلو لپاره يو شمير معيارونه شته چې د هغو له مخې پر اثر قضاوت کيږي او تردې مخکې چې موږ ددې معيارونو له مخې د داستان (حماسه) توب وارزوو، ښه به دا وي چې د کيسې پر لنډيز وپوهيږو:

د ناول لنډيز: کاکه شير د کابل په زاړه ښار کې يو زرګر دی چې د زرګرۍ تر څنګ يو کاکه (عيار) او زړور ځوان هم دی له پلاره ورته ښه پانګه په ميراث رسيدلې ښځه او يو زوی هم لري، په عسکرۍ کې يې بالاحصار ليدلی او په جنګي رموزو پوه دی. د داستان وخت د امير محمد يعقوب خان (د امير شير علي خان زوی) د پاچاهۍ زمانه ده او په بالاحصار کې د ډارن امير تر څنګ د انګريزانو واکمن جنرال (کيوناری) هم حضور لري د افغانستان خلک په خاصه توګه د کابل - لوګر او غزني مجاهدين عمومي قيام ته آماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، کاکه شیر په خپل دوکان کې زرګري کوي، چې ناڅاپه پر یوې خریدارې کوچۍ پیغلې زړه بایلي او کوچۍ پیغله (لښته) هم هغه ته د مینې اشارې کوي، هغه چې د یوې چمکلۍ اخیستو ته راغلې په کنایه پوښتنه کوي، چې دا چمکلۍ ولې دومره قیمته ده؟ څه د امیر د تخت غمی خونه دی په کې لګیدلی؟! کاکه شیر ورته وایي: بس یوه اونۍ وخت راکړه زه به درته د امیر د تخت غمی راوړم او په چمکلۍ کې به یې ولګوم، کوچۍ یې ورسره مني او ځي. شیر سبا شپه تکي تنها پر بالاحصار ورخیژي او په داسې حال کې چې پر چاړه، سیلاوه او توره مسلح دی څو انګریزي ساتونکي وژني، افغاني سرتیرو ته وایي چې زه یوازې انګریزان وژنم خو تاسو له ما سره کار مه لرئ، شیر په پټه پټه او چریکي جنګ ځان د امیر د خوب کوټې ته رسوي او هلته ګوري چې په تخت باندې غمي نه شته او ددی پر ځای د امیر د ښځې غاړه کۍ پر میز ایښې ده. شیر خو په غلا پسې نه دی راغلی چې ټوله غاړه کۍ یوسي نو یوازې غمي ترې راباسي، د وروستي غمي د راویستو پرمهال امیر راویښیږي خو شیر یې پر چاړه ګواښي چې غږ مه کوه، د امیر ژبون وهل کیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شیر چې کار خلاصوي له ماښې څخه وځی مګر له بالاحصار څخه د راوتلو پرمهال له ګڼو انګریزي ساتونکو سره لاس او ګریوان کیږي، که څه هم ښه په نره جګړه کوي خو دی یو او انګریزان ډېر دي نو نیسي یې او مخامخ یې کیوناري ته وروليږي. کیوناري یې زړه ورتیا ته حیرانیږي او امر کوي چې بندي یې کړئ، دوه سرتیري ورسره روانیږي خو شیر د لارې په اوږدو کې دواړه وژني او تښتي، شیر د ملکې له غاړه کۍ څخه په راوړیو غمیو د کوچۍ لښتې چمکلۍ ښکلې کوي او بله اونۍ یې ورکوي کوچۍ د شیر له دې کاره هومره حیرانیږي، چې مخامخ ورته د مینې اظهار کوي، شیر وعده ورکوي چې پلار ته یې جرګه ورشي، خو د لښتې پلار نه راضي کیږي، شیر او لښته په پټه د یو ځل لیدو وعده ورکوي، خو په همدې ورځ د شیر ایکی یو زوی(ببری) مړ کیږي او بله ورځ د افغان انګلیس دوهمه جګړه پیل کیږي، شیر چې لا وار د مخه د غازی محمد جان خان وردګ له لوري د جګړې لیکلې بلنه ترلاسه کړې، پر بالاحصار د حملې د اصلي لښکر مشرتوب په غاړه اخلي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې په ټوله موده کې شیر په پوره میړانه جنګیږی او له ځانه ډېر داستانو نه پریږدي.

او کله چې د امیر عبدالرحمن په راتلو او د میوند له سترې فتحې سره د افغان – انګلیس دوهمه جګړه ظاهراً پای ته رسیږي له کاکه شیر څخه غازي شیر جوړ شوی وي، د لښتې له غم او بیلتونه اوږدې څنې او ډیره پریږدي، یوه شپه یې کور ته غل راځي او کله چې شیر له پیش قبضو سره پرې حمله کوي څه ویني چې یو کوچی ځوان دی او د مرګ په شیبو کې ورته وایي چې د واده د خرڅ لپاره یې غلا کوله. شیر د هغه په ټپونو درمل ږدي او له مرګه یې ژغوري او څه پیسې د واده لپاره ورکوي. کوچی زلمی خوشالیږي او هغه ته په واده کې د ګډون بلنه ورکوي، شیر ورځي چې ګوري د لښتې د خور واده دی، د واده په جریان کې چې زوم او نارینه ټول د زیارت لپاره وځي لښته پټه پټه ځان شیر ته رسوي او ورته وایي چې ما تا ته ننګ راوړی او مابه له دې ځایه تښتوې، شیر چې ګوری لښته پرې له سره تیره شوې او غږ یې پرې کړی، همدا سې یې پر آس سپروي او دواړه د ماښام په خړه کې ورکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تخت غمی کیسې تفصیل په منظره نګارۍ او توصیف کې دی پیښه هومره لویه نه ده او د داستان د کرکټرونو رواني جزئیات هم ډیر نه دي بیان شوي بلکې ډیر تفصیل د کاکه شیر د زړه ورتوب، د لښتې بې حده ښکلا او د انګریزانو په وړاندې د افغانانو د شهامت او میړانې په هکله دی. اوس به راشو دې ته چې آیا دغه ناول یوه حماسه ده او که نه؟

سرمحقق زلمی هیواد مل په خپله یوه لیکنه کې چې د پښتو په ادب کې د حماسو په اړه یې د ادبیاتو د ماسترۍ کورس ته د درسي لکچر نوټ په بڼه لیکلې ده د حماسې د تعریف په برخه کې لیکي:

((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي ډولونو کې یو ډول دی، چې د یو ملت، قوم، قبیلې او یا شخص د میړانې او تورې کیسې او جنګي کارنامې په حکایتي ډول بیانوي... که په حماسه کې اتل یو شخص، یوه قبیله او یا یو ملت وي، اما شرط یکې دادی چې د شخص، قبیلې، قوم او ملت کارنامې، تورې او میړانې به یې په داستاني شکل بیان کړي وي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغه تعریف له مخې موږ کولای شو د تخت غمی یوه حماسه وګڼو او هغه ځکه چې په کیسه کې د کاکه شیر میړانه (د شخص د کارنامې په حیث) بشپړه بیان شوې ده او که (داستاني والی) یې یوه ځانګړتیا وي نو هم د تخت غمي یوازې د میړانې او حماسیت ستاینه نه بلکې د یوه کامل داستاني جوړښت خاوند اثر دی. همدا راز د تخت غمی د ټولو افغانانو د میړانې او توریې د تاریخي کارنامو یوه برخه را اخلي او د افغان-انګلیس د دوهمې جګړې یوه ځنډه بیانوي چې ددغې کیسې له لید لوري څخه د کاکه شیر کرکټر د هغې اصلي اتل دی.

د هدف له مخې د تخت غمی حماسه د یوه عالی هدف لپاره پر مخ ځي، یرغلګر انګریز ته خپل زور ښوول، ډارن امیر ته اخطار ورکول او د خپلې معشوقې لپاره خپل هوډ پوره کول، که څه هم د سر په بیه وي. د حماسې په تعریف کې ویل شوي چې ضرور نه ده په حماسه کې ترسره شوې جګړې دې خامخا د عالي هدف لپاره وي، په تاریخي حماسو کې د ایلیاد او اډیسې حماسې له ترای سره د یونان د تاریخي جګړې کیسې بیانوي چې د یوې ښځې (هلن) پرسر پېښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې ده. هلن چې د يونان په دربار کې يوه ښکلې ميرمن وه د ټرای له شهزاده (پاريس) سره وتښتيده، يونانيانو ددې لپاره چې له پاريس څخه کسات واخلي ټول ټرای يې وسوزاوه، نارينه يې ووژل او ښځې يې د مينځو په توګه له ځان سره بوتلې، هدف عالي نه دی خو په جګړه کې د اشيل (Achilles) اکليز، اخليوس) اډيسې او نورو يونانيانو د جګړو کيسې په حماسي ډول بيان شوي دي. د مهابهارت په اتم پرب (فصل) کې د کرن او ارجن د جګړو مبالغه آميزه کيسه راغلي، دا دواړه سره ترورونه دي، بالاخره هدف د قدرت ګټل دي چې يو تربور يې د بل په وژلو تر لاسه کوي مګر دغه حماسه نه يوازې د حماسې په توګه يو ادبي-تاريخي اثر دی، بلکې خپل مذهبي ارزښت هم لري. له دې څخه ثرګنديږي چې په حماسه کې د جګړو هدف ډير مهم نه دی، آن دا مهمه نه ده چې د حماسې قهرمان دې خامخا عالي او نيک شخصيت ولري، د بيلګې په توګه د ګېل ګمېش په تاريخي حماسه کې پخپله ګېل ګمېش يو مستبد او ظالم پاچا دی، دی عادت لري چې تر ځان زورور نارينه ژوندی نه پريږدي او هره ناوې د واده په شپه مخکې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې چې له خاوند سره کور ته ولاړه شي نو لومړی شپه باید له ګېل ګمېش سره تیره کړي، خلک د هغه له دې ظلم څخه پکودي، د هغه دوست (انکیدو) هم یو دیو صفته بنیادم دی، تردې مخکې چې له ګېل ـ ګمېش سره اشنا شي په بیابان او ځنګل کې اوسي، لوی لوی ځناور یې دوستان دي او دی له ځارویو سره څري او اوبه څښي.

وروسته بیا د معبد یوه بدلمنې ښځه په خپل معاشرت سره هغه ځانته متوجه کوي شپږ ورځې ورسره په یوه بستر کې لوبیږي ترڅو انکیدو انساني ژوند ته متوجه کوي، ګېل ګمېش او انکیدو یو ځای د رس (یو ډول ونه) ځنګل ته ځي چې دغه ونې وریبي او د ځنګل له رب النوع سره جګړه وکړي حماسه د همدغو جګړو، د انکیدو د مرګ او په هغه پسې د ګېل ګمېش د ژړاګانو کیسه ده، هیڅ عالي هدف او نیک کرداره قهرمان نه لري مګر کیسه حماسه ګڼل شوې، بلکې تر ټولو زړه را پاتې لیکل شوې حماسه هم ده.

له دې نظره د تخت غمی حماسه یو څه متفاوته ده، کاکه شیر د ښه خوی، عالی سجایاوو لرونکی اتل دی او د عالي هدف لپاره جنګیږي دا طبیعي ده چې د عالي هدف لپاره جګړه او د نیک خویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

قهرمان موجوديت يوه حماسه له رواني پلوه عام پسنده کوي، خو دا يو ضروري شرط نه دی.

د حماسو يوه بله ځانګړنه دا ده چې اتل (اتلان) به په کې غير عادي او آن غير طبيعي عادتونه لري مبالغه آميزې پيښې به په کې پېښيږي له دی نظره د تخت غمی هم څه داسې پيښې لري مثلاً کاکه شير هيڅ کله ټوپک نه کاروي، دده په نظر له ټوپک څخه استفاده بې غيرتي ده، دی خپل دښمن له لرې نه ولي، بلکې غواړي لاس په ګريوان جګړه ورسره وکړي او په اصطلاح نارينتوب ورسره معلوم کړی، د همدې لپاره د جګړې په وخت کې سره وسله يعنې پيش قبضه، سيلاوه، توره او چاړه کاروي.

او کله چې په بالاحصار ورخيژي نو په همدې وسلو ګڼ شمير ټوپک پر لاس انګريزان وژني، چې دا کار د عادي انسان له توانه پوره نه دی. له بلې خوا د حماسو د يوې بلې ځانګړنې له اړخه چې معمولاً د حماسو اتل (يا اتلان) په يوه سخت کار پسې سفر کوي، مثلاً د ښامار د وژلو لپاره، له هندوستانه د خزانې د راوړلو لپاره يا په اډيسې کې له سمندري ديوانو او غلو سره د جنګ لپاره، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیلګمش کې د رب النوع د وژلو لپاره او د اسې نور، د تخت غمی هم له همد اسې یوه سفر څخه پیلیږي که څه هم د واټن له مخې د غه سفر اوږد نه دی او د نورو حماسو پر عکس هدف ډیر نږدې (د کابل بالاحصار) دی مګر هوډ او د هدف اجرا ډیر سخت دی، په یوازې ځان د ګڼو انګریزي او افغانی ساتونکو پر ډلو ورننوتل، د بالاحصار پر دیوالونو ورختل، د پاچا د خوب کوټې ته ځان رسول او د هغه له تخت څخه د غمیو راوړل ډیر سخت کار دی.

په دغې حماسه کې منفي کرکټرونه هم شته؛ امیر محمد یعقوب خان او یا د داستان په ژبه ځینې خائن سرداران، کیوناري او انګریزي منصبداران ځینې کسان چې په دروغ او ټګۍ د وطن ګټې پلوري دا ټول د منفي کردارونو لرونکي دي.

د ګڼو حماسو په څیر د تخت غمی اتل ډیر ځواکمن، زړه ور او پهلوان دی. د هغه د دغو اوصافو ستاینه ځای ځای ګورو، یوه بیلګه یې په یوه کرښه کې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کاکه شیر که څه هم چې یو توریالی پهلوان، په غیرت مین ځوان و ، خو ددې تر څنګه یې زرګري کې هم له خپل پلاره څه کمی نه و......)).

همدا راز د هغه ((د سپین خیالی آس)) تقریباً یو فوق العاده حیوان دی چې ډېر ځله له قهرمان سره مرسته کوي. د داستان اتله (کوچۍ لښته) هم د کوه قاف له ښاپیریو ډېره ښایسته ده د هغې د ښکلا د ستاینو یوه برخه ولولئ:

((لښته..... څومره ښکلی نوم، کټ مټ لکه تانده لښته، ماته را ماته خو له ګلو ډکه لښته، له سپینو او سرو شګوفو ډکه لښته.... لویه خدایه څومره ښکلی ده.

.....کوچۍ پیغله داد دښتو او بیابانونو هوسۍ په رینښتیا هم ډېره ښایسته ده، کټ مټ لکه د ښاپیرۍ په شان، له کوه قافه د راغلې پري او له آسمانه د راښکته شوې پیریښتې په څېر.....)).

د تخت غمی داستان ډېره ریالیستیکه فضا نه لري لیکوال هڅه کړې د خپل داستان روح حماسي وساتي د همدې لپاره څو څو ځایه د اتل په اتلولۍ او د اتلې په ښکلا کې له مبالغې څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـايي د همـدې خصوصـيت لـه مخـې وي چـې پـر نـاول د سـريزه ليکونکي استاد محمد دين ژواک له نظره د جوړښت او فضا په نظر کې نيولو سره داستان د حماسې او رياليستيکو پيښو يوه ګډوله ده.

هغه ليکي: ((د جهاد داستان شباهت په حماسوي او رياليستيک رنګ کې:

د هـومر Homer د يونـان د لـوی حماسـه ليکـونکي دوې حماسـې مشـهورې دي چې يـوه يـې داليـاد پـه نامـه ده، پـه دې حماسو کـې د ((کاکه شير)) رول ((اشيل)) Achilles لوبـولی دی څنګـه؟ وايـي د ټراي شـهزاده پـاريس يونـان تـه سفر وکـړ او د ((سپارتا))ښايسـته ميرمن ((هلن)) يې وتښتوله. جګړه شروع شوه او ((اشيل)) پهلوان ((هلن)) بيرته پاچا تـه راولـي او د پاچا نـاموس ګټي. مګر ((کاکـه شير)) د ((کيوناري)) ښخه دده په ايرې کيدلو هغـه هـم د بالاحصار په شاهي قصر کې د ملت د نجات او قهرمانۍ هيرو کيږي......)).

استاد ژواک وړاندې زياتوي چې دده په نظر داستان ځکه يو څه رياليسـتيک اړخ هـم لـري چـې د هغـه مهـال (لـه انګريزانـو سـره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانانو دوهمه جګړه) د افغاني ټولنې جوړښت، د کابل ژوند او د انګریزانو د موجودیت څرنګوالی تمثیلوي.

دا چې د تخت غمی د حماسې کومه نوع ده، تردې مخکې به د ښاغلي هیواد مل په بحث کې د حماسې د هغې نوعې تعریف راوخلو چې زموږ له نظره، د بحث وړ کتاب له همدې نوعې څخه دی، استاد هیواد مل د ذبیح الله صفا له نقله مصنوعي حماسه داسې را پیژني: ((په دې منظومو کې د شاعر سروکار د پهلوانی له مدونو داستانو سره نه دی، بلکې خپله ابداع او ابتکار کوي او خپله یو داستان ایجادوی.)) که څه هم ښاغلی هیوادمل د صفا له یوه قید سره موافق نه دی چې ګواکې حماسه دې نو خامخا منظومه وي، زما (لیوال) له نظره ښاغلی هیواد مل په حقه دی، ځکه زموږ همدا ((د تخت غمی)) حماسه یوه نثري کیسه ده، ښه رابه شو ددی تعریف له نظره خپل بحث ته څرنګه چې د تخت غمي کیسه تر مصطفی جهاد مخکې په همدې بڼه او جوړښت په شفاهی روایاتو کې نه ده راغلي یا لیکل شوې، بلکې اروا ښاد جهاد ددغې کیسې طرح یا خاکه پخپله ابداع کړې ده نو موږ دې ته یوه مصنوعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسه ویلی شو. خو په لږ تفاوت سره چې د کیسې تاریخي زمینه او د پیښو زمان په افغانستان کې په یوه مشهور جنګ پورې محدوده ده ځکه خو د اروابناد جهاد حماسه یو څه تاریخي ځانګړتیا هم لري.

ښاغلی سرمحقق هیواد مل د تاریخي حماسو په اړه لیکي:

((په دې ډول حماسو کې حماسه ویونکی شاعر یا حماسه لیکونکی لیکوال د خپلې حماسې موضوع د یو قوم یا ملت له پخواني تاریخ څخه اخلي او د تاریخ هغه مراحل په خپله حماسه کې رانغاړي چې قوم له دښمنانو، مهاجمانو او یا طبیعي موانعو سره شدیدې مبارزې کړې وي. دا هم کیدای شي چې د شاعر او لیکوال د خپل دوران تاریخي وقایع چې د قوم، ملت یو یا څو تنو قهرمانانو کارنامې، فداکارۍ او میړانې د حماسې کالب ته وروا چوي او خپله حماسه بشپړه کړي.))

دښاغلي هېوادمل همدغه تعریف پر ((د تخت غمی)) باندې د تطبیق وړ دی ځکه په دې حماسه کې د افغانانو د تاریخ یوه تاریخي کارنامه (د کابل عمومی قیام د کیوناري وژل او د هغه د کور سیزل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر بالاحصار او نورو انګريزي ميشتو سيمو يرغل) راغلي او د يو تن قهرمان (کاکه شير) لاس او ګريوان جګړې په تفصيل سره بيان شوي دي، نو سرې ويلی شي چې د تخت غمي يوه تاريخي مصنوعي حماسه ده.

که له انتقادي نظره وګورو د تخت غمی د داستان ليکنې له معاصرو ځانګړنو او شرايطو سره ډېر برابر نه دی ليکل شوی. ليکوال پخپلو تبصرو او تاريخي معلوماتو د داستان ادبي جوهر ته زيان رسولی، کله کله د داستان ژبه بيخي هيره شوې او د تاريخي تبصرو په شکل بې مزې او له اوږدو تفصيلاتو ځخه ډکه ده. ډېر ځله ليکوال د خپلو قهرمانانو احساسات او فکرونه، نه د هغوی د اعمالو يا عکس العملونو په وسيله بلکې مخامخ د هغوی له زړه او مغزو ځخه را ليکلي دي. داستان د ساده روايت شکل لري او ژبه يې هم ډير خوږه نه ده. مګر زما له شخصي نظره داستان ځواکمنه طرحه لري، پيښې يې له مبالغې سره سره خپل منطق هم لري او د پيښو تسلسل په کې ساتل شوی دی. په پای کې غواړم ووايم چې هو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تخت غمی یوه حماسه ده او موږ ته بویه چې خپل د غسې آثار د بیا ځېړلو له لارې له هېرېدا وژغورو او پر لیکوال یې آفرین ووایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلې ټولنه، ژباړه، پرانیستې ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلې ټولنه په یوه جغرافیایي موقعیت کې د یو شمېر خلکو هغه مجموعه ده چې د سیاسي جبر، اقتصادي محدودیتونو، مدني وروسته پاتې والي یا کولتوري بېلتون له امله له نړیوالې ټولنې سره فکري، فرهنګي او مدني اړیکې و نه لري. خو پرانیستې ټولنه د دې پر عکس ده، چې د فکر، فرهنګي او مدني اړیکو د ټینګښت لپاره ځانګړې محدودیت نه لري.

دغه دواړه اصطلاحات هغه وخت په جدي بڼه مطرح شول چې په نړۍ کې سیاسي ـ اقتصادي متفاوتو سیمستمونو د خپل سیالانو د فکري نفوذ د مخنیوي لپاره په خپله محدودیتونه وضع کړل.

ټولنپوهان باور لري چې په منځنیو پېړیو کې اروپایي سخت دریځو او د کلیساګانو واکمنو خپلې ټولنې له فکري کولتوري پلوه ترلې ساتلې څو عقلي پرمختګونه د مذهبي ښکېلاک ګواښ رامنځ ته نه شي کړای همدا راز کلیسایي واک نه غوښتل ریښتیني دیني تفسیرونه را منځ ته شي، ځکه د دوی سیاسي واکمنۍ ته یې زیان رساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې را وروسته د کمونيزم له رامنځته کېدو سره کمونيستي ټولنو د پانګوالۍ او پانګوالۍ د کمونيستي هغو پر وړاندې خپل ورونه وتړل او بيلې بيلې ترلې ټولنې يې را منځ ته کړې، البته په داسې حال کې چې شوروي پلوه ټولنې په دې چاره کې ډېرې سخت دريځه او بې رحمه وې. هغه مهال د سياسي جبر له مخې د فکر او فرهنګي نفوذ مخه د ټوپکو اوزندانونو د ميلو په وسيله نيول کېده. له مدنيته ځينې لرې پاتې ټولنې هم ترلې ياد ېدای شي لکه د امريکا تر کشف مخکې هلته د بومي سورپوستکو ټولنه يا په افريقا او اسيا کې د ځينو وحشي قبيلو خلک.

د پرانيستو ټولنو د رامنځ ته کولو لپاره پراخو هڅو او د ديموکراتيکو حکومتونو پراختيا په دې وروستيو څو لسيزو کې دومره ګرمه شوه ،چې د پرمختللې بريښنايي ټکنالوژۍ په مرسته يې د نړيوال کېدو globalization مفکوره ايجاد او پياوړې کړه.

دا مهال فکرونو، علمي موندونو، د سياسي نظرياتو زغم او د فرهنګي تجربو او آثارو پراخېدل دومره عام شول چې نړۍ يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریښتیا هم د یوه کلي په اندازه راکوچنۍ کړه او په اصطلاح د کوزې کلا ډنګ تر برې هم ورسېد.

لویدیزې اروپا او د امریکې متحده ایالاتو چې له اقتصادي اړخه نړیواله سرخیلي یې په لاس کې درلوده سیاسي ـ فرهنګي برتري یې هم راخپله کړه او د ملګرو ملتونو اداري پنځه یا شپږ ژبې په نړیوالې کچه و منلې چې انګریزي، فرانسوي، جرمني، هسپانوي، روسي او عربي وې. د نړۍ ګڼو هېوادونو د پرانیستو ټولنو او نړیوال کېدو په بهیر کې پر دغو ژبو ځان وپوهاوه په تېره بیا انګریزي له دې پلوه ډېر مهمه شوه آن چې په یو شمېر ټولنو کې بې انګرېزۍ څه نه شول کېدای.همدلته و چې یو شمېر ځانته غره او پر خپلو فرهنګي اصالتونو ولاړو ټولنو بېله لاره خپله کړه، دوی چې نه غوښتل خپلې ژبې، فرهنګي ارزښتونه، ملي غرور او تشخص له لاسه ورکړي، له بلې خوا د پرانیستو ټولنو او بیا نړیوال کېدو له کاروانه یې هم وروسته پاتې والی نه شو زغملای، نو یې ژباړو ته زور ورکړ. ژباړو په دې بهیر کې دوه ګټې درلودې یو خو یې د نړیوالو پرمختګونو ارزښتونه دوی ته رارسول له بلې خوا یې خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې يا د ژبو پانګه هم پياوړې کېده، پټه او سياسي ښېګڼه يې دا وه چې په ژباړو کې يې هر هغه څه سانسورولای شو چې دوی يې خپلې ټولنې ته راتلل نه غوښتل.

ايران، عربي هېوادونه، چين، جاپان، ځينې اروپايي هېوادونه (په تېره بيا سکانديناوي هغه) د داسې هېوادونو بېلګې دي. دغو هېوادونو خپلې فرهنګي سابقې ته ډېر اهميت ورکاوه او د دې تر څنګ يې غوښتل خپل خلک له هر راز سياسي، فکري-علمي او ادبي (په مجموع کې فرهنګي) پرمختګونو څخه باخبره وساتي او په اصطلاح له دې اړخه ترلې ټولنه پاتې نه شي نو يې متې را بډوهلې، له ادبي او علمي آثارو رانيولې تر سياسي مانوفيستونو، ويناوو، تاريخي کتيبو، اعلاميو قوانينو او... پورې هر څه يې راوژباړل. همدا راز د دې لپاره چې د نړيوال کېدو په بهير ور ګډ شي او نورو ته د خپل فرهنګي ازرښتونو زور ور وښيي نورو ژبو ته يې هم خپل هغه ور وژباړل او نړيوال يې پر دې وپوهول چې (دلته هم څوک شته !) که څه هم ځينو هېوادونو تر دې اسانه لار غوره کړه او د دې لپاره چې پرانيستې ټولنه را منځ ته کړي او له نړيوال کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ملګري وي د خپلو ژبو تر څنګ يې يوه نړيواله ژبه په خپل هېواد کې رسمي کړه او خلک يې وهڅول چې دغه ژبې زده کړي، البته چې دې چارې په دغو هېوادو کې تاريخي ريښې درلودې او د استعمار په پړاو پورې تړلې وې.

هند، پاکستان، لاتينه امريکا، افريقايي (فرانسوي ژبي او انګريزي ژبي) هېوادونه او په منځنۍ اسيا کې روسي ژبي هيوادونه له دې ډلې څخه شمېرلی شو.

له بده مرغه موږ هم په غير رسمي توګه همدې لور ته ور روان يو، که څه هم کومه بهرنۍ ژبه مو رسمي نه ده اعلان کړې خو د کار او روزۍ موندلو لپاره يې د خپل نوم تر زده کولو مخکې پر زده کړه ټينګار کوو.

په هر صورت اوس به لاندې درې پوښتنو ته ځواب ولټوو:

۱ـ پرانيستې ټولنه څه ګټې او زيانونه لري؟

۲ـ ژباړه ديوې پرانيستې ټولنې په را منځ ته کولو کې څومره او څنګه ونډه لري؟

۳ـ په دې بهير کې موږ چيرې يو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ پوښتنه: پرانیستې ټولنه څه کتې او زیانونه لري؟

په دوديزو ارزښتونو ولاړ ټولنپوهان وايي چې د پرانیستې ټولنې د رامنځ ته کېدو په بهیر کې (په تېره بیا په لومړیو پړاوونو کې) سنتونه، بومي عادات، کولتوري او کله ـ کله عقیدوي ارزښتونو ته زیان اوړي دا اندېښنه پر ځای ده په تېره بیا په هغو ټولنو کې چې اجتماعي شعور يې ټیټ وي او له اقتصادي پلوه کمزوري وي، ځکه د پرانیستې ټولنې غبرګ نويو پديدو منلو ته خلاصه وي کله کله د ژوند چټک پرمختګ پخپله د ځينو عادتونو د هېرېدا باعث ګرځي. د پرانیستې ټولنې بل تاوان په فرد ، کورنۍ او ټولنه کې د بدلونونو له امله رواني ګډوډي ده. هر نوی، پردی چې له ځايي او زوړ ارزښت سره مواجه شي څه نا څه کشمکش را منځ ته کوي.

په لومړي سر کې د فرد اروايي حالت له نارملتیا باسي بیا د فرد برخورد له فرد سره بدلوي او په نتیجه کې ټولنه له ګډوډۍ سره مخامخیږي. کله کله دا ستونزې موقتي وي، ځينو ټولنو د داسې ستونزو د مخنيوي لپاره خپل قوانين هومره پرانیستي جوړ کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې ارزښتونه د فرد د حقوقو په اساس ټاکل کيږي نه دا چې فرد خپل مکلفيتونه د موجودو کولتوري ارزښتونو تابع کړي. د داسې ټولنې يوه بېلګه د امريکا د متحده ايالاتو ټولنه ده، دوی په دې عقيده دي چې هر کولتور چې امريکا ته راځي هغه د امريکې کولتور دی.هيڅ کولتور ممنوع نه دی تر هغه چې د فرد او ټولنې تثبيت شويو حقونو ته زيان وا نه ړوي او هيڅ کولتوري ارزښت، چې د يوه فرد يا ډلې خوښ نه وي مراعات يې لازمي نه دی.

په هر صورت د پرانيستې ټولنې ګټې ډيرې دي لومړی دا چې فکري او عقلي پراختيا ته لاره هواروي ټولنيزه پوهه پياوړې کوي، د دموکراتيکو اصولو له تطبيق سره مرسته کوي او د انساني حقونو تامين ته هم لاره هواروي. خو په دې شرط چې داسې ټولنيز چوکاټونه موجود وي چې په ټولنه کې موجود سالم کولتوري ارزښتونه او عقيدوي اصول له زيان څخه محفوظ وساتي.

ټول مدني ارزښتونه لکه د قانون واکمني، د بل حق ته درناوی او د فکر و بيان ازادي په پرانيستو ټولنو کې ښه ترا د تطبيق وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ ژباړه د پرانیستې ټولنې په رامنځ ته کولو کې څومره او څنګه ونډه لري؟

ټول هغه فرهنګي میراثونه چې په مکتوب، ثبت شوي یا په شفاهي بڼه وجود لري یا ایجادیږي د ژباړې وړ دي. په دې کې متون (کتابونه، رسالې، مجلې، بریښنایز متنونه، ورځپاڼې، کتیبې، لیکونه او نور) فلمونه ډرامې تصویري راپورتاژونه، آرشیفي مواد، غربیز متنونه حتی ولسي او شفاهي ادبیات راتللای شي دا چې د هرڅه په اړه وي، اما د ټولې بشري نړۍ ګډه فکري پانګه ده هره ټولنه حق لري له دغې ګډې پانګې او بشري میراث څخه زده کړه وکړي، تجربه یې کړي او پرې پوه شي، نو ددې لپاره هغه باید وژباړي، پرانیستې ټولنه په حقیقت کې د پوهېدا لپاره هڅو ته د زمینې برابرول دي، پرانیستې ټولنه د ژباړې او ژباړه د پرانیستې ټولنې لپاره مکمل او متمم دي، یعنې د علمي، فرهنګي_ادبي او هنري میراثونو ژباړه د جمعي فکر سطحه لوړوي، ټولنیز شعور ته وده ورکوي او په نتیجه کې د پرانیستې ټولنې لپاره شرایط برابریږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز په پرانیستې ټولنه کې د ضرورت او اړتیا د شدید احساس په نتیجه کې خلک ژباړې ته هڅول کیږي. د پرانیستې ټولنې خصوصیت دی چې تاسو باید له نړیوالو فرهنګي حوزو سره پلونه وتړئ، په دې لړ کې ژباړه د یو صنعت په توګه یو مهم پول دی. اطلاعاتو او معلوماتو ته لاسبری د دموکراسۍ او پرانیستې ټولنې ممیزه ده او بشپړو اطلاعاتو او معلوماتو ته لاسبری له ژباړې پرته نا ممکنه ده. ژباړه فرهنګي بډاینه رامنځته کوي او فرهنګي غنا د پرانیستې ټولنې یو اصل دی. د دې لپاره چې بحث اوږد نه شي را به شو وروستۍ پوښتنې ته:

په دې بهیر کې موږ چیرې یو؟

له بده مرغه زموږ حال د خواشینۍ وړ دی. د یوې پرانیستې ټولنې د رامنځ ته کېدو لپاره زموږ ټولې هڅې نیمګړې دي او بلکې کله دغو هڅو منفي پایله درلودلې ده. مثلاً، موږ نه یوازې دا چې پرانیستې ټولنې ته د رسېدو لپاره د خپلو ارزښتونو د حفظ لپاره سیستماتیک او قانوني چوکاټونه نه دي جوړ کړي ،بلکې مخکې له دې چې د پرانیستې ټولنې له ګټو او مزایاوو څخه خبر شو یا یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

را منځ ته کړو دغو ارزښتونو ته په زيان اړولو مو د پرانيستې ټولنې رنګه بده کړې ده. له بده مرغه په عامه ذهنيت کې د ديموکراسۍ، آزادۍ او پرانيستې ټولنې په شان اصطلاحات يو څه بدنام شوي او لامل يې دا دی چې نه لوستو وګړيو او نه هم عام ولس ته ورپېژندل شوي دي، خلک ګومان کوي، چې له عقيدوي ارزښتونو وتل، ناوړه غربي پديدو ته تسليمېدل او خپل کولتور هېرول د دغو اصطلاحاتو ماناوې دي.حال دا چې د نړيوالو فکري پانګې ته ځان رسول، پر ټکنولوژۍ سمبالېدل او د بشريت له جمعي پرمختګ سره اوږه په اوږه ګام ايښودل د ټولنيز شعور له هغې مرحلې څخه را پيل کيږي چې خلک د پرانيستې ټولنې پر واقعي ارزښت وپوهيږي او په خپله يې را منځ ته کړي. موږ د خپل جوړ کړي محور پر شاوخوا راڅرخو، خپل فکر، خپل باور او خپل دود دستور مهم دي خو که ځان ته وګورو له بوټونو او جرابو نيولې د سر ترخولۍ پورې د ژوند هره وسيله مو پرديو را جوړه کړې ده. موږ علوم نه زده کوو بلکې راکاپي کوو يې، حتی له طب، انجينرۍ او نورو سياسي علومو نيولې د بشري علومو تر نظرياتو پورې ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو ایجاد کړي، موږ پرته له دې چې سم ناسم په کې وپېژنو را کاپي کوو يې. له دې حالته د وتلو يوه لار ژباړې ته مخه کول دي ،ځکه موږ اړ یو اول د موجود علم ټول شکل را وژباړو. ولس د فکري تولید مصرفوونکی دی، روڼ اندي، لوستی او متخصصین د فکري پانګې تولیدوونکي دي، ژباړه د هرې برخې لپاره ضروي ده. روڼ اندي، لوستي او متخصصین باید د فکري تولید لپاره علوم،فنون، هنرونه او فکري زېرمې ترلاسه کړي، ژباړه بیا هم د ارتباط پول دی. ژباړه د علم د انتقال ژبنۍ وسیله ده. او موږ له پوهنې څخه لرې یو، د پوهې او تکنولوژۍ یوه نیمګړې، زړه، له کاره لوېدلې نسخه لرو چې د تطبیق وړ نه ده.

ما یو مهال په یوه لیکنه کې لوستي و چې له ټکنولوژۍ سره د پرانیستې ټولنې او یوې تړلې ټولنې بېل-بېل برخورد یې ښوده هلته يې یو ساده مثال ورکړی و، ویل یې: که تاسو تړلې ټولنې ته د فوتوکاپۍ ماشین ولېږئ هغوی هڅه کوي د استفادې طرز یې زده کړي او که کومه پاڼه پرې کاپي کړي ورته خوشاله وي ،خو که همدا ماشین یوې پرانیستې ټولنې ته ور ولېږئ نو په اول قدم کې هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي دغه ماشين وپېژني او پرې پوه شي چې څنګه کار کوي، بيا ځان وپوهوي چې دغه ماشين څنګه جوړ شوی دی، په دويم ګام کې کوشش کوي په خپله د فوتوکاپي ماشين جوړ کړي، د پرانيستې ټولنې وګړي د فوتوکاپۍ ماشين يو ځل راوړي او بيا يې ټولې ځانګړنې را ژباړي ځان پرې پوهوي او دوهم يې خپله جوړوي.

د دې مثال له نظره موږ چيرې يو ؟ د فوتوکاپي ماشين خو پرېږده چې تر اوسه مو د خپلو ژبو په اړه هم علمي نظريات نه دي را ژباړلي.لا تر اوسه مو د کاليو مينځلو د صابون کيمياوي فورمول هم نه دی را ژباړلی او د کچالو د بوټي امراض خو لا ډېره لوکسه خبره ده.

د پرانيستې ټولنې په پوهنتون کې هر کال علمي کتابونه نوي کيږي، بلکې د ځينو ژربدليدونکو علمي تيوريو متون تر دې هم ژر ژر نوي کيږي. زموږ په پوهنتون کې د ۱۹۳۳ کال د انجينرۍ هغه تيورۍ لوستل کيږي چې اوس د تاريخ حافظې ته سپارل شوې، همدا دی د تړلې او پرانيستې ټولنې توپير. که يو ملت د پرانيستې ټولنې په رامنځ ته کولو کې محتاط وي خپل کولتوري ارزښتونه له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورنه کړي، نو په دې لاره کې ژباړه له يوه اړخه آب حيات ده ځکه پوهه به يې تر لاسه کړې وي خو ژبه او فرهنګ به يې هم ساتلی وي.

په ترلې ټولنه کې هغه وګړي چې پرمختګ او اصلاحات غواړي منفعل قشر وي حال دا چې په پرانيستې ټولنه کې ريفورم غوښتونکي فعال وي نه منفعل. د منفعل قشر خصوصيات دا دي چې له پېښو سره په احساساتي او شعاري روحيه برخورد کوي نه په عقلي او ترميمي روحيه حال دا چې فعال قشر په آرامو اعصابو فعاليت کوي او کار يې دا وي چې يو څه رامنځ ته کړي نه دا چې خلک خپلو غوښتنو ته متوجه کړي. دا څرګنده ده چې د هر حق غوښتونکي او اصلاح طلبه غورځنګ بدلون له منفعل حالته و يوه فعال حالت ته پوهاوي او فکري بلوغ ته اړتيا لري چې ژباړه يې يوه ښه وسيله ده. موږ که د ژباړې د يوه منظم غورځنګ له لارې فکري اساسات او علمي لاسته راوړنې راخپلې کړو نو، نه يوازې دا چې يو فعال پرمختګ غوښتونکی نهضت به ولرو ،بلکې د پرانيستې ټولنې لومړني اساسات به مو هم رامنځ ته کړي وي. د دموکراسۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفې، د سياست علم، ټولنپوهنه، د جمعي شعور د لوړتيا لپاره فکري تغذيه، تکنالوژي، ساينسي علوم، نړيوال ادبيات، هنري پانګه، تاريخ او روزنيز مواد په لومړي سر کې د ژبارې لپاره مهم مواد دي.

د يوې پرانيستې ټولنې اړيکي له نړيوالې ټولنې سره طبعاً يو اړخيز نه دي موږ نه يوازې د نورو پېژندلو ته اړ يو بلکې بايد ځانونه هم پر نورو وپېژنو او د دې لپاره هم ژبارې ته اړتيا لرو، که له نړيوالو څخه څه اخلو بايد څه ورته عرضه هم کړو، زموږ تاريخ، زموږ کولتوري ارزښتونه، ادبي پانګه او ټولنيز واقعيتونه د ژبارې وړ دي. همدا اوس نړۍ د افغانستان په اړه سترې سياسي او نظامي تېروتنې کوي ځکه د افغانستان له کولتوري ارزښتونو، اجتماعي مناسباتو، عقايدو، اقتصاد، تاريخ،ژبو او قومي حقايقو څخه نه دي خبر، ولې نه دي خبر؟ ځکه نه يو ور ژباړل شوي.ولې؟ ځکه تړلې ټولنه يو د ژبارې په مرسته به موږ يو بل څه هم تر لاسه کړو، که علوم او فنون په خپلو ژبو کې ولرو د انګرېزۍ د مينې له داغې تبې به هم خلاص شو چې اوس يې لرو، نور به ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

علوم یوازې د انګرېزۍ او کمپیوټر په ابتدايي کورسونو کې نه خلاصه کیږي او پخو پوهانو ته به مو ثوک عریضه پر مخ نه ولي چې ولې یې انګریزي نه ده زده. د خارجي ژبو زده کړه هدف نه بلکې وسیله ده، د ژبارې لپاره وسیله، نه لکه علم، د هدف په توګه. موږ باید په پوره پام او احتیاط یوه پرانیستې ټولنه را منځ ته کړو د دې لپاره لومړی درشل ژباړه ده، یوه دوه اړخیزه ژباړه، بل درشل یې د خپلو ارزښتونو د ساتلو لپاره د چوکاټونو ایجاد او پالل دي او دریېم ګام یې د منفعل پرمختګ غوښتونکي غورځنګ پوهاوی دی چې په یوه فعال او مثمر بهیر بدل شي او خپله پوهه د ټولنې پر هوساینه ولګوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library